

EGE ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TÜRKMENİSTAN'IN TARIMSAL YAPISI

VE GELİŞTİRME OLANAKLARI

Maksat ANNAMUHAMEDOV

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ferruh İŞİN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Bilim Dalı Kodu : 501.06.00

Sunuş Tarihi : 15.08.2013

Bornova-İZMİR

2013

Maksat ANNAMUHAMEDOV tarafından Yüksek Lisans tezi olarak sunulan “TÜRKMENİSTAN TARIMSAL YAPISI VE GELİŞTİRME OLANAKLARI” başlıklı bu çalışma E.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği ile E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Eğitim ve Öğretim Yönergesi'nin ilgili hükümleri uyarınca tarafımızdan değerlendirilerek savunmaya değer bulunmuş ve 15.08.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aday oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Jüri Üyeleri:

İmza

Jüri Başkanı

: Prof. Dr. Feriye İSİN

Raportör Üye

: Prof. Dr. Ela ATILIS

Üye

: Doç. Dr. Göknel Arınoğlu

ÖZET

TÜRKMENİSTAN'IN TARIMSAL YAPISI VE GELİŞTİRME OLANAKLARI

ANNAMUHAMEDOV, Maksat

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Çalışma Yöneticisi: Prof. Dr. Ferruh İŞİN

Temmuz, 2013, 116 sayfa

Türkmenistan, 27 Ekim 1990 yılında bağımsızlığını ilan ederek merkezi planlama sisteminin dışına çıkmıştır. Yeni bir kalkınma modelini ortaya koymak için çalışmalara başlamış bir ülkedir.

Türkmenistan'ın bağımsızlığını almadan önce ve aldıktan sonra başlayan süreçte tarımsal yapısında meydana gelen gelişmeleri ve bugün geldiği durumu incelemek, sorunlarını ortaya koymak ve geliştirme olanakların tespiti için katkıda bulunmak, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan'ın bağımsızlıktan önce ve bağımsızlığını aldıktan sonra başlayan süreçte, tarımının genel durumu, tarımın ekonomideki yeri, bitkisel ve hayvansal üretimin mevcut durumu, yapısı ve önemi, tarıma yönelik uygulamalar, düzenlemeler ve izlenen politikalar, sektörde karşılaşılan sorunlar gibi konulara değinilerek, genel olarak yaşanan gelişmeleri ve bugün geldiği durumu tespit edip, yaşanan sorunlara yönelik çözüm üretilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, önceki yıllarda yapılmış olan araştırmalar ve anket yoluyla toplanmış verilerden oluşmaktadır.

Bildiğimiz gibi tarımsal üretim, çok fonksiyonlu olan üretim alanıdır. Gıda maddelerinin karşılanması, devlet refahını ve gelirini arttırması, istihdam sağlanması ve ulusal ekonominin dinamiği olma gibi fonksiyonları açısından önemli sektördür. Bu anlamda tarımsal üretim potansiyelinin en verimli şekilde kullanılması, ticaret politikasının liberalleşmesi, uluslararası ticaret işbirliğinin artırılması gibi hedefleri esas tutularak geliştirmek mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler: tarımsal yapı, bitkisel üretim, hayvansal üretim, politikalar, bağımsızlık.

ABSTRACT

AGRICULTURAL STRUCTURE OF TURKMENİSTAN AND IT'S DEVELOPMENT OPPORTUNITIES

ANNAMUHAMEDOV, Maksat

Master's Degree Thesis Study in Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Ferruh IŞIN

July, 2013, 116 pages

Turkmenistan declared its independence on 27 October 1990 and after has been out of the central planning system. Turkmenistan has started to put forward a new model of development.

Examine the developments in the agricultural structure, put forward the problems and detection of development opportunities before and after independence are constitute the aim of this study.

In this context, we tried to identify overall and today's situation of agriculture, the place of agriculture in the economy, the current status of plant and animal production, structure and importance of applications to agriculture, regulations and policies followed in this sector, and finally tried to produce solutions to the problems.

This study consists of other studies which was done in previous years and data collected through surveys.

As we know agricultural production is a multi-functional production area. It undertakes important functions such as production of foodstuffs, increase the state welfare and income, provide employment and being the dynamics of the national economy. In this sense, holding based objectives such as efficient usage of agricultural production potential, the liberalization of trade policy, increasing international trade co-operation will be able to develop.

Key words: plant production, animal production, policies, independence.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezi çalışmam sırasında yol gösteren, her türlü sorunlarda her daim güven telkin eden Yard. Doç. Dr. Buket KARATURHAN'a, Prof. Dr. Ela ATIŐ'a, Prof. Dr. Canan ABAY'a ve Şu anki danışmanım Prof. Dr. Ferruh IŞIN'a Őükranlarımı sunarım.

Ayrıca, Ahal ili yöneticilerine, anket çalışması esnasında sorularıma sabırla cevap veren işletme yöneticilerine ve özellikle daima destek olan aileme teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
ÇİZELGELER DİZİNİ	xvii
GRAFİKLER DİZİNİ	xxii
KISALTMALAR DİZİNİ	xxiii
1. GİRİŞ	1
1.1 Konunun Önemi	1
1.2 Araştırmanın Önemi	3
1.3 Araştırmanın Amacı	3
1.4 Araştırma Kapsamı ve Anahatları	4
2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	6
3. MATERYAL VE YÖNTEM	10
3.1 Materyal	10
3.2. Yöntem	10

İÇİNDEKİLER (devam)

	<u>Sayfa</u>
3.2.1 Verilerin toplanmasında kullanılan yöntem	10
3.2.2 Verilerin analizinde kullanılan yöntem.....	12
4. TÜRKMENİSTAN'IN TANITIMI	14
4.1 Genel Bilgiler.....	14
4.2 Türkmenistan'da Etnik Yapı.....	16
4.3 Türkmenistan'da Tarımın Ekonomideki Yeri.....	16
5. 1990 ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENİSTAN'DA TARIMSAL YAPI	18
5.1 1990 Öncesi Türkmenistan Tarımı (Bağımsızlık Öncesi)	18
5.1.1 1880-1924 yılları arası tarımsal yapı	18
5.1.2 1925-1940 yılları arası tarımsal yapı	21
5.1.3 1950-1980 yılları arasında tarımsal yapı.....	25
5.1.4 1980-1990 yılları arasındaki tarımsal yapı.....	31
5.2 1990 Sonrası Türkmenistan Tarımsal Yapısı (Bağımsızlık Sonrası).....	35
5.2.1 Bağımsızlık sonrası Türkmenistan.....	37
5.2.2 1990 yılı sonrası ve günümüzdeki tarımsal üretim ve verimlilik.....	42

İÇİNDEKİLER (devam)

	<u>Sayfa</u>
6. BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRSAL NÜFUSUN SATIN ALMA GÜCÜ VE YAŞAM STANDARDI.....	72
7. 1990 ÖNCESİ VE 1990 SONRASI DÖNEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	73
8. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	75
8.1 Coğrafi Konumu	75
8.2 İklim Durumu	76
8.3 Nüfus.....	76
8.4 Tarımsal Yapı	76
9. NÜFUS, EĞİTİM VE İŞGÜCÜ POTANSİYELİ	77
10. ÜRÜN DESENİ, TOPRAK VE MÜLKİYET DURUMU.....	80
11. İNCELENEN İŞLETMELERİN TEKNİK ÖZELLİKLERİ.....	83
11.1 Alet Makine Varlığı.....	83
11.2 Hastalık ve Zararlılarla Mücadele ve Sertifikalı Tohum Kullanımı.....	84
11.3 Üretimdeki Verimlilik	85
12 İŞLETMELERİN PAZARLAMA DURUMU	87

İÇİNDEKİLER (devam)

	<u>Sayfa</u>
13. İŞLETMELERİN TARIMSAL BİLGİYİ TEMİN ETMESİ VE ENSTİTÜLERİ İLE İŞİRLİĞİ	88
14. ÜRETİCİLERİN GELECEĞE YÖNELİK FİKİRLERİ	91
14.1 Mesleki ve İşletme Geleceği ile İlgili Düşünceleri	91
14.2 İşletmelerin Gelecekte Arazi Kullanımı Konusundaki Fikirleri	94
14.3 Kooperatif Kurulması Halinde Üye Olma Durumu	95
15. TÜRKMENİSTAN'DA YAPI VE ÜRETİM SORUNLARI	97
16. TARIMSAL YAPININ GELİŞTİRİLMESİ ÜZERİNE ÖNERİLER	101
16.1 Alternatif Ürünlerin Yetiştirilmesi	101
16.2 Tarımsal Altyapının Yeniden Düzenlenmesi	102
16.3 Ticaret Fırsatlarının Geliştirilmesi	103
16.4 Nitelikli Elemanların Yetiştirilmesi	105
16.5 Merkezi Yönetim Sistemin Değişmesi	105
17. SONUÇ	107
KAYNAKLAR DİZİNİ	109
ÖZGEÇMİŞ	116

İÇİNDEKİLER (devam)

Sayfa

EK.....

Çiftçi Anket Örneği .....

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
4.1. Türkmenistan Haritası.....	15
5.1. Hayvan Sağlığı Denetimi ve Kontrolünü Yapan Kurumlar.....	68
8.1. Türkmenistan Haritası	75

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
3.1. Belirlenen Kiracı İşletmelerin Örnek Sayısının Dağılımı	12
3.2. Belirlenen Özel İşletmelerin Örnek Sayısının Dağılımı	12
5.1. 1890–1924 Yılları Arası Ekim Alanları ve Tarımsal Üretim	19
5.2. 1917 Yılında Tarım İşletmelerinin Arazi Genişliklerine Göre Dağılımı.....	20
5.3. 1926-1940 Yıllar Arası Tarımsal İşletme Sayıları.....	23
5.4. Sayısal Verilerle Kolhoz ve Sovhozlar.....	23
5.5. Tarımsal Üretimdeki Gelişme.....	25
5.6. Kolhoz ve Sovhozların Sayılarındaki Gelişmeler.....	27
5.7. Yıllara Göre Tarımsal Üretimdeki Gelişmeler, ton	27
5.8. Yıllara Göre Hayvan Sayılarındaki Gelişmeler	28
5.9. Yıllara Göre Hayvansal Üretimdeki Gelişmeler	28
5.10. Yıllara Göre Kolhozların Büyüklüğüne İlişkin Özellikler	30
5.11. Yıllara Göre Sovhozların Büyüklüğüne İlişkin Özellikler	30
5.12. Yıllara Göre Ekim Alanları, ha.....	33
5.13. Yıllara Göre Bitkisel Üretim, ton	33
5.14. Yıllara Göre Bitkisel Üretimdeki Verim Değişiklikleri, ton/ha	34

ÇİZELGELER DİZİNİ (devam)

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
5.15. Hayvan Sayıları, baş	34
5.16. Hayvansal Ürün Üretimi, ton	35
5.17. Yıllara Göre Ekim Alanları, 1000 ha	37
5.18. Türkmenistan Su Kaynakları, m ³	39
5.19. Su Rezervlerin Kullanımı.....	39
5.20. Birliklerin Pamuk Yetiştiriciliğindeki Teknik Ekipman Durumu.....	41
5.21. Türkmenistan Nüfus Bilgileri	42
5.22. Bitkisel Üretim Kollarının Ekim Alanları, ha	44
5.23. Yıllara Göre Bitkisel Üretim Kollarının Verimlilikleri, ton/hektar	45
5.24. Bitkisel Üretim Kollarının Üretim Hacimleri, milyon ton.....	46
5.25. Bitkisel Üretimden Elde Edilen Yıllık Gelirin Kırsal Nüfusa Dağılımı	47
5.26. Yıllara Göre Buğday Üreticilerine Düşen Gelir Miktarları	47
5.27. Yıllara Göre Pamuk Üreticilerine Düşen Gelir Miktarları.....	48
5.28. Yıllara Göre İthalat, M*: Miktar-Ton, D*: Değer-1000 \$	49
5.29. Yıllara Göre İhracat, M* -Ton, D*-1000 \$.....	51
5.30. Yıllara Göre İşlenmiş Ürünlerin İthalatı, M* -Ton, D*-1000 \$	51

ÇİZELGELER DİZİNİ (devam)

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
5.31. Yıllara Göre İşlenmiş Ürünlerin İhracat Durumu.....	52
5.32. Günlük Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Protein Üretimi, g/kişi/gün	53
5.33. Özel ve Kiracı İşletmeleri Hayvan Varlığı Yüzde Dağılımları	55
5.34. Yıllara Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları, 1000 baş.....	56
5.35. Yıllara Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları, 1000 baş.....	57
5.36. Yıllara Göre Kanatlı Sayıları, 1000 adet	58
5.37. Yıllara Göre Hayvansal Ürün Üretimi, 1000 ton	59
5.38. Yıllara Göre Verimlilik, kg.....	60
5.39. Yıllara Göre Hayvansal Üretim Değeri, milyon dolar.....	61
5.40. Yıllara Göre Üretici Fiyatları, dolar/ton	62
5.41. Yıllara Göre İhracat, ton.....	6
5.42. Yıllara Göre İthalat, ton.....	6
5.43. 2011 Yılı Hayvansal Üretimin Gelir ve Giderleri	65
5.44. 2011 Yılı Yem Üretimi, ton.....	67
6.1. 2011 Yılı Kırsal Nüfusun Kişi Başına Düşen Harcamaların Dağılımları.....	72
9.1. Nüfus Durumu ve Cinsiyet Dağılımı.....	77

ÇİZELGELER DİZİNİ (devam)

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
9.2. İşletme Başına Düşen Ortalama Nüfus Sayısı	77
9.3. Nüfusunun Çalışma Durumu	78
9.4. İşletme Yöneticilerinin Eğitim Durumu ve Yaş Ortalaması	78
9.5. Yöneticilerinin Öğrenim Düzeyleri	79
9.6. Mülkiyet ve Eğitim Durumu Arasında Etkileşim Durumu	79
10.1. İncelenen İşletmelerde Ürün Deseni ve Alan Dağılımları	80
10.2. Özel ve Kiracı İşletmelerin Arazi Varlıkları	80
10.3. Özel ve Kiracı İşletmelerde Ürün Deseni	81
10.4. Kiracı İşletmelerin Arazi Kullanım Süreleri	81
10.5. İşletmelerin Bina Varlıkları	82
10.6. İşletmelerin Hayvan Varlıkları	82
11.1. Hastalıklarla Mücadele Yapan Kurumlar	84
11.2. Üretimde Verimlilik, t/ha	85
11.3. İşletme Türlerinin Ortalama Ürün Verimlilikleri Arasındaki Farklılık	86
12.1. Pazarlama Kanalları	87
13.1. Tarımsal Bilgi Edinme Kaynakları	88

ÇİZELGELER DİZİNİ (devam)

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
13.2. Mülkiyet ve Bilgi Kaynakları Arasındaki Etkileşim Durumu.....	88
13.3. Üreticilerin Araştırma Enstitülerle İşbirliği Durumu	89
13.4. Sözleşme Yapılan Kurumlar.....	89
14.1. Kiracı İşletmecilerin Çocuklarının Geleceği ile İlgili Düşünceler, %.....	91
14.2. Özel İşletmecilerin Çocuklarının Geleceği ile İlgili Düşünceler, %	92
14.3. Mülkiyet ve Mesleki Tercihler Arasındaki Etkileşim	92
14.4. Kiracı İşletmecilerin Gelecek ile İlgili Fikirleri, %.....	93
14.5. Özel İşletmecilerin Gelecek ile İlgili Fikirleri, %	93
14.6. Mülkiyet ve İşletme Geleceği Arasındaki Etkileşim.....	94
14.7. Geliştirilmesi Düşünülen Üretim Dallarını.....	95
14.8. Kooperatife Üye Olma Durumu	95
14.9. İşletmelerin Kooperatife Üyeliğinin İşletme Katkısı Arasındaki Etkileşim....	96
15.1. Üretimdeki Sorunlar	97

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik</u>	<u>Sayfa</u>
4.1. Türkmenistan’da Etnik Yapı.....	16
5.1. Türkmenistan’da Ekim Alanların Artış Seyiri.....	37
5.2. Yıllara Göre Üretici Fiyatlarındaki Değişiklikler.....	63
11.1. Kiracı İşletmelerin Traktöre Sahip Olamamalarının Sebepleri, %.....	83
11.2. Özel İşletmelerin Traktör Sahip Olmayışın Sebepleri, %.....	84
13.1. İşletmelerin Hizmet Veren Kurumların Memnuniyet Durumu.....	90

KISALTMALAR DİZİNİ

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
ARTEL	Kollektif İşletme
ASSR	Otonomi Soviyet Sosyalist Cumhuriyetleri
KPSS	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
MTS	Alet-Makine Parkları
SK KPSS	Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞYİ	Şahsi Yardımcı İşletme
TDİE	Türkmenistan Devlet İstatistik Enstitüsü
TKDK	Tarımsal Kurumlar Danışma Kurulu
TOZ	Toprağı Ortak Kullanım Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

1.1 Konunun Önemi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerden Türkmenistan, merkezi planlı ekonomisinden uzaklaşıp, piyasa ekonomisine geçişini benimsemiş ve tarım ülkesi kimliğiyle, tarımın her koluna yatırımlarını arttırmıştır. Karşılıklı dayanışmayı ve liberal düzen içinde hızlı ekonomik kalkınmayı amaçlayan uluslararası ekonomik kuruluşlara katılmayı hedeflemiştir. Buna bağlı olarak dünya ekonomisinde kendi yerini almak için Türkmenistan, kaynaklarını rasyonel kullanıma girmek için çalışmalara başlamıştır.

Büyüyen ülke, nüfusun dengeli beslenmesi ve neslin devamı için önemli olan tarımsal ürünlerin verimliliğini arttırmak üzere birtakım tarım politikaları ve reformlar uygulamıştır.

Her geçen gün değişen ve gelişen dünyada tarım sektörü üstlendikleri ekonomik ve sosyal fonksiyonları sebebiyle giderek vazgeçilmez bir hale gelmektedir. Giderek büyüyen genç insan nüfusunun sağlıklı ve dengeli beslenmesi için gerekli olan protein ihtiyacının karşılanmasında stratejik bir öneme sahip olan tarım sektörü, ayrıca ulusal kalkınmayı sağlama, sanayi ve hizmetler sektörüne istihdam yaratma, sanayileşmeye kaynak aktarma, bölgeler ve sektörler arası dengeli kalkınmaya yardımcı olma, kırsal alandan göçü önleme ve azaltma gibi önemli ekonomik fonksiyonları da üstlenmiştir (Aral, İAV, İstanbul, 1986).

Kaynak taramalarında 1980'li yıllarda Sovyetlerin, dağılma belirtisi görülmeye başlamasıyla Türkmenistan'ın, birçok tarım reformunu gerçekleştirerek pazar ekonomisine geçişin başladığı tespit edilmiştir (Stançin, 2005; Mümincanov, 2006; Gayıpov, 2008; Lerman 2010).

O dönemlerde Türkmenistan'da, tarım işletmelerinin verimliliği ve özellikle emeğin verimliliği arttırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle işletmelerde brigada

(işletme içinde 40-50 kişiden oluşan grup) adlı işçi kolları oluşturulmuştur. Brigadalar, kolhoz ve sovhozlarda sözleşmeli çalışmaktadırlar. Fakat sosyalist sistemin etkisiyle fazla başarılı olamamıştır. 1981-1985 yılları arasındabrigadalar sayesinde tarımsal üretimde, ancak %11,6'lık artış sağlanabilmiştir (Stançin, 1989).

Bu yöndeki gelişmelerden sonra 1987 yılında aile potratılığı (sözleşmeli işleme sistemi) sistemi yayılmaya başlamıştır. Bu sistem de yine diğer işçi kollarında olduğu gibi sözleşmeye bağlı olarak tarımsal işletmelerin, devletin ihtiyaı olan ürünlerin üretimi esasına dayanmaktadır. Bu sistemle üretimde gelişmeler sağlanmış olsa da toprak kullanımı belirli esasa kavuşturulamamıştır.

Bu denli kötü gidişata karşı Gorboov,1988 yılında Perestroka'yı ortaya atarak, yeni tarım reformunu getirmeye çalışmıştır. Bu reform paketi, toprakların köylüye 5 ile 50 yıllık sürelerle kiralanmasını öngörmüştür. Kiracıların istediği ürünü yetiştirebilme serbestisi de verilmiştir. Ayrıca verimliliği arttırmak amacıyla makine, tohum, gübre, ilaç ve teknik yardım sağlanmıştır (Gayipov, 2008).

Türkmenistan 27 Ekim 1990 yılında bağımsızlığını ilan ederek merkezi planlama sisteminin dışına çıkmıştır. Yeni bir kalkınma modelini ortaya koymak için çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda nüfusun %50'si kırsal kesimde yaşayan ve toplam nüfusun %28'i tarımda istihdam edilen bir ülkede tarımın öncelikli olarak ele alınması kaçınılmaz olmuştur.

Türkmenistan ekonomisinin yaklaşık %43' tarıma dayalıdır. Bunun %25'i hayvansal üretim, geri kalanını ise bitkisel üretim oluşturmaktadır. Toplam karasal alanların %80'ini Karakum l oluşturmaktadır. Bu açıdan step alanların çokluğu ve bitki örtüsü çeşitliliği, kkbaş hayvancılığını ve özellikle koyun besiciliğini elverişli yapmaktadır. Yapılan koyun besiciliği Karagl ve Sarıca yöresel koyun ırklarıyla yapılmaktadır. Bunun dışında devecilik, atçılık ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği önemli yere sahiptir. Bitkisel retim olarak pamuk ve buğday yetiştiriciliği ülkede önem kazanmıştır. Türkmenistan, Orta Asya ülkelerine has olan tatlı kavunun da önemli üreticisidir.

Tarımın ülkelerin genel ekonomik gelişmelerine katkısı, ekonomideki önem ve büyüklüğü nedeniyle, az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran çok daha fazla olmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içinde yüksek tarımsal verimliliğin özellikle sanayileşme ve genel olarak ulusal kalkınma için gerekli olduğu, bugünün sanayileşmiş ülkelerinin sanayi devriminden sonra tarım sektöründe gerekli reformları yaparak tarımsal üretim ve verimi arttırdıkları görülmüştür.

Bu gerçekler Türkmenistan gibi az gelişmiş bir ülkede tarımsal gelişmelerin dikkatle izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü mevcut ilerlemenin belirlenmesi, bu konuda eksik kalan yönlerin tespiti, gerekli ve uygun politikaların geliştirilmesi ve sorunların çözülmesi yolunda iyi adım olacaktır.

1.2 Araştırmanın Önemi

Türkmenistan ekonomisinde, başlıca göstergeler itibariyle tarım sektörü halen önemli üretim alanı olma özelliğini taşımaktadır. Bu saptama önceki ifadelerle birleştirildiğinde türkmen tarımı ile ilgili temel verilerin değerlendirilmesine olan gereksinimi ortaya koymaktadır.

Yapılan bu çalışmayla, diğer nedenler dikkate alınarak, Türkmenistan tarımsal yapısının incelenmesi ve elde edilecek bulgular vasıtasıyla aksaklıkların ortaya konması, geliştirme olanaklarının tespiti açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Türkmenistan'ın Ahal ili için son derece önemli olması, bugüne kadar çok sayıda çalışmada ele alınmasına neden olmuştur. Çünkü tarımsal üretimin en yoğun yapılan Ahal ili başta olmak üzere Türkmenistan'daki tüm illerde tarımsal düzenlemeler henüz yerine oturmamıştır. Ayrıca mevcut düzenlemelerde birtakım önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu açıdan, araştırma son derece önemlidir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Türkmenistan'ın bağımsızlığını almadan önce ve aldıktan sonra başlayan süreçte tarımsal yapısında meydana gelen gelişmeleri ve bugün geldiği durumu

incelemek, sorunlarını ortaya koymak ve geliştirme olanakların tespiti için katkıda bulunmak, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu temel amaç doğrultusunda çalışmanın şu yan amaçları da hedeflenmiştir.

-Ülkede bağımsızlık öncesi ve sonrası tarım sektöründe meydana gelen gelişmelerin ortaya konması,

-Tarımsal yapının üretim, istihdam, iç-dış ticaret ve diğer sektörlerle ilişkileri gibi kıstaslar açısından incelenerek, ulusal ekonomide tarımın yerinin belirlenmesi,

-Toprak kullanımı, bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletme sayısı, bu işletmelerin tarımda girdi kullanımının ele alınarak tarımsal yapının değerlendirilmesi,

-Tarımda mevcut teknoloji kullanımının tespitinin yapılması,

-Dış satım ve dış alımda gelişmelerin belirlenmesi,

-Tarımsal üretimdeki mevcut sorunların tespiti ve çözüm önerilerinde bulunulması ve tarımsal yapının geliştirilebilmesine ışık tutması açısından çiftçilerin görüşlerinin tespiti.

1.4 Araştırmanın Kapsamı ve Anahatları

Tarımsal yapıyı en basit şekilde tanımlayacak olursak, kırsal kesimde insanla toprak arasında, özellikle işletme koşulları ve mülkiyet açısından var olan ilişkilerin tümüne denmektedir. Bu anlamda Türkmenistan tarımsal yapısındaki gelişmeler bağımsızlık öncesi dönem 1890-1924, 1925-1940, 1950-1980, 1890-1990 yılları arası ve bağımsızlık sonrası dönemi ise 1990 yılı ve günümüze kadar olan dönemi kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

Bu araştırma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın büyük bir bölümünü birinci bölüm oluşturmaktadır. Birinci bölümünde, çalışmanın önemi ve amaçları anlatılmıştır. Konuyla ilgili yapılan önceki çalışmalar da bu bölümde

verilmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlık öncesi ve sonrası genel olarak tarımsal yapısında meydana gelen gelişmeler, üretim, pazarlama, teknoloji kullanım durumu ve günümüzdeki tarımın mevcut durumu gibi konular ise bu bölümün özünü oluşturmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, tarımsal üretimin en yoğun olarak yapıldığı Ahal ili üreticilerinin görüşlerini değerlendirmek amacıyla yapılan anket soru çalışmasından elde edilen işletme düzeyinde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Elde edilen bulgulardan bazıları birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu anlamda mülkiyet ve eğitim durumu, mülkiyet ve bilgi edinme kaynakları, mülkiyet ve mesleki tercihler, mülkiyet ve işletme geleceği ve işletmelerin kooperatife üyeliğinin işletme katkısı gibi bulguların aralarındaki etkileşimin olup olmadığına bakmak için Khi kare testi uygulanmıştır. Ayrıca işletme türlerinin ortalama üzüm, meyve, buğday üretimi ve pamuk üretimi verimlilikleri arasındaki farklılık durumuna bakmak için Varyans analizi (t-testi) uygulanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkmenistan tarımsal üretiminde yaşanan sorunlara ve sorunların çözümüne ve genel anlamda tarımın gelişmesine ışık tutabilecek önerilere yer verilmiştir.

2.KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Çalışmadaki kaynak taramalarının geneli Türkmenistan Devleti, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Türkiye Cumhuriyetini kapsayacak şekilde yapılmıştır. Yapılan bu taramalar 1990 dönemi öncesi ve sonrası tarımın ticaretteki payı, arazi varlığı, tarım işletmelerin yapısı, tarımsal üretim yapan işletmelerin yapısı, tarımsal üretim kapasitesi ve benzeri konular çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Kısacası bağımsızlık öncesi ve sonrası tarımsal yapı üzerinde durulmuştur.

Bu kapsamda,konu ile ilgili bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

MELAYEV (1980),tarafından yapılan araştırmada Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Türkmenistan tarımının kalkınma olanakları araştırılmıştır. Kolhoz ve sovhozlarda emeğin verimliliğinin geliştirilmesi kapsamında bilgiler verilmiştir.

UZUN (1990),öncülüğünde yapılan diğer bir çalışmadaise, tarım işletmelerin arazilerinin özelleştirilmesi yönünde yaşanan sorunlar ortaya konulmuştur. Rusya'da bağımsızlık sonrası tarım sektörünün kalkınması için toprakları ve tarım ürünlerini yeniden işleme sanayi kollarının özelleşmesi üzerinde durulmuştur.

FRENZ (1997),Macaristan'daki tarım işletmelerin sürdürülebilir kalkınması ve reorganizasyonu, karlılığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada 1989-1996 yılları arasında ülkede yapılan tarım reformu, işletmelerin yapıları ve tarımın ülke ekonomisindeki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. 1989-1998 yılları arasında özel mülk işletmelerinin oranı %12'den %54'de ulaşırken, üretim kooperatiflerinin oranının ise %62'den %20'ye düştüğü belirtilmiştir.

DOUÇA (1998),Çek Cumhuriyetinde yapılan bu çalışmada, ülkenin tarımsal yapısı ve problemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. 1989-1998 yılları arasında uygulanan tarım reformları, tarımsal üretim yapan işletmelerin etkin

çalışmasını engelleyen dış faktörlerin etkisi, ulusal ekonomiye katkısı v.b. konulara yer verilmiştir.

Çalışmada sorunlar iki ayrı grupta incelenmiştir. Birincisi su kaynakların yanlış kullanımı ve kirlenmesi, tarım alanların düzensiz işlenmesi ve bunların hepsine bağlı olan kırsal alandan göçlerin artması. Diğer grupta ise tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüklük, tarımsal işletmelerin borçlarının artışı ve ürün fiyatlarının ödenmesindeki aksaklıklar olarak ele alınmıştır.

SEROV (1999),yaptığı çalışmada, kolhoz ve sovhozların özelleştirilmesi sonucunda oluşacak etkilerin, Rusya'nın tarımsal yapısına katkıları incelenmiştir. Çalışmada 90'lı yılların sonlarına doğru Rusya'nın tarım sektöründe yapılan reformlar sonucu oluşan tarımsal işletmelerin yapısı, işletmelerin organizasyonu, ulusal ekonomiye katkıları ilgili bilgilere yer verilmiştir.

AHMATALİYEV (2000),bu çalışmada ise, Kırgızistan Cumhuriyetindeki tarımsal üretim yapan mülk işletmelerin kalkınması ve üretim faaliyetlerin arttırılması yönündeki gerekli uygulamalara yer verilmiştir. Çalışmada bu tip işletmelerin verimliliğini yükseltecek farklı çözümler ortaya konmuştur. İncelemelerde, ülkede 259.700 tarımsal üretim yapan özel işletmelerin olduğu ve ortalama işletme büyüklüğünün 3,5 ha olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu işletmelerin toplam tarımsal üretime katkısı %54,6 oranında olduğu sonuca varılmıştır. Bu işletmelerin çoğu küçük olmasından dolayı gelişmelerinin zor olduğu ve kooperatif çatısı altında birleşmeleri sonucunda sonucuna varılmıştır. Bu şekilde tarımsal üretimin %2-3 artması hedeflenmiştir.

PRAUST (2000),Rusya'nın tarım sektörünün aile işletmeciliği üzerine etkisi ve aile işletmeciliğinin önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kaynaktaki bilgilere göre 1999 yılında 45 milyon ailenin farklı yöntemlerle toprağı işlediği ve toplam tarımsal üretimin %54'ünü ürettikleri ifade edilmiştir.

GRİGARYOVA (2001),tarafından yapılan çalışmada, Rusya'da faaliyet gösteren tarım satış kooperatiflerinin sosyo-ekonomik yapıları, tarım sektöründeki üstlendikleri rolü ve rekabet edebilirliği araştırılmıştır. Bu çalışmada tarım satış

kooperatiflerin piyasanın %10'una sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca bu kooperatiflerin perakende satış fiyatlarının yüksek olması ve ürün çeşitliliğinin azlığı etkinliği azaltan faktörler olarak saptanmıştır.

PAPENKO (2002), Rusya'nın Krasnodarsk bölgesinde yapılan bu çalışmada pirinç üretiminde entegrasyonunun farklı modeli incelenmiştir. Papenko bu bölgedeki pirinç üretimi yaparak faaliyet gösteren tarım işletmelerinin etkinliğini engelleyen faktörleri ortaya koymuştur. Papenko'ya göre bunlar, pirinç üretimini yapan işletmelerin aralarındaki koordinasyon bozukluğunun üreticiler, sanayiciler ve araştırma yapan kurumlar arası işlerin yavaş işlemesine neden olduğunu saptamıştır.

Ayrıca modelde, pirinç piyasasında yer alan kurumların dağınık olmaları da bu sektörde oluşan problemlerin çözümünü zorlaştırdığı saptanmıştır.

GORDOPOLOV (2003), çalışmasında Rusya'nın en yoğun tarımsal üretim yapan bölgelerinde tarıma dayalı sanayinin sürdürülebilir olması yönündeki stratejilere yer vermiştir. Çalışma rapor niteliğinde ve bu rapora göre tarım sektöründe faaliyet gösteren tarıma dayalı sanayilerin rantabiliteleri, gider ve gelirleri incelenmiştir. Çalışmada 1992 yılındaki %94,5 oranındaki işletmelerin rantabilitesinin 2003 yılına gelindiğinde %14,2'ye kadar gerilediği vurgulanmış ve aynı zamanda o dönemdeki işletmelerin başarısını da ortaya koymuştur.

MOLDAŞEV (2004), Kazakistan'da yapılan bu çalışmada ise Kazakistan tarımının gelişmesi yönündeki engellerin kalkması için bazı çözüm önerileri öne sürülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 2006-2010 yılları arasındaki kalkınma stratejisinin gerçekleşmesi ve hedeflenen başarılarla ulaşılması için geniş kapsamlı bilgilere yer verilmiştir.

STANÇİN (2005), Türkmenistan'ın 2005-2010 yılları arasındaki 5 yıllık kalkınma programı çerçevesinde, tarımsal üretimde yapılabilecek yenilikler ve farklı üretim stratejileri hakkında kapsamlı bilgilere yer verilmiştir.

MÜMİNCANOV (2006),yapmış olduğu çalışmasında, Türkmenistan; Azerbaycan; Kazakistan ve Özbekistan tarımsal yapılarını ele alarak tarımsal üretimini karşılaştırmıştır. Bu bağlamda bu ülkeler arasında ortak tarımsal ürün ticaretini oluşturmak ve geliştirmek amacı ile önerilerde bulunmuştur.

INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2007),yayınlanmış olduğu ‘‘Pamuk Laneti’’ adlı raporunda, Orta Asya’da ve özellikle Türkmenistan’da yıllar boyu ekim arazilerin büyük bölümüne pamuğun ekilmesi sonucunda oluşan monokültürleşmenin getirdiği zararlara yer verilmiştir.

GAYIPOV (2008),Türkmenistan’ın Ahal ilinde yapmış olduğu çalışmada, Türkmenistan tarımının yeniden yapılanması sürecinde ortaya çıkan sorunları detaylı bir şekilde inceleyerek, çıkan sorunlara çözüm yollarını önermiştir.

ORAZMAMMEDOV (2009),yapılan çalışmada, Türkmenistan’ın bağımsızlığını almasından sonraki süreçte, hayvancılığın durumu, üretimi, ticareti, sorunları ve bu sorunlara çözüm önerilerine yer verilmiştir.

LERMAN (2010),çalışmasında Türkmenistan’ın 2010-2015 yılları arasındaki kalkınma programı çerçevesinde, tarımsal üretimin ulusal ekonomiye katkısının artırılması içinkırsal alanların etkin üretim yapması gerektiği üzerinde durmuştur. Lerman bu süreçte yeni köylerin oluşturulabileceğini savunmuştur.

AGANOV (2011),tarafından yapılan çalışmada, küresel ısınmanın Türkmenistan iklimine oluşturacağı etkiler incelenmiştir. Özellikle su sıkıntısının tarımsal üretime vereceği zararlar üzerinde durulmuştur.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Çalışmanın ana materyalini yazılı ve özgün veriler oluşturmuştur. Öncelikle konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar taranmıştır. Elde edilen kaynaklardan bazı veriler toplanmıştır. Daha sonra benzeri verileri içeren diğer kaynaklara nasıl ulaşılabileceği belirlenerek ve onlara ulaşmaya çalışılmıştır.

Veriler, Türkmenistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı olduğu dönem ve bağımsızlığını aldıktan sonraki dönemi kapsayacak şekilde toplanmıştır. Bu bağlamda verilerin derlenmesinde, T.C. Devlet İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkmenistan Devlet İstatistik Enstitüsü (TMDİE), Türkmenistan Tarım Bakanlığı (TTB), Türkmenistan Sanayi Bakanlığı (TSB), Türkmenistan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (TMHDTM), Oba Hocalık Üniversitesi (OHÜ), Türkmenistan Milli Kütüphanesi, Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), Dünya Bankası (WB), yurt içi ve yurt dışında diğer çok sayıda kuruluşların arşiv ve veri tabanlarını oluşturan istatistiki verilerinden, yayınlanmış araştırmalardan, ders notlarından, dergi, makale, özel oluşturulmuş raporlardan, sempozyum ve kongre bildirimlerinden ve buna benzer birtakım kaynaklardan yararlanılmıştır.

Ayrıca işletme yapıları, ürün deseni, destekleme ve sübvansiyonlardan yararlanma durumu, üretim sonu ürünün pazarlama yöntemleri ve özellikle son dönem Türkmen Tarımını geliştirmek amacıyla uygulanan politikalar hakkındaki çiftçi görüşlerini tespit etmek amacıyla üreticilerden anket yoluyla elde edilen veriler de çalışmada değerlendirilmiştir.

3.2 Yöntem

3.2.1 Verilerin toplanmasında kullanılan yöntem

Çalışmada yazılı veriler, basılı veri kaynaklarından ve internet veri kaynaklarından elde edilmiştir. Yazılı veriler Türkmenistan resmi kurum ve kuruluşlarının arşiv ve yayınları ile uluslararası kaynaklardan derlenmiştir.

Özgün veriler ise, tarımsal faaliyetin yoğun yapıldığı Ahal bölgesindeki tarım işletmelerinden elde edilen verilerden oluşmuştur. İşletmeler kira işletmeleri ve özel işletmeler şeklinde iki gruba ayrılarak ele alınmıştır. Yapılan 2010 yılı envanter kayıtlarında, 45.125 (araziyi kiralık kullanan) işletme ve 374 (özel mülkiyet) işletme bulunmaktadır. Mevcut olan bu işletmeler ildeki 9 ilçeye dağıtılmıştır.

Veriler, çalışma amaçlarına uygun olarak düzenlenmiş anket formu kullanılarak elde edilmiştir. Bu anlamda bölgedeki tarımsal kurum ve teşkilatlarından destek alınmıştır.

Örnek hacmi belirlenmesinde oransal örnek hacmi formülü kullanılmıştır.

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma^2_{pX} + p(1-p)}$$

Özel mülkiyet işletmeler için:

N: 374   n: 39   Hata Payı: 0,15   Güven Aralığı: %95

Kiracı olan işletmeler için:

45125   n: 171   Hata payı: 0,075   Güven aralığı: %95

İşlem sonucunda özel mülkiyet işletmeleri için örnek hacmi (n) 39 ve kiracı işletmeler için örnek hacmi (n) 171 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu örnek hacmi, her tabakadaki işletme sayısının oranına göre ilçelere dağıtılmıştır. Buna göre işletmelere ait örnek hacmi ile ilgili sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 3.1. Kiracı İşletmelerin Örnek Sayılarının Dağılımı.

TabakaNo	İlçeler	Kiracı İşletmeler(adet)	N/p (%)	Örnekleme (adet)
1	Baharlı	5.009	11,1	19
2	Göktepe	1.218	2,7	5
3	Ruhabat	1.173	2,6	5
4	Akbuğday	3.024	6,7	12
5	Kaka	8.303	18,4	31
6	Tecen	8.122	18,0	30
7	Altın Asır	3.475	7,7	13
8	Babadayhan	9.566	21,2	36
9	Sarajs	5.235	11,6	20
Toplam		45.125	100,0	171

Çizelge 3.2. Özel İşletmelerin Örnek Sayılarının Dağılımı.

TabakaNo	İlçeler	Kiracı İşletmeler(adet)	N/p (%)	Örnekleme (adet)
1	Baharlı	163	44,5	17
2	Göktepe	8	2,1	1
3	Ruhabat	7	1,7	1
4	Akbuğday	69	18,4	7
5	Kaka	36	9,5	4
6	Tecen	10	2,5	1
7	Altın Asır	10	2,5	1
8	Babadayhan	23	6,1	2
9	Sarajs	48	12,7	5
Toplam		374	100,0	39

3.2.2 Verilerin analizinde kullanılan yöntem

Türkmenistan tarımındaki gelişim bağımsızlıktan önceki ve bağımsızlıktan sonraki dönem olmak üzere ele alınmıştır.

Ahal ilinde yapılan anket çalışmasından toplanan veriler analiz edilirken hayvansal üretim yapan işletmeler hayvan başı esasına, bitkisel üretim yapan işletmeler ise toprak varlığı esasına göre incelenmiştir. İşletmeler nüfus, eğitim, arazi mevcudu, işgücü potansiyeli, hayvan varlığı, hayvan ırkı, işletmenin mekanizasyon durumu ve bazı sosyo-ekonomik kriterler açısından incelemelere tabi tutulmuştur.

Anket yoluyla elde edilen makro düzeydeki verilerin analizinde basit indeks, aritmetik ortalamalar ve yüzde hesaplamaların yanı sıra işletmecilik türlerinin mülkiyet ve eğitim durumu, mülkiyet ve bilgi edinme kaynakları, mülkiyet ve mesleki tercihler, mülkiyet ve işletme geleceği ve işletmelerin kooperatife üyeliğın işletme katkısı gibi bulguların aralarındaki etkileşimin olup olmadığına bakmak için Khi kare testi uygulanmıştır. Ayrıca işletme türlerinin ortalama üzüm, meyve, buğday üretimi ve pamuk üretimi verimlilikleri arasındaki farklılık durumuna bakmak için Varyans analizi (t-testi) uygulanmıştır.

Ayrıca üreticinin görüşleri ve bu görüşleri etkileyen faktörler değerlendirilmiştir.

4. TÜRKMENİSTAN'IN TANITIMI

4.1 Genel Bilgiler

Binlerce yıllık geçmişe dayanan Türkmen halkı günümüze kadar büyüklü küçüklü devletlerin yanında, imparatorluklar dahil 70'e yakın devlet kurmuştur. Yaklaşık 10. asırda kurulan Selçuklu Devleti, Doğu ve Batı Selçuklu Devleti diye ikiye ayrılmıştır. Batı Selçuklu Devleti Anadolu'da yaşamına devam ederken, araştırmamızın da kısmen konusunu oluşturan Türkmenlerin içinde bulunduğu Doğu Selçuklu devleti Horasan, (günümüzdeki) Türkmenistan ve Maverâünnahir civarında varlığını devam ettirmiştir. Batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan, güneyde İran ve Afganistan'la sınırı olan ve 491.000 km² alana yayılmış bir ülkedir(Türkmen Tarihi Ansiklopedisi,1980).

Orta Asya Türkmenleri genelde üç kısma ayrılmıştır. Türkmenlerin 400.000'i aşkın kısmı Zakaspi (Hazarın doğusu) vilayetinde, yaklaşık 140.000'i Hiva Hanlığı sınırları içinde ve yaklaşık 120.000'i de Buhara Hanlığı sınırları içinde yaşamışlardır. Geneli bu sınırlar içinde yaşayan Türkmenler, birkaç Tire'ye (boy) bölünüyordu: Teke, Yomut, Göklen, Sarık, Salır, Ersari, Çovdur, Emreli, Alili ve diğerleridir. Tireciliği günümüze kadar ulaştıran Türkmenler 19. yy.'da geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığı seçmişlerdir. Doğa şartlarına göre seçimini yapan Türkmenler bitki örtüsünün yoğun olduğu yerlerde hayvancılık, sulanabilen (Cıgır ve Nova ile) yerlerde ise bitkisel üretimi seçmişlerdir (Türkmen Tarihi Ansiklopedisi,1980).

Bazı verilere göre, geçim kaynakları bakımından tarihi kaynaklar Türkmenleri ikiye ayırmaktadır. Göçmen yani hayvancılık ile uğraşanlar ve tarım ile uğraşan yerleşik veya yarı göçmen Türkmenlerdir. Çarlık döneminde Rusların Türkmen topraklarını 1881 yılında işgaliyle Hazar denizi kıyısından Aşgabat'a kadar ve sonra Merv ve Özbekistan'a kadar demir yolu döşemeleri sonucu sosyo-ekonomik hayatta bir canlılık başlamıştır. 1917 yılında ise yapılan devrimle Çarlık yönetimi yerini sosyalist sisteme bırakmıştır. 1924 yılında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurularak bir dizi reformlara imza atılmıştır. Bunlar; sanayi alanında yapılan büyük yenilikler ve yatırımlardır. Sanayinin tüm dalları özellikle

hammadde yönünden zengin doğal kaynaklardan faydalanmak için ağır sanayi kurulmuştur. Doğal gazda dünya 4.sü, petrolde 11. olan Türkmenistan diğer doğal kaynaklarca da zengin rezervlere sahiptir (Türkmenistan Gazetesi, “Türkmenistan’ın Doğal Kaynaklar Rezervi” makalesinden, 02.05.2009).

Tacikistan ve Özbekistan topraklarını da kat eden Amuderya (Ceyhun)Nehri, Türkmenistan’ın en önemli su kaynağıdır. Ülkenin orta ve batıkesimlerinde doğal su yolları bulunmamakla beraber 1960 yılında yapılan Karakum Kanalı bu nehrin (Amuderya) sularını Mari’ye (Merv’e) ve Aşkabat’ın ötesine taşımaktadır. Karakum Kanalı’nın geliştirilmesine günümüzde hala devam edilmektedir. Sulamanın yaklaşık %90’ını karşılayan 1,100 km uzunluğundaki Karakum Kanalı, Türkmenistan tarımı için hayati önem taşımaktadır. Aşkabat şehrinin içme suyu ihtiyacını ve 950.000 hektara yakın araziye sulayan kanal, arkların toprakla dolması ve topraktaki tuzlanma nedeniyle verimliliğinin gittikçe kaybetmektedir. Amuderya nehri kıyılarında özellikle pamuk üretimine büyük ağırlık verilmiştir. 1913’lü yıllarda yaklaşık 70 bin ton pamuk üretilirken 1988 yılında 1.3 milyon ton seviyesine ulaşılmıştır. Türkmenistan, SSCB içinde pamuk üretiminde ikinci sırayı alırken, dünyada 10. sıradadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012, s. 13-17).

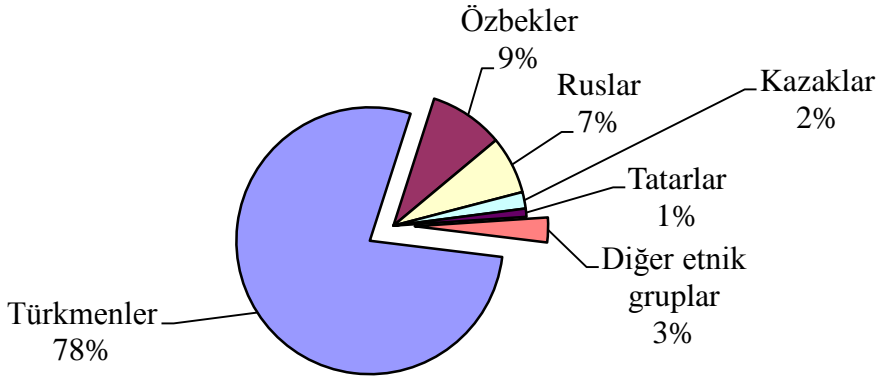

Şekil 4.1. Türkmenistan Haritası.

Türkmenistan'ın, 491.100 km² yüzölçümü olan uzunluğu batıdan doğuya 1.100 km, kuzeyden güneye 650 km. Toplam sınır uzunluğu 5.522 km.'dir. Kuzeyinde Kazakistan (379 km) ve Özbekistan (1.621 km), batısında Hazar Denizi, güneyinde İran (992 km), güneydoğusunda Afganistan (744 km) bulunmaktadır(Atabayeva A., 2013).

4.2 Türkmenistan'da Etnik Yapı

Türkmenistan'daki etnik yapının %78'ni türkmenler oluştururken %9'nu da özbekler oluşturmaktadır. Orta Asya'da en az rus kökenli vatandaş barındıran Türkmenistan'da %7'lik oranla 3. sıradadır. Genel etnik dağılımı ise aşağıdaki grafikteki gibidir.

Grafik 4.1: Türkmenistan'da Etnik Yapı.

4.3 Türkmenistan'da Tarımın Ekonomideki Önemi

Tarım alanında yapılan reformlar çerçevesinde 1997 yılında toprakların özelleştirilmesi kararı kapsamında toprak mülkiyeti sisteminde reform yapma hususunda adımlar atılmıştır. Eski kollektif tarım toprakları, parsellere bölünmüş ve bunların da çoğunluğu ailelere veya küçük gruplara kiraya verilmiştir. Bazı kaynaklara göre, Türkmenistan'da yapılan bu çalışmalar neticesinde ülke topraklarının %16'sının ortak kullanımında olduğu tespit edilmiştir.

Nüfusun büyük bir bölümü (%50) kırsal kesimde ikamet etmektedir. Toplam nüfusun yaklaşık %28'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Son yıllarda hükümet, tarım sektöründeki reformlara öncelik tanımıştır. Çiftçilere uzun vadeli krediler sağlanmaktadır. Merkez Bankası her yıl çiftçilere gerekli makine ve teçhizatı satın alabilmeleri için belirli bir miktar kredi açmıştır. Ayrıca destek verme kapsamında Çiftçi Birliği Ortak Girişimi kurulmuştur. Bu organizasyon çiftçilere tarım araçlarını %50 indirimle yararlanabilmelerini sağlarken, organik ve mineral gübreleri karşılıksız olarak çiftçilere temin etmektedir. (Oba Hocalık Dergisi, Sayı 1458, 2013)

Bitkisel üretim hacmi açısından bakıldığında başta pamuk gelmektedir. Daha sonra tahıllar izlemektedir. Ülkede pamuk üretimi çok önemli rol oynamaktadır. Bu önem iklim koşulları ve toprak yapısından ileri gelmektedir. Ayrıca pamuk ihracından elde edilen gelir, toplam ihracat gelirinin % 20'sini oluşturmaktadır (TDİE, 2010).

Tahıl ürünleri içinde en büyük pay, buğdaya aittir. Hükümet, tahıl üretiminde “kendi kendine yeterlilik” politikası uygulamaktadır. Pamuk ve buğday üretimine uygulanan politikalardan dolayı yem bitkileri üretimi ikinci planda kalmıştır. Bu yüzden karma yem açığı büyük boyutlara ulaşmıştır.

Türkmenistan'da hayvancılık açısından bakıldığında, koyun ve sığır yetiştiriciliğinin özel bir önemi bulunduğu gözlenmektedir. Ancak genellikle kültür ırklarından oldukları halde sığırların bakım ve beslenme noksanlıkları yüzünden hem devlet çiftliklerinde, hem de özel üreticilerde bulunan hayvanlarındüşük verimli oldukları görülmektedir. Ülkedeki koyunların çoğu Karagül koyunu türündendir. Bunların derileri aynı zamanda astragan kürkü olarak kullanıldığı için çok kıymetlidir. Bu nedenle, astragan kürkü ülkenin önemli ihraç ürünlerinden birisini oluşturmaktadır.

Devlet İstatistiki Enstitüsü'nün verilerine göre 2010 yılında ülkede tarımsal üretimin değeri 770 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da, 7,7 milyar manat olarak gerçekleşen toplam GSMH'nin % 10'na karşılık gelmektedir(Türkmenistan Devlet İstatistik Enstitüsü, 2010).

5. 1990 ÖNCESİ ve SONRASI DÖNEMDE TÜRKMENİSTAN'DA TARIMSAL YAPI

5.1 1990 Öncesi Türkmenistan Tarımı (Bağımsızlık Öncesi)

Bu bölümde, Türkmenistan'ın, Cumhuriyet statüsünü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden almadan önceki dönemlerdeki tarımsal yapısı ele alınmıştır. İnceleme sonucu, 1890 yılı itibarı ile olan kaynak ve verilere ulaşılmıştır. Verilerin eski ve kesikli oluşundan dolayı 1990 yılı öncesi 5 farklı dönemolarak ele alınmış ve 1890-1924, 1925-1940, 1950-1980, 1980-1990 yılları itibarıyla değerlendirilmiştir.

5.1.1 1890-1924 yılları arası tarımsal yapı

1921 yılında Türkmenistan, o zamanın Türkistan Aftanom Sovyet Sosyalist Respublikası (ASSR) içinde Türkmen ili olarak yer almıştır. Daha sonra Rusya'nın direktmeleri sonunda 27 Ekim 1924 tarihinde ise SSCB'ye dâhil edilmiştir. 1924 yılında, ülkenin 968.100'lik nüfusunun %86'sı kırsal alanda ikamet etmiştir. Nüfusun bu denli yüksek oranının kırsal alanda oturması, çiftçilikle uğraşmasından ileri gelmektedir.

O dönemlerde ülkede ekstansif tarım yapılmakta olup, tarım alet-makine ve gübre kullanımı çok düşük düzeydedir. Ülkenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine dâhil olmasıyla Rusya'dan ve dışarıdan Zakaspi iline (Hazar denizi öbür yakasında kalan il, şimdiki Balkan ili) yatırımcılar gelmeye başlamış ve ilk olarak o zamanlar Padişahın ismini taşıyan Murgap kanalının inşaatı yapılmıştır. Kanalın inşası, daha etkili sulama imkanını sunduğu için bölgede pamukçuluk gelişmeye başlamıştır. Yapılan yatırımlar sonucu Zakaspi ilinde pamuk üretimi 1890 yılında 10,7 ton iken 1910 yılına gelindiğinde ise 23,7 tona ulaşmıştır (Nikitin, Tarım İstatistikleri, Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşkabat, 1958, s.83-86).

1917 yılı devriminden önce, sulu tarım ve mera alanları mülk zenginlerinin ellerinde olmuştur. O dönemlerde bölgede ağalık yönetimi hâkimdir. Fakirler

zenginlerin egemenliğinde tarımsal üretimde çalıştırılmışlardır. Mülk zenginleriekili tarım alanlarının % 40'ına ve hayvanların %60'ına sahip olmuşlardır. O dönemlere ait ekim alanları ve tarımsal üretim değerleri çizelge 5.1'de verilmiştir.

Çizelge 5.1. 1890–1924 Yılları Arası Ekim Alanları ve Tarımsal Üretim.

Yıllar	Ekim Alan(ha)	Pamuk (ton)	Tahıllar (ton)	Büyükbaş (baş)
1890	43,9	14,4	44,5	-
1914	141,0	53,1	69,4	2.600
1924	241,0	86,2	74,3	3.700

Kaynak: Türkmenistan Ansiklopedisi, Tarım İstatistikleri, Aşkabat, 1958

Çizelgede görüldüğü gibi ekim alanları 1890 yılında 43,9 hektar olup, 1924 yılında 241,0 hektar alana kadar artmıştır. Pamuk üretim 14,4 tondan 86,2 tona, tahıllar üretimi 44,5 tondan 74,3 tona, hayvan sayısı 2600 baştan 3700 başa ulaşmıştır.

1915 yılında ülke genelinde 64 adet pulluk, 114 adet kültivatör, 36 adet pamuk ve 1 adet buğday ekim makinesi bulunmaktadır. Tarımın makinalaşması traktörün getirilmesiyle başlamıştır. Traktör, ülkeye ilk defa 1924 yılında getirilmiştir.

1890–1924 yılları arasında arazi ve su kaynakları üç farklı grup tarafından kullanılmaktadır. Bunlardan ilki Sanaşık. Bunlar su ve toprak kaynaklarını beraber kullanmışlardır. Özellikle Zakaspi ilinde geniş kapsamlı olarak bulunmaktadır.

Mülkiyet: Bunlar su ve toprak kaynaklarını özel mülkiyet şeklinde kullanmaktadırlar. Bu gruba nüfusun en yüksek itibarlı olanları girmişlerdir. Arazilerinde münavebe yapma şeklinde pamuk üretimini yaygın şekilde yapmışlardır.

Kiracılık: Bu gruba girenler genelde yerleşim birimlerinde kiraya verilen arazileri kapsamaktadır. Bunların kira gelirleri köy muhtarlığına geçmektedir. (Şamıradov, 1989).

1917 yılında ilk defa gerçekleştirilen tarım sayımı verilerine göre, Zakaspi (Şimdiki Balkan İli) ilinin tarım işletmelerinin sahip oldukları büyüklükler çizelge 5.2’de görülmektedir.

Çizelge 5.2. 1917 Yılında Tarım İşletmelerinin Arazi Genişliklerine Göre Dağılımı.

Arazi (ha)	Hiç yok	0,5	>0,5 – 1	>1 – 2	>2 – 3	>4– 5	>5 -10	> 10
Çiftçiler(%)	26,7	1,9	13,7	19,4	9,8	10,6	5,5	1,5

Kaynak: TDİE, Tarım İstatistikleri, Aşkabat, 1958

Çizelge 5.2’de görüldüğü gibi çiftçilerin % 26,7’sinin hiç toprağasahip olmaması ve %1,5’inin ise 10 hektarın üzerinde toprağa sahip olmaları son derece düzensiz toprak dağılımının varlığını göstermektedir.

19. yüzyılın başlarında ve 20. yüzyılın sonlarında Rus ve Ukrayna aileleri Zakaspi iline göç ettirilmiştir. İlk olarak 17 aile Aşkabat, Füyuzo ve Magtımkuili (Garrigala) ilçesine, 200’den fazlası ise Guşğı bölgesine yerleştirilmiştir. Onların çoğu yerleştikleri yerlerde tarımla uğraşmakta ve belli bir derecede tarımsal üretime katkı sağlamaktadır (Şamuradov B., Ailelerin Sosyal Hayatı ve Ekonomik Durumu, Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşkabat, 1958, s. 91’deki alıntı).

1890–1924 yılları arasında pamuk ve tahıl üretimi yaygın olarak yapılmıştır. Tarım arazileri düzensiz kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tarım alet-makineleri yaygın kullanılmamakta ve o yıllarda ülkede üretilen pamuk, yün, deri ve diğer tarımsal ürünler ülkede işlenemediği için özellikle Rusya’ya gönderilmektedir. Rusya’dan da buna karşılık hazır ürünler alınmaktadır.

Tarım adına ilk kayda değer reformlar o dönemlerde yapılmıştır.

1917 yılında arazi reformu sonucu zenginlerin sahip olduğu 2298 tarım işletmesi kapatılıp arazileri topraksız ailelere dağıtılmıştır. Topraklar kamulaştırılmıştır.

1918 yılında Lenin’in kolektifleştirme görüşleri esasına uygun toprak yasası kabul edilmiştir.

1921 yılında çiftçilere tarımsal destekler çerçevesinde tarımsal girdiler dağıtılmaya başlanmıştır. İlk parasal destekleme 1922 yılında ülkeye merkezden 400.000 ruble ve 1924 yılında ise 1.600.000 ruble para yardımı yapılmıştır.

1918–1924 yılları arasında ülkenin tarım sektöründeki yeniden yapılanmalar gelecekte yapılacak reformlara zemin hazırlamıştır. O yıllarda tarımın yeniden yapılanmasında, Lenin'in kooperatifçilik planı çerçevesinde kolektif tarım işletmeleri olan kolhoz ve sovhozlar kurulmaya başlanmıştır (Zavarsev A., 1929).

5.1.2 1925–1940 yılları arası tarımsal yapı

Bu dönem, ikinci dünya savaşına kadar olan tarımsal yapı ve gelişmeleri kapsamaktadır. Ülkenin Sovyetler Birliğine katılmasından sonra tarım sektörü kalkınmaya başlamıştır.

O dönemde ülke nüfusu hızlı bir artış göstererek 1,3 milyona ulaşmıştır. Toplam nüfusun %65'i kırsal kesimde yaşamakta ve aktif nüfusun %58'i tarım kesiminde istihdam olmaktadır. 1925-1940 yılları arasında toplam tarımsal üretim %70 artmıştır. Bu süreç içerisinde ülkede bir çok kalkınma planı gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen 5 planın dördü 2. Dünya savaşından önce başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Fakat beşinci plan 2. Dünya savaşı başladığından hayata geçirilememiştir.

O dönemlerde ülke genelinde sanayi sektörü hızlı büyüme göstermiştir. Tarımsal üretim yapan küçük işletmeler ise üretimi bırakıp sanayi sektörüne geçiş yapmaya başlamışlardır. Tarımsal üretimin azalmasına sebep olacak bu gelişmeden dolayı ve tarımda mevcut sorunların çözümlenmesi adına ülke çapında bir takım önemli reformların yapılmasına neden olmuştur. Bu reformları bazıları aşağıda özetlenmiştir.

1925–1927 yılları arasında ikinci toprak ve su reformu gerçekleştirilmiş ve bu sayede ağalık sistemi kaldırılmıştır. Ayrıca o dönemde ağa toprakları devletleştirilmiştir.

1926 yılında SSCB’de Komünist Partisinin 15. olağan toplantısında kolhozların kurulması kararı alınmıştır.

1928 yılında Kolektif Mülkiyet Merkezi (Kolhoz Merkezi) kurulmuştur.

1929 yılında Tarım alet makine birliği kurulmuştur

1930 yılının başlarında kolektifleştirme devam etmiştir.

1935 yılında Çiftçiler Birliğinin ikinci meclisinde tarımsal Örgütlenmiş İşletmelerin (Artel’lerin) iç tüzüğü kabul edilmiştir (Praust, 1998).

O dönemde Rusya, kendi tarım sektöründe uyguladığı kolektif tarım sistemini diğer birliğe üye olan ülkelere de yaymaya başlamıştır. Bu bağlamda türkmén tarımının, alınan bir takım kararlardan ve yapılan reformlardan sonra yeniden yapılanması sonucu kolektif tarım işletmeleri hızla yayılmaya başlamıştır. Ülkeye yapılan yatırımlar sonucu ekim alanları %50 artmış ve tarım işletmelerinin gelirleri 25.500.000 rubleden 40.000.000 rubleye kadar çıkmıştır (Gamayunov,1970).

1926 yılında Türkmenistan’da ilk olarak 8 tane tarımsal işletme kurulmuştur. Onların 6’sı Serahs ilçesinde Ortak Toprak Kullanım Birliği (TOZ) ve 2’si Tecen ilçesinde ARTEL (Kolektif İşletme) olarak kurulmuştur. TOZ birçok küçük tarım işletmelerinin bir araya gelerek oluşturdukları birliktir. Bu işletmelerin ortalama büyüklüğü 18 aile ve 40 ha ekim alanından oluşmaktadır. Artel ise daha çok kolhozlara benzemektedir ve Artel’ler daha sonra kolhozlara dönüşmüştür.

Kolektif İşletme (Kolhoz) yapısı ilk olarak 1926–1929 yılları arasında geniş kapsamlı yayılmaya başlamıştır. 1926 yılına gelindiğinde ise ülkede toplam 26 kolhoz kurulmuştur. Yıllar itibarı ile tarım işletmelerinin kolektifleştirilmesi hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1928 yılına gelindiğinde ise toplam alanı 2.375 hektar olan 923 tarım işletmesi toplulaştırılarak 64 kolhoz oluşturulmuştur. Yoksul çiftçilerin giderek artan kolektif işletmeleri karşısında bu kolhozlara katılımı hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bu toplulaştırmanın devamında 1940 yılına

gelindiğinde ülkede toplam 1540 tane kolhoz oluşmuş ve bunlar toplam ekim alanlarının % 87'sine sahip olmuşlardır. Daha sonra ise hayvancılık işletmelerinin % 29,8'i kolhozlara katılmıştır.

Kolektif işletmelerin oluşturulması sonucunda Türkmenistan'da bir diğer tarımsal işletme olan ana tarımsal üretim dalında yoğunlaşan, birkaç kolhozun birleşmesiyle oluşturulan sovhozlar yaygınlaşmaya başlamıştır. 1929 yılına gelindiğinde ülkede var olan toplam 10 sovhoz, 1940 yılında 26'ya ulaşmıştır. O yıllarda sovhozların toplam 8.000 hektar ekim alanı, 2.900 büyük baş hayvanı, 2.000 baş domuzu ve 350.000 baş küçükbaş hayvanı mevcuttur (Kakabayev, 1978).

Çizelge 5.3. 1926-1940 Yılları Arası Tarımsal İşletme Sayıları.

İşletme Yapısı	1926	1929	1930	1940
TOZ	6	-	-	-
ARTEL	2	-	-	-
KOLHOZ	-	280	1.302	1.540
SOVHOZ	-	4	15	26

Kaynak: Gayıpov S., Türkmenistan Tarımının Yeniden Yapılanması Reorganizasyonu Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar, s.23, İzmir, 2008.

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde 1926 yılı itibarı ile TOZ ve ARTEL tipi işletme yaygın olmuştur. Fakat 1929 yılına gelindiğinde hızlı bir şekilde kolektifleştirilmeden dolayı kolhoz ve sovhoz tipi işletmeler artmıştır. Buna bağlı olarak hayvan varlığı ve ekim alanında artışlar sağlanmıştır. Dönemler itibarı ile kolhoz ve sovhozlar hakkındaki veriler çizelge 5.4'te verilmiştir.

Çizelge 5.4. Sayısal Verilerle Kolhoz ve Sovhozlar.

Yıllar	Üye (kişi)	Ekim Alanı (ha)	Küçükbaş(baş)	Büyükbaş(baş)
1926	91	64	42	16
1930	300	159	233	59
1940	1230	230	455	77

Kaynak: Gayıpov S., Türkmenistan Tarımının Yeniden Yapılanması Reorganizasyonu Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar, İzmir, s. 24, 2008.

Çizelge 5.4 incelendiğinde 1929 yılında Sovhoz ve Kolhozlara düşen üye sayısı 91 iken 1940 yılında 1230'a yükselmiştir. İşletmelerin ekim alanı 1926 yılında 64 ha iken 1940 yılında 230 ha'dır.

Kolhoz ve sovhozların kontrollü ve etkin bir şekilde yönetilebilmesi için 1928 yılında "Merkezi İdare Kurumu" kurulmuştur.

Bu gelişmelerden sonra 1929 yılında "Tarım Alet-Makine Merkezi" kurulmuştur. Bu merkezin ana görevi kolhozlara alet-makineler ile hizmet etmek ve traktör sürücülerini eğitmek gibi işlevleri üstlenmek olmuştur. Bunun sonucunda tarım alet-makineler merkezinin kurumsal yapısı kırsal alanlara kadar uzanmıştır. İlk olarak tahıl üretimi yapılan ilçelerde yayılmaya başlamıştır. 1930 yılına gelindiğinde ülkede 580 traktör kapasiteli sekiz tane tarım alet-makine merkezi kurulmuştur.

Bu gelişmeler akabinde eğitim-bilim kurumlarında da gelişmeler olmuştur. 1940 yılında ülkede 789 ziraat mühendisi ve teknisyeni, 286 zootekni uzmanı, 173 veteriner hekim ve 4000 traktör sürücüsü mevcuttur (Arhangelskiy, 1940).

İşletmelerin kolektifleştirme politikası hemen sonuç vermeye başlamıştır. Bu politika sonucunda kırsal alanlar yeniden kalkınmaya başlamıştır. Büyük tarımsal işletmeler modelinin uygulanmaya başlanmasından sonra kırsal kesime gerekli yetişmiş uzmanlar (ziraat mühendisleri) devlet yönetimi tarafından atanmaya başlanmıştır.

1935 yılındaki Çiftçiler Birliğinin ikinci olağan toplantısında, kabul edilen tarımsal Artel'ler iç tüzüğüne sonucunda kolhozların üretimde devlet ve diğer kurumlar ile ilişkileri ve teknik alt yapısını geliştirme sonucu çıkmıştır. Bu sonuca bağlı olarak "Şahsi Yardımcı İşletmeler" (ŞYİ) hukuksal alt yapıya kavuşmuştur. Bu durum da işletmelerin gelişmesine yardımcı olmuş ve böylece aileler bu arazilerde yetiştirdikleri ürünlerden aile ihtiyacını karşıladıktan sonra geri kalanını devlete veya kolhoz pazarında satabilme imkanını bulmuştur (Aksenenko, 1961).

Ülke genelindeki işletmelerin kolektif işletme yapısına geçişi ile ekim alanları da genişlemeye başlamıştır. 1925–1940 yılları arasında ekim alanı 1,7 kat artarak 411.000 hektara ulaşmıştır. Pamuk üretimi 2,5 kat artarak 240.600tona, tahıl 1,5 kat artarak 123.800 tona, sebze 2,5 kat artarak 31.600 tona ve hayvan sayısı toplam 1.900.000başa ulaşmıştır (Çizelge 5.5'e bakınız).

Çizelge 5.5. Tarımsal Üretimdeki Gelişmeler.

Kalemler	1925	1930	1940
Ekim Alanı (ha)	243.000	315.000	411.000
Pamuk Üretimi (ton)	93.200	158.600	240.600
Tahıl Üretimi (ton)*	83.500	96.200	123.800
Sebze Üretimi (ton)*	-	12.300	31.600
Hayvan (baş)	-	-	1.900.000

*Tahıl ve sebze üretimi, kaynaklarda toplam olarak verilmemiştir. Ayrım yapılmış istatistiksel veriler bulunmamaktadır.

Kaynak: TDİE, Türkmenistan İstatistik Verileri, Aşgabat, 1950

Federal Almanya'nın, 1940 senesinde Sovyetler Birliğine savaş açmasından dolayı Türkmenistan da savaşa sürüklenmiştir. Savaşın 4 sene (1940-1945) sürmesi Türkmenistan tarımının gerilemesine neden olmuştur. Savaş zamanında geçici olarak Almanların hakimiyetine geçen bölgelerde tarım işletmelerinin alt yapısı büyük hasara uğramıştır. Ekim alanlarında, üretimde ve hayvan sayılarında azalma olmuştur.

5.1.3 1950–1980 yılları arasındaki tarımsal yapı

Türkmenistan, 2. Dünya Savaşı sonrasında büyük zarar gören tarım sektörünü kalkındırmak için hız vermiştir. Ülkeyi kalkındırma çabaları sonuç vermiştir. Kısa bir sürede kolektif işletmelerin toparlanması sağlanmıştır. Fakat 1950 yılında tarımsal üretim iki kataçıkmiş olmasına rağmen ülkede gıda problemi çözülememiştir.

1950-1980 yılları arasında 6 tane kalkınma planı gerçekleştirilmiştir. 1953 yılında Komünist Parti'nin eylül genel kurulundagelecekte tarımsal yapıyı geliştirmek amacıyla kolhozların teknikaltyapılarının kuvvetlendirmesi,

üretimlerinin artırılması ve yeni tarım alanlarının açılması kararlaştırılmıştır (Dyaçenkov,1960).

1980 yılında ülke nüfusu 2.759.000'e kadar çıkmıştır. Bu tarihte Toplam nüfusun % 52,6'sı kırsal alanda yaşarken, nüfusun %38,4'ü tarım kesiminde çalışmaktadır. O yıllar arasında tarım sektörünün GSYMHiçindeki oranı %21 olmuştur (TDİE,1988).

1950-1980 yılları arasında ülke tarımında pamuk üretimi ayrı bir önem kazanmıştır. Pamuk üretiminin diğer üretim dallarına göre daha fazla önem kazanmasının asıl sebebi, SSCB'nin merkezi planlama sistemi birliğe üye olan bütün Cumhuriyetlerin iklim durumu, toprak yapısı, sosyo-ekonomik durumu,işgücü durumu, bitki örtüsü gibi kıstaslar analiz edilerek tarımsal haritaların oluşturulmuş olmasıdır. Bu haritalara göre tarımsal ürünlerin hangi bölgelerde üretilmeyeceğine karar verilmiştir. Bu ise merkezi planlama sisteminin nasıl çalıştığının özünü göstermektedir. Örneğin Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkeler, birliğin ihtiyacı olan pamuğu üretmekle görevlendirilmişlerdir. Böylelikle bu ülkelerde monokültür yapının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Saydığımız ülkeler, o yıllarda Sovyetler Birliğinin toplam pamuk üretiminin %90'ını karşılamaktadır. Ayrıca pirinç, sebze, üzüm üretimi ve hayvancılık gelişmiştir. Diğer yandan sebze, meyve, et ve diğer tarımsal ürünleri işleyecek sanayi kolları diğer cumhuriyetlerde kurulmuştur.

O yıllarda ülkede tarım sektörünün hızlı kalkınması için arayışlara devam edilmiştir. 1950 yıllarının sonları ve 1960 yıllarının başlarında reformlar yapılmaya devam edilmiştir. O zamanlar Türkmenistan'da sebze ve meyve üretimini yapan 60 kolhoza ait tarımsal ürünlerin işlendiği ve depolandığı meyve ve sebze ambarları tesis edilmiştir (Lavrinenko,1988).

1950'li yıllarda savaş sonrasında gerileyen tarımsal yapıyı kaldırmak amacıyla kolhozların reorganizasyonu ile birçok kolhoz birleştirilerek büyük işletmeler kurulmuştur. O yıldan itibaren beş yıllık kalkınma planları yapılmaya başlanmıştır. Tarımsal üretim için yeni teknikler geliştirilmiştir. Birleşmeler

sonucu kolhozlar sayı olarak azalmıştır. Kolhoz ve sovhozların sayıları çizelge 5.6’da verilmiştir.

Çizelge 5.6. Kolhoz ve Sovhozların Sayılarındaki Gelişmeler.

Tarım İşletmesi	1950	1960	1970	1980
Kolhoz	356	334	327	313
Sovhoz	45	50	53	108

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

Çizelge 5.6 incelendiğinde, kolhozların sayılarında yıllar itibarı ile bir azalma meydana geldiği dikkati çekmektedir. 1950 yılında kolhozların sayıları 356 iken, giderek azalma olmuş ve 1960 yılında kolhozların sayısı 334’e inmiştir. 1970 yılına kadar kolhozların sayıları biraz daha inerek 327’ye düşmüştür. 1980’de ise bu sayı 313’e düşmüştür. Kolhozların sayılarındaki bu azalma tamamen işletmelerin reorganizasyonu ve kolhozların toplulaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

1950 yılında sovhozların sayısı 45 iken 1980’ne gelindiğinde bu sayı artarak 108’e çıkmıştır. Değişik kaynaklarda, kolhoz sayısının azalmasına karşın sovhozsayılarındaki artışın nedeni, sovhoz işletme yapısının daha geniş kapsamlı yayılması amacıyla yapıldığı şeklinde yorumlanmaktadır.

O dönemlerde bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da tarımsal üretimi arttırmak amacıyla birçok yeni kararlar alınmıştır. Yapılan reformlar sonucu beş yıllık kalkınma planı süresinde tarımsal üretim 1940 yılındaki duruma yaklaşmıştır. Yaşanan bu gelişmeler çizelge 5.7’de verilmiştir.

Çizelge 5.7. Yıllara Göre Tarımsal Üretimdeki Gelişmeler (Ton).

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Pamuk (ton)	Tahıllar (ton)	Sebze (ton)
1950	445.600	363.000	40.000	68.000
1960	516.800	553.000	83.000	121.000
1970	635.900	869.000	69.000	156.000
1980	895.800	1.192.000	322.000	267.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

Çizelge 5.7 incelendiğinde ülkede tarımsal ekim alanları, yapılan yatırımlar sonucu giderek genişlediği gözlemlenmektedir. 1950–1980 yılları arasında ekim alanları % 51 artarak 895.800ha'a ulaşmıştır. Pamuk üretimine bakacak olursak % 70 artarak 1.192.000 tona, buğday üretimi 8 kat artarak 322.000 tona, sebze üretimi 3,5 kat artarak 267.000 tona ulaşmıştır. Oluşan tarımsal üretim artışı sadece verimlilikten değil ekim alanlarının genişlemesinden de kaynaklanmaktadır.

Bu gelişmeler sadece tarım ürünlerinde değil tarım sektörünün diğer kolu olan hayvansal üretimde de meydana gelmiştir. Hayvan sayılarındaki gelişmeler çizelge 5.8'de verilmiştir.

Çizelge 5.8. Yıllara Göre Hayvan Sayılarındaki Gelişmeler.

Yıllar	Büyük Baş	Küçük Baş	Kümes Hayvanları
1950	245.000	4.289.700	998.100
1960	365.000	4.327.500	1.247.100
1970	443.900	4.489.200	2.688.700
1980	626.300	4.489.300	5.260.500

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

Çizelge 5.8 incelendiğinde, 1950 yılından itibaren hayvan sayılarında artış gözlemlenmektedir. 1980 yılına gelindiğinde büyükbaş, 1950'ye göre 2,5 kat artarak 626.300 başa, kümes hayvanları 5 kat artarak 5.260.500 adete ulaşmıştır. En az artış küçükbaşta olmuştur. 1980 yılındaki küçükbaş sayısı, 1950'ye göre sadece 0,45 kat artarak 4.489.300'e ulaşmıştır. Bu gelişmeler ışığında hayvansal ürün üretiminde de gelişmeler olmuştur. Üretimdeki gelişmeler çizelge 5.9'da verilmiştir.

Çizelge 5.9. Yıllara Göre Hayvansal Üretimdeki Gelişmeler.

Yıllar	Et (ton)	Süt (ton)	Yün (ton)	Yumurta (Adet)
1950	48.900	109.600	11.325	25.900.000
1960	51.400	125.700	12.490	55.500.000
1970	51.500	192.300	11.561	122.500.000
1980	80.700	306.200	13.219	247.800.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

İncelediğimiz bir önceki çizelgede, hayvan sayısındaki artışa paralel olarak hayvansal ürün üretiminde de artışlar sağlanmış olup, 1980 yılındaki üretimin 1950 yılına göre en yüksek artış 247.800.000 adetle yumurta üretiminde, en az artış ise 13.219 ton ile yün üretiminde sağlanmıştır.

1951 yılında tarımsal alet-makine, ticaret, gübreleri tedarik etmek ve diğer hizmetleri karşılamak amacıyla ilk defa Tarım alet-makine birliği kurulmuştur.

Tarımın kalkınmasında en büyük etken 1958 yılında, KPSS (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) parti toplantısında alet-makinelerinin kolhozlara satılması olmuştur. Bu kararlar kolhozların üretimini arttırmak, işletmelerde alet-makinelerin ve emeğin verimlilik kullanımını sağlamak gibi amaçlar hedeflenmiştir. Ayrıca 1958 yılında, kolhozlar alet-makine parkları genişletilmiş ve 1965 yılında ise kurumlar arası işlerin koordineli bir şekilde çalışması için gelişmeler kaydedilmiştir.

1965 yılındaki parti genel kurulunda tarım sektörünün kalkınmasının ana hedefleri belirlenerek; iktisadi işbirliği sistemini oluşturmak ve geliştirmek, tarımsal üretimi arttırmak ve kalitesini yükseltmek, kolhoz ve sovхозlarda da verimliliği arttırmak hedeflenmiştir (Nilyubov, 1970).

1969 yılında 3.Çiftçiler kurultayında kolhozların iç tüzüğü kabul edilerek, kolhozun ana görevleri kırsal alandaki iş gücünün verimliliğini yükseltmek ve çiftçilerin menfaatlerini ön planda tutmak olarak belirtilmiştir. Kolhozları demokratik yapıya kavuşturmak için, kolhozun genel kuruluna kolhoz başkanı, uzmanlar, traktörcüler ve zootechnikler, araştırma enstitülerinin çalışanları, devlet kurumları temsilcileri, gibi grupların katılması sağlanmıştır (KPSS,1988).Kolhozlarla ilgili bazı bilgiler çizelge 5.10'da verilmiştir.

Çizelge 5.10. Yıllara Göre Kolhozların Büyüklüğüne İlişkin Özellikler.

	1950	1960	1970	1980
Ortalama Çalışan (kişi)	658,0	664,0	739,0	935,0
Ortalama Ekim Alanı (ha)	900,0	1.100,0	1.700,0	2.200,0
Ortalama Büyükbaş (baş)	495,0	563,0	595,0	701,0
Ortalama Küçükbaş (baş)	6.955,0	9.055,0	7.901,0	5.611,0
Ortalama Traktör (adet)	11,3	12,8	20,3	28,7

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

Çizelge 5.10'u inceleyecek olursak, 1950 yılındaki kolхозlarda çalışan ortalama kişi sayısı 658 iken, yapılan reorganizasyon çalışmaları ve teşvikler sonucu 1980 yılına gelindiğinde çalışan sayısı 935'e çıkmıştır. 1950 yılında ekim alanı 900 hektar, 495 büyükbaş hayvana, 6.955 küçükbaş hayvana ve 11,3 adet traktöre sahip iken, bu rakamlar 1980 yılına gelindiğinde sırasıyla 2.200 hektar ekim alanı, 701 büyükbaş hayvan, 5.611 küçükbaş hayvan ve 28,7 adet traktör olarak gerçekleşmiştir. Çizelgeye göre küçükbaş hayvan sayısında yüksek oranda azalma meydana gelmiştir. 1980 yılındaki küçükbaş hayvan sayısı 5.611 başa kadar gerilemiştir. Sovхозlara ilişkin bilgiler ise çizelge 5.11'de verilmiştir.

Çizelge 5.11. Yıllara Göre Sovхозların Büyüklüğüne İlişkin Özellikler.

	1950	1960	1970	1980
Ortalama Çalışan (kişi)	429,0	428,0	458,0	575,0
Ortalama Ekim Alanı (ha)	996,7	1.094,0	1.232,0	1.455,0
Ortalama Büyükbaş (baş)	204,0	268,0	373,0	499,0
Ortalama Küçükbaş (baş)	14.996,0	15.511,0	14.468,0	9.932,0
Ortalama Traktör (adet)	51,0	53,0	52,0	52,0

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1987

Çizelge 5.11 incelendiğinde, bir önceki çizelgede de olduğu gibi hemen hemen sovхозların tüm özelliklerinde artış gözlenmektedir. 1950 yılında sovhoz başına ortalama istihdam olan 429 kişi düşerken bu rakam 1980 yılında 575'e çıkmıştır. Ekim alanı 1950 yılında 996,7 hektar iken, 1980 yılında ekim alanları ortalama 1.455 hektar, büyükbaş ve traktör sayısı 1950 yılında sırasıyla 204 büyükbaş ve 51 traktör iken, 1980 yılında ise rakamlar sırasıyla 499 büyükbaş ve 52 adet traktöre çıkmıştır. Burada da bir önceki çizelgede olduğu gibi küçükbaş hayvan sayısında azalma olmuştur.

Bu gelişmeler ışığında ülkede bazı reform girişimleri gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar aşağıda özetlenmiştir.

1951 yılında Tarım alet makine birliği kuruldu.

1958 yılında Alet-Makine Parkları'nın (MTS) reorganizasyonu sonucu tarım alet-makineler kolhozlara devredildi.

1965 yılında kurumlar arası koordinatör birlik kuruldu.

1969 yılında kolhozların yenilenmiş iç tüzüğü kabul edildi.

1967 yılında Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu toprakları su ve rüzgar erozyonundan korumak amacıyla kolhoz ve sovhozlarda toprakların korunması çalışmalarına başlanması kararı verilmiştir.

1976 yılında partinin 25. genel kurulunda kolhoz ve sovhozların iktisadi alt yapısını geliştirmek amacıyla tarım sektöründe büyük kapsamlı iktisadi yenilikler yapılmıştır. Bunlar; belli yıllarda tarım ürünlerinin fiyatının belirlenip plana dahil edilmesi, kolhozların avans sistemi ile üretim harcamalarının doğrudan banka kredisi ile karşılanması için kredi uygulamaları, kolhoz çalışanlarının emeğinin karşılığının garanti edilmesi ve kolhozlardan alınan vergilerde bazı değişiklikler olarak sıralanabilir (Morozov, 1975).

5.1.4 1980–1990 yılları arasındaki tarımsal yapı

Bu dönem, Türkmenistan'ın bağımsızlığını alana kadar olan süreyi kapsamaktadır.

1980 yılında ülke ekonomisinin kalkınmasını sağlamak amacıyla KPSS'nin 26. ve Türkmenistan Komünist Parti'nin (KP) 22. genel kurulunda SSCB'nin 1981-1985 yılları arası ve 1990 yılına kadar olan sosyo-ekonomik kalkınmasının ana hedefleri belirlenmiştir(Muradov, 1985).

Ayrıca bu kalkınma planı çerçevesinde tarım sektörünün daha hızlı kalkınması amacıyla gerçekleştirilen SSCB'nin Tarım-sanayi komisyonu tarafından tarım ürünlerini satın alacak kurumun oluşturulmasına karar verilmiştir.

1980–1990 yılları arasında ülke nüfusu % 17 artarak, 2.897.000'a ulaşmış ve toplam nüfusun %52,2'si kırsal alanda ikamet etmeye devam etmiştir. Toplam aktif nüfusun %18,7'si tarım kesiminde istihdam edilmiş, 1980–1990 yılları arasında toplam tarımsal üretimdeki artış %14,4 olarak gerçekleşmiştir (TDİE, 1991).

O dönem itibarı ile yapılan reformlarda Türkmenistan tarımının kalkınması için üretimin artırılması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik farklı yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ülke, 1980 yıllarının başlarında tarım sektöründe emeğin verimliliğini arttırmaya yönelik olarak brigada (grup) yöntemi geniş kapsamlı kullanılmaya başlamıştır. Bu durum, oluşturulan kolhoz ve sovхозlarda üretim yapan üreticilerin daha fazla üretim gerçekleştirme amacını gütmüştür(Muradov, 1985).

Daha sonra 1988 yılının Ekim ayındaki Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkezi Komitesi'ne (SSKP SK) katılımcılar Tarım sektöründe potratçılık sistemine geçilmesi teklif edilmiştir.

Ülke tarımında yapılan yeniliklerde tarımın kalkınması amacı ile yeni ekim alanlarının oluşturulması dikkati çekmektedir. Böylelikle üretimin artacağı düşünülmüştür. Bitkisel üretimde en çok pamuk, tahıllar ve yem bitkileri yetiştirilmektedir. Bitkisel üretime ayrılan ekim alanların % 55'i pamuğa ayrılmıştır.Bitkisel üretimde ürün çeşitlerine ayrılan ekim alanları çizelge 5.12'de verilmiştir.

Çizelge 5.12. Yıllara Göre Ekim Alanları (ha).

Ürünler	1980	1985	1990
Tahıllar	132.300	142.600	187.300
-buğday	55.200	53.200	60.000
-pirinç	9.300	13.800	16.000
Pamuk	508.400	562.100	633.400
Patates	2.100	3.200	4.300
Yem Bitkileri*	213.000	271.600	321.500
Sebze*	16.100	20.400	34.400
Bahçe Bitkileri*	21.500	24.400	39.600
Meyve Ağaçlar*	12.800	14.400	25.500
Üzüm	11.300	13.800	26.700
Toplam Ekim Alanı	895.800	1.027.500	1.230.700

Not: Ana gruplarda toplanan yem bitkileri, bahçe bitkileri, sebze ve meyve ağaçları ekim alan verileri, erişilen kaynaklarda alt ürün verilerine rastlanmamıştır.

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 1995

Çizelgede yıllara göre ürünlerin ekim alanlarının, düzgün artış gösterdiği dikkati çekmektedir. 1980 yılına göre 1990 yılında toplam ekim alanları %37 artarak 1.230.700 hektara ulaşmıştır.

Bitkisel üretimde yaşanan gelişmeler çizelge 5.13'te verilmiştir.

Çizelge 5.13. Yıllara Göre Bitkisel Üretim (ton).

Ürünler	Yıllar		
	1980	1985	1990
Pamuk	1.111.000	1.287.700	1.457.200
Bahçe Ürünleri	535.700	577.600	772.500
Buğday	72.500	94.200	133.800
Üzüm	45.000	112.000	169.300
Pirinç	28.900	41.200	47.200
Patates	12.000	21.000	35.100

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 1995

Çizelge 5.13'te görüldüğü gibi, ekim alanların artmasına bağlı olarak üretimde de artışlar sağlanmıştır.

Bu ürünlerin üretim miktarı her ne kadar artış gösterse de ekim alanlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Pamuk, buğday, üzüm ve patates verimleri hariç diğer ürünlerde verimlilik düşüşü söz konusudur. Bu durum, verimlilik artışı

olan ürünlere devlet desteğinin daha fazla olduğu sonuca varmak mümkündür (Çizelge 5.14'e bakınız).

Çizelge 5.14. Yıllara Göre Bitkisel Üretimdeki Verim Değişiklikleri (ton/ha).

Ürünler	Yıllar		
	1980	1985	1990
Pamuk	2,20	2,29	2,30
Sebze	18,08	15,28	11,94
Bahçe Ürünleri	9,89	9,30	7,95
Buğday	1,31	1,77	2,23
Üzüm	3,98	8,12	6,34
Meyve	2,50	2,71	1,85
Pirinç	3,11	2,99	2,95
Patates	5,71	6,56	8,16

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1995

Hayvancılıkta da birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Hayvan varlığındaki gelişmeler çizelge 5.15'te verilmiştir.

Çizelge 5.15. Hayvan Sayıları (baş).

Hayvanlar	Yıllar		
	1980	1985	1990
Kümes Hayvanları	5.260.500	6.807.00	7.390.300
Küçükbaş	4.483.100	4.739.600	5.481.100
Büyükbaş	626.300	738.200	829.200
Domuz	167.700	216.800	266.800
Deve	83.000	87.800	86.800
At	13.100	14.400	18.800

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1995

Çizelgeye göre 1980-1990 yılları arasında hayvan varlığında artış söz konusudur. Büyükbaş hayvan varlığı 626.300 baştan 829.200 başa, küçükbaş hayvan varlığı 4.483.100 baştan 5.481.100 başa, domuz varlığı 167.700 baştan 266.800 başa, kümes hayvanları ise 5.260.500'den 7.390.300'e ulaşmıştır.

Belli başlı hayvansal ürünlerin üretiminde de hayvan sayılarının artışına paralel olarak artışlar olmuştur. Et, süt ve yün üretiminde belirgin artış sağlanmış

buna karşılık yumurta ve karagül derisi üretiminde azalış meydana gelmiştir (Çizelge 5.16'ya bakınız).

Çizelge 5.16. Hayvansal Ürün Üretimi (ton).

Ürünler	Yıllar		
	1980	1985	1990
Karagül Derisi	1.334.000	891.000	731.200
Süt	306.200	348.400	435.500
Yumurta	247.800	274.900	220.900
Et	80.700	86.400	179.000
Yün	13.200	15.400	16.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, 1995

SSCB'nin 1980 yılındaki 10. Genel toplantısında 10 yıllık kalkınma programı çerçevesinde gıda programı hazırlanmıştır. Bu bağlamda tarımsal sanayinin uyum sürecinin hızlandırılması ve özel işletmeciliğin yaygınlaştırılması kararları alınmıştır.

Kolhoz ve sovhozların etkilerini arttırmak amacıyla brigadalar (çiftçi grupları) kurulmuştur. Brigadalar kendi bünyesinde birkaç çiftçi grubunu bünyesine almaktadır. Brigadalarda çiftçiler yapılan emeğe karşılık ücretlendirilmiştir. Örneğin 50 kişiden oluşan bir pamuk üretimini yapan brigada sağlanan gelirin eşit dağıtılmasıyla, çiftçilerin üretime eşit katılımı amaçlanmıştır.

1987'de aile işletmeciliği (potratçılık) teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde Pazar ekonomisine geçişin hızlandırılması hedeflenmiştir.

1990 yılında toprak yasası çıkartılmış ve kiracılık yasası kabul edilmiştir (TDİE, 1991).

5.2 1990 Sonrası Türkmenistan Tarımsal Yapısı (Bağımsızlık Sonrası)

Çalışmanın önceki bölümlerinde Türkmenistan'ın, daha ülke statüsüne kavuşmadığı dönemden başlamasından SSCB çatısı altına girene kadar, ondan

sonra da birliğin dağılmasından cumhuriyet yapısına kavuşana dek, tarım sektöründe yapılan yatırım ve geliştirme çabaları anlatılmıştır.

Bu bölümde ise Türkmenistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından günümüze kadar tarımsal yapıda yaşanan gelişmelere yer verilmiştir.

Türkmenistan, 27 Ekim 1991 yılında bağımsız ülkeler arasına katılmıştır. Ülkenin başına SaparmuratAtayevičNiyazov veya bilinen adıyla Türkmenbaşı geçmiştir. Bir süre Sovyetlerden kalma siyasal ve hukuksal yapıyı devam ettirmiştir. Tarımsal yapının çalışma sistemi de aynı şekilde yürütülmüştür. Tarımsal yapının bu şekilde devam ettirilmesi, alanda büyük gelişmelere neden olmamıştır. Bu nedenle yapıyı geliştirmek amacı ile bir takım yeni değişikliklere gidilmiştir.

Türkmenistan doğal ve yer altı (su, toprak, iklim, doğalgaz vs.) kaynakları bakımından zengin ülkeler arasına girmektedir. Fakat maalesef bu kaynakların yönetiminde uzmanlaşmadığı için etkin bir şekilde kullanamamaktadır.

Önceki yıllarda, Sovyetler Birliğinin Merkezi yönetiminde ülkenin tarım sektörü, nerdeyse tamamı pamuk ve buğday üretimine yönelmiştir. Merkeze bağlı yönetim ise, Türkmenistan'ın diğer tarımsal ürünlerin açığını birliğe üye olan diğer ülkelere karşılamaktadır. Ülkenin pamuk ve buğday üretimine yönelmesi, bu iki alanda uzmanlaşmasına neden olmuştur. Ancak bu durum, aynı zamanda tarımsal üretimin diğer kollarının zayıflamasına neden olmuştur. Diğer üretim kollarında üretimde gelişmeler yaşanmamıştır. Türkmenistan, geri kalan tarımsal üretim kolları bakımından kendine yeterliliğini sağlamak gibi bir tarımsal politika izlemektedir.

90 öncesi dönemde merkezi yönetim, ekim alanlarının % 90'ında pamuk ve buğday yetiştiriciliği yapmıştır. Bu nedenle monokültürleşme oluşması ve toprakların verimsizleşmesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucunda alınan ürünlerde verim düşüklüğü yaşanmaya başlamıştır. Çiftçilerin de git gide verimsizleşen toprakları terk etmesi ve çiftçiliği bırakması kaçınılmaz olmuştur.

5.2.1 Bağımsızlık sonrası Türkmenistan

5.2.1.1 Toprak varlığı

Türkmenistan oldukça geniş araziye sahiptir. 2011 yılının kayıtlarına göre ülkenin yüzölçümü 491.209 km²(49.120.900 ha) olarak hesaplanmıştır. Tarıma elverişli araziler toplam arazinin %8,1'ni (3.992.700ha) oluşturmaktadır (TDİE, 2011). Tarım arazilerin 1.983.700 hektarı mera alanları (%49) ve 2.009.000 hektarı ise ekim alanları (%51) olarak kullanılmaktadır (Çizelge 5.17'ye bakınız).

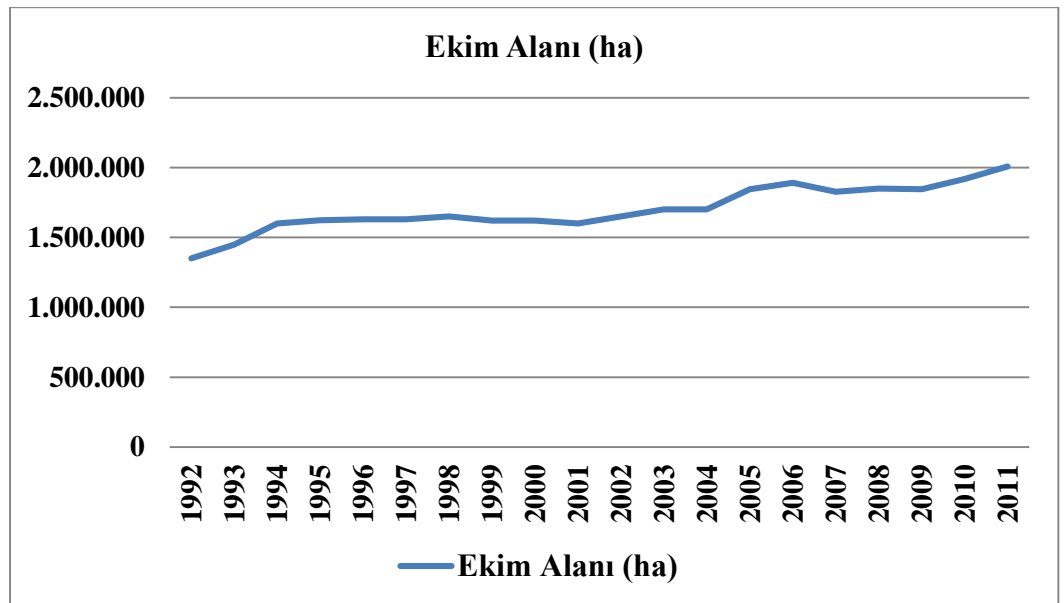
Çizelge 5.17. Yıllara Göre Ekim Alanları (000 ha).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ekim Alanı	1.65	1.70	1.70	1.85	1.89	1.83	1.85	1.84	1.92	2.01

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2011

Türkmenistan'ın ekim alanlarında yapılan birtakım düzeltmeler ve yatırımlar sonucu hızlı bir artış olmuştur. 2006 yılına kadar devam eden artışı 2009 yılına kadar düşüş izlemiştir. Nitekim 2009 yılı sonrası yine bir artış gerçekleşmiştir (Grafik 2'ye bakınız).

Grafik 5.1. Türkmenistan'da Ekim Alanların Artış Seyiri.

Kaynak: TDİE Verilerinden Derlenerek Hazırlanmıştır.

Türkmenistan'da arazi devlete bağlı olup, büyük bir bölümü DayhanBirleşik'lerine (Çiftçi Birlikleri) aittir. Birliklere bağlı bu arazileri aile işletmelerine (1-10 yıl) kiraya vermektedir. Araziler uzun süreliğine kiraya verilmesi yada özel mülkiyete geçirilmesi ilçe-il valilerinin ve arazi reformu genel müdürlüğü ve de Devlet Komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Üreticiler, süreklilik arz eden artış sağlandığı durumda araziyi kendi mülküne alabilme hakkına sahiptirler (Rahmanov, 1998).

5.2.1.2 Su kaynakları

Türkmenistan tarım sektörünün gelişmesini engelleyen diğer bir faktör de su kaynaklarının yetersizliğidir.

Ülkenin toplam arazi varlığının fazlaca olmasına rağmen çok küçük bölümü tarıma elverişlidir. Yani 17,3 milyon hektara karşın sadece 2,009 milyon hektarı (%11,6) ekim alanı olarak kullanılmaktadır.

Türkmenistan'ın su kaynakları esas olarak Amuderya, Murgab, Tecen, Kaşan, Guşgy, Etrek, Sumbar gibi büyük nehirlerden oluşmaktadır. Ayrıca Köpetdag, Küçük ve Büyük Balhan dağlarından akan suları ve Köytendag dağıının altından çıkan suların da önemi çok büyüktür. Bu kaynaklardan sağlanan su miktarı toplam 26.273.000 m³'tür.

En önemli akarsuyu olan Amuderya nehri birçok ulustan geçerek Türkmenistan'a ulaşmaktadır. Bu nehrin su hacmi 22.000.000 m³ olup su kaynakların %84'nü oluşturmaktadır. Ayrıca bu nehrin 8.000.000-12.000.000 m³ arasındaki bölümü yapay olarak oluşturulan Karakum kanalına aktarılmaktadır (Stançin, 2010).

Türkmenistan su kaynakları çizelge5.18'de verilmiştir

Çizelge 5.18. Türkmenistan Su Kaynakları (m³).

Amuderya	Murgap	Tecen	Etrek	Küçük Nehirler	Yeraltı Sular	Drenaj Suları (Özbekistan)
22.000.000	1.500.000	770.000	170.000	310.000	1.523.000	4.300.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2011

Çizelge 5.18'deki su rezervlerine bir de geri dönüşüm su hacmini de katacak olursak (9.900.000 m³), Türkmenistan'ın toplam su rezervi 40.473.000 m³ olarak gösterilebilir.

Sulama mevsiminde suyun toplanması ve etkili bir şekilde dağıtılması için oluşturulmuş toplam 53.190.000 m³ kapasiteli 21 adet su toplama ve dağıtma havuzu mevcut olup toplam 14.500.000 m³ kapasiteli iki yeni havuzun inşası da devam etmektedir.

Su rezervlerine bu kadar zengin olmasına rağmen, ülke tarım sektörü için su kıtlığı yaşanmaktadır. Suyun sadece %53'ü istenilen yönde kullanılabilir. Diğer %47'lik kısmı ise sulama esnasında veya sulama kanallarına suyun aktarım sırasında kayıp olmaktadır (TDİE, 2011). Ayrıca sulamada kullanılan teknolojinin eski oluşu ve sulamada salma sulama şeklinde sulanması, yani sulama şeklinin yanlış yapılması bu kayıpları artırmaktadır. Kaldı ki yanlış seçilen sulama yöntemi tekrar sulama gereksinimini doğuracaktır ve bunun sonucunda tekrar tekrar sulanan toprakta tuzluluğun artması kaçınılmaz olacaktır. Su rezervlerin kullanımı çizelge 5.19'da verilmiştir.

Çizelge 5.19. Su Rezervlerin Kullanımı.

Kullanım Alanı	Kullanım Hacimi (m ³)	Toplam Hacmindeki Payı (%)
Tarımsal Üretim	16.758.000	89,29 %
Elektrik Üretimi	790.700	4,21 %
İçme Suyu	460.100	2,45 %
Sanayii	634.400	3,38 %
Diğer	124.800	0,66 %
Toplam	18.768.000	100,00%

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2011.

Su rezervlerin bu şekilde kullanılması tarım arazilerinin ne denli verimli olduğunu ortaya koymaktadır. Etkin bir şekilde kullanılan ve tuzluluk tehlikesi olmayan araziler, toplam tarım arazilerin %53'ünü oluşturmaktadır. %47'si ise tuzluluk tehlikesi ile karşı karşıyadır (TDİE, 2011). Bu durumun düzeltilmesi için toprakların tuzluluktan arındırılması gerekli, bu sorun giderilmedikçe başta pamuk ve buğday olmak üzere diğer ürünlerde de verim düşüklüğü yaşanmaya devam etmesi kaçınılmazdır.

5.2.1.3. İklim Koşulları

Türkmenistan'da iklim sabit olmayıp, kışları soğuk ve yazları da çok sıcak geçen iklim hakimdir. Daha çok karasal iklim diyebileceğimiz iklim görülmektedir. Ülkenin düzlüklerindeki yıllık ortalama hava sıcaklığı kuzeyde 11-13 °C ve güneyinde 15-18 °C olarak değişiklik göstermektedir. Dağlarında ise yükseklik arttıkça hava sıcaklığı düşmekte ve 1500-2000 m'de hava sıcaklığı 7-10 °C arasında değişiklik göstermektedir.

Ülkede kış mevsimi çok sert değildir. Ancak son yıllar küresel iklim değişikliği nedeniyle çok sert kışlar yaşanmaktadır. 2007-2010 yılları arasında donlar yaşanmış, birçok tarım ürünü hasat edilememiş ve binlerce tarım hayvanı ölmüştür.

Genel olarak kış mevsiminin en soğuk ayı Ocak ayıdır. Ocak ayındaki hava sıcaklığı kuzeyde ve kuzeydoğuda -6 °C, güneydoğuda 3 °C ve güneybatıda 5 °C'dir.

Yaz mevsimi çok sıcak ve kuru geçmekte olup, Orta Karakum çölündeki mutlak maksimum sıcaklık +48-50 °C, en yüksek sıcaklık ise Repetek bölgesinde +50,5 °C olarak kaydedilmiştir.

Türkmenistan'da yağışların az yağması büyük bir olumsuzluktur. Yıllık yağış miktarı ancak 80-100 mm'den 380-400 mm'ye kadar çıkabilmektedir (Dış Ekonomik İşler Kurulu, 2010).

5.2.1.4 Teknik-lojistik destek

Ülkenin tarım sektörünün teknik ve lojistik desteği şu üç kurum tarafından sağlanmaktadır. Bunlar sırasıyla yerel belediyelere bağlı irili-ufaklı birlikler (%15), ‘‘Türkmenmalları’’ birliği (%13) ve ‘‘Türkmenobahizmet’’ (Türkmen Köy Hizmetleri) birliğidir (%72).

2002-2006 yılları arasında birliklerin değerleri 1,3 kat artmıştır. 2007 yılın başında birliklere ait alet-edevat, ekipman ve hayvan varlığı oranları şu şekilde: %70,5’i tarımsal araç ve gereçler, %10,7’si hayvanlar, %8,1’i bina, %8,1’i ulaşım araçları ve %2,6’sı diğer varlıklardır.

Tarımsal birliklerin hiçbiri tam teçhizatlı değildir. Birliklere ait ekipmanlar hem oldukça az hem yetersizdir. Ülkedeki tarımsal üretimin büyük bir bölümünü oluşturan pamuk yetiştiriciliğindeki ekipman durumu çizelge 5.20’de verilmiştir.

Çizelge 5.20. Birliklerin Pamuk Yetiştiriciliğindeki Teknik Ekipman Durumu.

Ekipman	Traktör	Pamuk Ekim Makinaları	Kültivatör	Pamuk Hasat Makinaları	Kalıntı Toplama Makinaları	Remörk	Çizel
Donanımlık	%14	%35	%70	%8	%4	%28	%19

Kaynak: Oba Hocalık Dergisi, Tarımsal Birliklerin Mevcut Durumu, Aşkat, 2009, s. 14.

Çizelge 5.20’de görüldüğü gibi tarımsal birliklerin makine-ekipman parkının doluluğu oldukça düşüktür.

Tarım Bakanlığı’nın yaptığı hesaplara göre birliklerdeki traktör varlığı bakımından donanımlık oranı en az %26, pamuk hasat makinalarının ise en az %36 olması gerekmektedir (Türkmenobahizmet, 2009). Makine-ekipman park oranının düşüklüğu, ekimin geç yapılmasına ve hasadın gecikmesine neden olmaktadır.

5.2.1.5 Kırsal nüfus

Kurbanguli Berdimuhammedov'un ülkenin başına geçmesinden sonra istatistiksel verilerin şişirilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle birçok veri düzeltilmiştir. Kırsal nüfus bilgileri de bu düzeltmeye dahil olmuştur. Düzeltilmelerden sonraki kırsal nüfus durumu çizelge 5.21'de verilmiştir.

Çizelge 5.21. Türkmenistan Nüfus Bilgileri.

	1999-2001	2003-2005	2008	2009	2010
Toplam Nüfus	4.503.000	4.774.000	5.044.000	5.110.000	5.177.000
Kırsal Nüfus	2.439.000	2.535.000	2.593.000	2.604.000	2.614.000
Toplam Nüfustaki Payı	%54	%53	%51	%51	%50
Tarımsal İstihdam	626.000	665.000	704.000	714.000	724.000

Kaynak: Oba Hocalık Dergisi, Kırsal Kesimin Mevcut Durumu, 2010, s. 22

Çizelgeye göre toplam nüfus artışının fazla değişiklik göstermediği görülmektedir. 1999 – 2010 yılları arasında toplam nüfus %15'lik bir artışla 5.177.000'a ulaşmıştır. Kırsal kesimde ikamet edenlerin yüzdesi oldukça yüksektir. 2010 yılına göre, toplam nüfusun %50'sinin kırsal kesimde ikamet ettiği görülmektedir. Tarımsal üretimle meşgul olanların sayısı yıl geçtikçe artmaktadır. 2010 yılında tarımsal üretimde istihdam olanların sayısı 724.000'e ulaşmıştır.

5.2.2 1990 yılı sonrası ve günümüzde tarımsal üretim ve verimlilik

5.2.2.1 Bitkisel ürünler üretim alanı, miktarı ve verim durumu

Türkmenistan'daki bitkisel üretim yapısı, yılların üretim süreci sonucunda oluşmuştur. Bu tecrübesini, 1991 yılına kadar süren 70 yıllık Sovyetler Birliği döneminde kazanmıştır.

SSCB, üye olan her bir ülkede araştırma yaparak toprak yapısı ve iklim durumuna göre uygun bitkisel üretim şeklini belirlemiştir. Türkmenistan'ın toprak yapısı ve iklim durumu pamuk üretimine uygun görüldüğü için uzun yıllar pamuk üretimi yapılmıştır. Türkmenistan, birliğin ihtiyaç duyduğu pamuğun

karşılamaından sorumlu tutulmuştur. Türkmenistan ise ihtiyaç duyduğu diğer tarımsal ürünleri, birliğe üye olan diğer ülkelerden karşılamıştır. Sovyetler bu şekilde, birliğe üye olan ülkeleri tarımsal ürünlerin ticaretini bir biriyle yapmasını sağlamıştır.

Türkmenistan bağımsız olduktan sonraki süreçte, ekim alanlarının arttırılmasıyla bitkisel üretimdeki önem buğday yetiştiriciliğine kaydırılmıştır. Oluşturulan ekim alanlarının hepsine de buğday ekimi yapılmıştır. Böylelikle pamuk ve buğday, ekim alanlarının %77'sini oluşturmuştur. Bitkisel üretimin bu şekilde yürütülmesi daha fazla su gereksinimini doğurmuştur. Çünkü pamuk ve buğdayın her ikisi de su isteği çok olan bitkilerdir. Kaldı ki alternatif ürünlerin üretimi veya münavebe yapılmaması toprak yorulmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda pamuk ve buğdayda verim ve kalite düşüklüğü yaşanmıştır. Bu iki üründe kalitenin düşmesi, hasadın eksik veya hiç yapılamaması, gelir kayıplarına neden olmuştur. 1991-2007 yılları arasındaki pamuk ve buğdaydaki gelir kayıpları 40.350.000 dolar olarak kayıtlara geçmiştir (Stançin,2011).

Türkmenistan'ın iklimi yazın sıcak olmasından dolayı, bu dönemde yetiştirilen buğdayda glüten miktarı azalmaktadır. Bu ise buğday kalitesini arttırmaktadır. Dünya piyasalarında bu tür kaliteye sahip buğday çeşitleri yüksek fiyattan işlem görmektedir. Piyasalarda bu buğdayın tonu 110 dolardan işlem görmektedir (Türkmenistan Tarım Bakanlığı, Tarımsal Ürün Fiyatlar Yıllığı, 2007).

Ekim alanlarının sadece buğday ve pamuk üretimine için dönüştürülmesi toprakların, suyun, insan gücünün rasyonel olmayan kullanışlarına sebep olmuştur. En tehlikelisi de kırsal kesimdeki üreticinin tarımsal üretimden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Bağımsızlık dönemlerinde uygulanan ekim alanlarının genişletilmesi politikasından sonra 2011 yılında, ekim alanlarının %77'si pamuk ve buğday üretimine ayrılmıştır (Stançin,2011).

Buğday ekim alanlarının genişletilmesi için bitkisel üretimin diğer kollarının ekim alanlarından kısıtlama yapılmıştır. Bitkisel üretim ekim alanları çizelge 5.22’de verilmiştir.

Çizelge 5.22. Bitkisel Üretim Kollarının Ekim Alanları (ha).

Üretim Kolları	1992	2011
Pamuk	623.400	723.400
Tahıllar*	187.300	190.700
Buğday	60.000	843.455
Pirinç	16.000	31.100
Sebze*	34.400	21.800
Bahçe Bitkileri*	39.600	8.900
Patates	4.300	20.495
Şeker Pancarı	0	39.650
Yem Bitkileri*	337.700	101.500
Meyve*	25.500	10.500
Bağ	26.700	17.000
Diğerleri	4.000	500
Toplam Ekim Alanı	1.350.000	2.009.000

Not: Ana gruplarda toplanan tahıllar, sebzeler, bahçe ürünler, yem bitkileri ve meyve ekim alanları verileri, erişilen kaynaklarda alt ürün verilerine rastlanmamıştır.

Kaynak: Türkmen Oba Hizmet Birliği Arşivi, Ekim Alan İstatistikleri, Aşkabat, 2011

Türkmenistan’da üreticiler bitkisel ürünleri devletin alım yaptığı ve devletin alım yapmadığı ürünlere göre yetiştirmektedirler. En çok alım yapılan ürünler pamuk ve buğdaydır (TDİE, 2010).

Yıllara göre bitkisel üretim kollarının verimlilikleri çizelge 5.23’te verilmiştir.

Çizelge 5.23. Yıllara Göre Bitkisel Üretim Kollarının Verimlilikleri (ton/hektar).

Üretim	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Devletin Alım Yaptığı Ürünler									
Pamuk	0,82	1,66	1,46	0,70	2,95	2,92	2,77	2,39	5,25
Buğday	0,84	2,30	2,29	2,55	2,91	3,15	3,27	3,71	3,79
Devletin Alım Yapmadığı Ürünler									
Tahıllar*	0,88	2,31	2,32	2,57	2,93	3,14	3,25	3,67	1,25
Pirinç	1,24	2,75	2,05	2,12	3,28	2,98	2,84	2,02	2,29
Sebze*	14,03	20,63	24,23	25,92	28,18	29,64	30,78	30,19	29,10
Patates	2,84	9,64	12,34	15,71	16,47	21,20	22,48	23,35	22,19
Meyve*	1,26	2,98	3,49	4,09	4,30	6,60	7,78	9,62	10,03
Bahçe Bitkileri*	2,84	9,64	12,34	15,71	16,47	21,20	22,48	23,35	22,19
Şeker Pancarı	0,83	1,16	0,55	1,43	5,02	8,36	11,5	15,30	26,45
Şaraplık Üzüm	4,08	7,54	8,42	8,50	8,57	11,96	13,09	14,92	15,17

Not: Ana gruplarda toplanan tahıllar, sebzeler, meyve ve bahçe ürünlerin verimlilikleri, erişilen kaynaklarda alt ürün verimliliklerine rastlanmamıştır.

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşabat, Aşabat, 2011

Çizelge incelendiğinde kütlüpamuk veriminin, yıllara göre inişli çıkışlı seyir izlediği gözlemlenmektedir. Verimliliğin en düşük 2006 (0,70 ton/ha) ve en yüksek 2011 (5,25 ton/ha) yılında kaydedilmiştir.

Buğday verimliliğinde farklı durum söz konusudur. Buğday veriminde düzenli bir yükseliş olup 2011 yılında 2003 yılına göre 4 katı kadar artmıştır.

Bitkisel üretimin en son yıllara ait üretim hacmi istatistikleri veri kaynaklarında bulunamadığından gelişmeleri doğru bir şekilde yorumlamak zordur, ancak 2004-2010 yılları arasındaki istatistiklere bakılarak gelişmeler yorumlanabilir. Bitkisel üretimin, üretim hacminde meydana gelen gelişmeler çizelge 5.24'te verilmiştir.

Çizelge 5.24. Bitkisel Üretim Kollarının Üretim Hacimleri (Milyon Ton).

Üretim	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pamuk	3,30	3,30	2,30	3,30	3,10	2,50	3,60	3,80
Tahıllar*	2,79	3,04	3,49	2,87	2,49	3,09	3,24	3,50
Buğday	2,60	2,83	3,26	2,70	2,30	2,90	3,00	3,20
Pirinç	0,11	0,12	0,14	0,11	0,11	0,11	0,15	0,14
Sebze*	0,73	0,79	0,81	0,90	0,88	0,94	1,00	1,20
Patates	0,17	0,18	0,18	0,25	0,24	0,25	0,25	0,27
Şeker Pancarı	0,23	0,23	0,24	0,23	0,23	0,23	0,23	0,23
Meyve*	0,39	0,42	0,42	0,49	0,37	0,39	0,40	0,44
Şaraplık Üzüm	0,28	0,30	0,31	0,34	0,22	0,23	0,24	0,23

Not: Ana gruplarda toplanan tahıllar, sebzeler ve meyve üretim hacimleri, erişilen kaynaklarda alt ürün verimliliklerine rastlanmamıştır.

Kaynak: Dayhanbank, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2011

Çizelgeye göre, sebze üretiminin ekim alanları %58 azaltılmasına rağmen, 2011 yılında 2004 yılına göre üretiminde yaklaşık %64'lük bir artış sağlandığı görülmektedir. Ekim alanı 2,6 kat arttırılmış olan patates, üretiminde 2011 yılında 2004 yılına göre %58 oranında artış sağlanmıştır. Meyve üretimi yapılan ekim alanların %64 daraltılmasına rağmen üretiminde %13 oranında artmıştır. Şaraplık üzüm üretiminde aynı şey geçerli değildir. Ekim alanları %21 azaltılmasına karşın %13 düzeyinde üretimi düşmüştür (Dayhanbank, 2011).Devletin alım yaptığı ürünlerde ise hektar başına alınan ürün düşük olmasına rağmen üretimde artış sağlanmıştır. 2011 yılında 2004 yılına göre pamuk üretimi %15 (3,8 milyon ton) ve buğday üretimi %23 (3,2 milyon ton) düzeyinde artmıştır.

Bitkisel üretimdeki kısmi artışlara bağlı olarak elde edilen gelirden de artış meydana gelmiştir. Fakat gelirin artmasına rağmen, kırsal kesimdeki üretici başına düşen gelir hala düşük kalmaktadır. Kırsalda ikamet eden nüfusun ve bu nüfus içinde bitkisel üretim yapan üreticilerin, kişi başına düşen gelir miktarları dağılımı çizelge 5.25'te verilmiştir.

Çizelge 5.25. Bitkisel Üretimden Elde Edilen Yıllık Gelirin Kırsal Nüfusa Dağılımı.

Yıllar	Bitkisel Üretim Geliri			Kırsal Nüfus (Bin Kişi)		Gelirin Kırsal Kesimdeki Kişi Başına Dağılımı			
	Milyar Manat	Dolar Manat Kuru	Milyon Dolar	Genel Nüfus	Üretim Yapan	Genel Nüfus		Üretim Yapan	
						Bin Manat	Dolar	Bin Manat	Dolar
2004	14.622	24.500	597	2.114	1.592	6.917	282	9.185	375
2005	14.785	24.500	604	2.375	1.664	6.225	254	8.885	363
2006	15.676	24.500	639	2.439	1.735	6.427	262	9.035	369
2007	15.838	25.000	633	2.535	1.805	6.248	249	8.775	351
2008	17.340	25.000	693	2.593	1.775	6.687	267	9.769	390
2009	20.118	14.700	1.368	2.604	1.839	7.726	526	10.940	744
2010	21.841	14.700	1.485	2.614	1.900	8.355	564	11.495	782

Kaynak: Stançin İ., Lerman T., Sedik D., Kırsal Nüfusun Gelir Arttırma Olanakları, İsrail, 2011.

Çizelgeye bakıldığında, genel olarak yıllara göre bitkisel üretimden elde edilen gelirden ve kişi başına düşen gelir dağılımında düzenli bir artış görülmektedir. 2010 yılında 2004 yılına göre tarımsal üretim yapan kişi başına düşen manat bazındaki gelir 1,25 kat artmıştır. Ancak yıllık üretim yapan kişi başına düşen dolar bazındaki gelire bakıldığında, sadece 782 dolar düşmektedir. Yani günlük olarak 2,14 dolar düşmektedir. Aynı zamanda kırsal nüfusun kişi başına düşen manat bazındaki gelir 2010'de 2004'e göre 1,2 kat artmış olup 8.355.000 manata ulaşmıştır. Günlük kişi başına ise 1,55 dolar düşmektedir.

Çiftçilerin bitkisel üretimde elde ettikleri gelirler oldukça düşüktür. Örneğin 2007-2010 yılları arasında buğday üretiminden çiftçilerin elde ettikleri gelir yıllık ortalama ton başına 424.000 manat veya 39 dolar kar elde etmiştir (Stançin, 2011). Oldukça düşük olan bu gelirden masrafları çıkartacak olursa rakam daha da düşecektir. Çiftçilerin buğday üretiminden elde ettikleri gelir miktarları çizelge 5.26'da verilmiştir.

Çizelge 5.26. Yıllara Göre Buğday Üreticilerine Düşen Gelir Miktarları.

	2007	2008	2009	2010	2011
Ekim Alanı (ha)	420.835	230.158	346.850	328.625	843.455
Verim (ton/ha)	2,91	3,15	3,27	3,71	3,79
Üretim (ton)	2.700.000	2.300.000	2.900.000	3.000.000	3.200.000
Gelir (\$)	22.480.000	19.290.000	24.630.000	24.980.000	26.656.000

Kaynak: Stançin İ., Lerman T., Sedik D., Türkmenistan'daki Kırsal Nüfusun Gelir Arttırma Olanakları, İsrail, 2011

Buğday üretimine tahsis edilen ekim alanı yıllara göre düşmesine rağmen verimlilik az da olsa artmıştır. Buna bağlı olarak üretilen buğday üretim miktarı artış göstermiştir. 2007 yılında üretim 2.700.000 ton iken 2011 yılında 3.200.000 tona çıkmıştır. Ayrıca elde edilen gelirdede artış sağlanmıştır. 2007 yılında elde edilen gelir 22.480.000 dolar iken, 2011 yılına gelindiğinde gelir %11 oranında artarak 26.9656.000 dolara çıkmıştır. Fakat buğday üreticisi başına günlük kazancı hesaplayacak olursak, gelir çok düşük seviyelere inecektir.

Pamuk üretimindeki gelir düzeyi ise buğdaya göre biraz değişiklik göstermekte ve inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Pamuk üreticilerinin gelir dağılımları çizelge 5.27’de verilmiştir.

Çizelge 5.27. Yıllara Göre Pamuk Üreticilerine Düşen Gelir Miktarları.

	2007	2008	2009	2010	2011
Ekim Alanı (ha)	1.120.000	1.060.153	901.471	1.062.206	723.400
Verimi (ton/ha)	2,95	2,92	2,77	3,39	5,25
Üretim (ton)	3.300.000	3.100.000	2.500.000	3.600.000	3.800.000
Gelir (\$)	25.340.000	24.180.000	23.640.000	27.041.000	29.070.000

Kaynak: Staçın İ.,Lerman T., Sedik D., Kırsal gelirin büyüme potansiyeli, FAO Mart, 2011.

Pamuk üretimine tahsis edilen ekim alanı yıllara göre düşmüştür. Buna karşılık verim inişli çıkışlı seyir izlemektedir. 2007 yılında verim 2,95 ton/ha iken 2011 yılında 5,25 ton/ha’ a çıkmıştır. Üretimde de artış olup 2007 yılında üretim 3.300.000 ton iken 2011 yılında 3.800.000 tona çıkmıştır. Ayrıca elde edilen gelirdede artış sağlanmıştır. 2007 yılında elde edilen gelir 25.340.000 dolar iken, 2011 yılına gelindiğinde gelir29.070.000 dolara çıkmıştır. Ancak buğdayda olduğu gibi pamukta da üretici başına günlük kazancı hesaplayacak olursak, gelir çok düşük seviyelere inecektir.

2007 yılında ülke yönetiminin başına GurbanguliBerdimuhammedov’un geçmesiyle tarım ekonomisinin kötü gidişatını durdurmak için bir takım somut adımlar atılmıştır. Bu adımların başında kırsal insanın etkin bitkisel üretime yönlendirilmesi için finansman ve eğitim desteklerin yapılması olmuştur. Özellikle buğday ve pamuk üretimini arttırmak amacı ile devletin bu ürünleri satın alma tariflerini yükseltmiştir. Yani devletin alımyaptığı pamuk ve buğdayın satın alma

fiyatlarını arttırmıştır. Pamuğun satın alma fiyatı 5 kat, buğdayınki ise 2 kat arttırılmıştır (TDİE, 2011).

Devletin satın alma fiyatlarının arttırması sonucu, 2007 yılında pamuğun tonu 5.200 manattan(1.700 \$) işlem görmüştür. 2010 yılında toplam 2.600.000 hektar pamuk ekimi yapılmıştır. Bu ekimden hektar başına 1,36 ton verimlilikle 3.600.000 ton pamuk üretilmiştir. Ton başına ödenen fiyattan, 1 ton pamuğun üretimi için yapılan giderleri çıkartacak olursak çiftçi, üretilen pamuğun her tonundan 2.949 manant(1040 \$) kar elde etmektedir (Lerman, 2011).

Türkmenistan'da üreticilerin dış ticaret konusunda bilgisiz oluşu nedeniyle, ihracat az yapılmaktadır. Bu nedenle ürünlerin büyük bölümünün pazarlanmasını devlet üstlenmektedir. Ayrıca ithalat devlet talebine göre yapılmaktadır. Türkmenistan başlıca mısır, patates, sebze, buğday gibi ürünlerin ithalatını ve ihracatını yapmaktadır. Yıllara göre tarımsal ürünlerin ithalat durumu çizelge 5.28'de verilmiştir.

Çizelge 5.28. Yıllara Göre İthalat (M*: Miktar-Ton, D*: Değer-1000\$).

Yıllar	Mısır		Patates		Sebze		Buğday	
	M*	D*	M*	D*	M*	D*	M*	D*
2001	310	35	60	15	0	0	10.500	1700
2002	900	70	160	30	0	0	42.000	4900
2003	0	0	2000	360	27	4	16.500	1500
2004	30	9	0	0	1	0	3	1
2005	213	155	998	2.236	7	2	0	0
2006	28	195	2819	6.311	21	8	2.365	334
2007	35	25	2292	463	20	10	133.794	45.118
2008	0	0	559	144	2	2	432.433	161.750
2009	0	0	12645	5.600	0	0	116.729	40.449
2010	0	0	63660	31.500	0	0	110.000	40.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, Aşkabat, 2011.

Çizelgeye bakıldığında en çok patates ve buğday ithalatının yapıldığı görülmektedir. Bu iki ürünün ithalatında yıllara göre düzenli artış söz konusudur. Patates ithalatı, 2010 yılında 63.660 ton olan en yüksek düzeye ulaşmıştır. Buğday ithalatında ise en yüksek düzey 2008 yılında olmuştur. O senede 432.433 ton buğday ithal edilmiştir. Sebze ve mısır ithalatı ise yıllara göre azalmıştır. Son

2-3 yılda ise hiç yapılmamıştır. Yani bu iki üründe Türkmenistan'ın dışa bağımlılığı bitmiştir.

Ürünlerin ithalat değerlerini inceleyecek olursak buğday ve patatesin ithalat miktarı artışına bağlı olarak değerinde de artış söz konusudur. 2010 yılında 31.500.000 dolar değerinde patates ve 40.000.000 dolar değerinde de buğday ithalatı gerçekleşmiştir. Sebze en yüksek ithalat değeri 2006 yılında 10.000 dolar, mısırdaki en yüksek ithalat ise 2007 yılında 195.000 dolar değerinde olmuştur.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, üreticilerin tarımsal ürünlerin dış ticaretinde yetersiz bilgiye sahip olmaları, ihracatın az yapılmasına neden olmaktadır. Bu konuda devlet destekleri yetersiz kalmaktadır.

Türkmenistan başlıca pamuk lifi, pamuk küspesi, patates ve sebze gibi ürünlerin ihracatını yapmaktadır. İhracatta en büyük payı pamuk lifi ve pamuk küspesi almaktadır. Pamuk lifi ihracatı her ne kadar çok yapılsa da zaman zaman düşüşler meydana gelmiştir. 2001 yılında 128.000 ton iken 2010 yılına gelindiğinde 95.727 tona düşmüştür. Buna karşın pamuk lifinin ihracat değeri artmıştır. 2001 yılında 154.000.000 dolar iken 2010 yılına gelindiğinde bu rakam 172.322.000 dolara ulaşmıştır. Pamuk lifinde en yüksek ihracat değeri ise 2006 yılında 233.000.000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Pamuk küspesinde durum biraz farklı. Pamuk lifi ihracat miktarının düşüşüne karşın pamuk küspesi ihracatı artmıştır. 2001 yılında 30.500 ton iken 2010 yılına gelindiğinde 47.000 tona ulaşmıştır. En yüksek değer olarak ise 2010 yılında 6.800.000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Patates ihracatında ise yıllara göre azalma olmuştur. Son 8 yıldır ihracatı yapılmamaktadır.

Sebze ihracatında da üzücü durum söz konusudur. Yıllara göre düşmüştür. 2001 yılında 550 ton ihracat var iken, 2010 yılında 38 tona kadar düşmüştür. (Çizelge 5.29'a bakınız)

Çizelge 5.29. Yıllara göre ihracat (M*-Ton, D*-1000\$).

Yıllar	Pamuk Lifi		Pamuk Küspesi		Patates		Sebze	
	M*	D*	M*	D*	M*	D*	M*	D*
2001	128.000	154.000	30.500	4.000	35	3	550	670
2002	90.000	95.000	43.000	5.700	10	2	418	500
2003	116.000	150.000	45.000	6.100	0	0	150	210
2004	91.000	124.000	48.000	6.600	0	0	100	129
2005	125.000	158.000	45.000	6.200	0	0	140	173
2006	167.000	233.000	46.000	6.400	0	0	198	247
2007	129.332	161.323	47.000	6.600	0	0	86	110
2008	60.373	86.435	47.000	6.700	0	0	76	80
2009	62.773	83.164	47.000	6.750	0	0	38	50
2010	95.727	172.322	47.000	6.800	0	0	28	38

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, Aşkabat, 2011

M*: Miktar, D*: Değer

Bu ürünlerin dışında Türkmenistan işlenmiş tarımsal ürünlerin ithalat ve ihracatını da yapmaktadır. Diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi işlenmiş ürünlerin dış ticaretinde de Türkmenistan oldukça pasif kalmaktadır. İşlenmiş ürünlerin ithalatı yüksek olmasına karşın ihracatı oldukça azdır. Türkmenistan ithalatının büyük bölümünü makarna, çay ve ayçiçek yağı gibi ürünler oluşturmaktadır. Yıllara göre işlenmiş ürünlerin ithalat durumu çizelge 5.30'da verilmiştir.

Çizelge 5.30. Yıllara Göre İşlenmiş Ürünlerin İthalatı (M*-Ton, D*-1000\$).

Yıllar	Makarna		Malt		Soya Yağı		Ayçiçek Yağı		Çay	
	M*	D*	M*	D*	M*	D*	M*	D*	M*	D*
2001	500	200	700	230	1200	960	4100	3100	7000	4319
2002	719	429	1200	350	5400	4500	4000	3160	5200	4107
2003	2161	1368	993	395	1800	1630	2600	2240	2200	2300
2004	1421	942	687	309	1000	880	3629	3250	1870	1988
2005	1691	1211	1834	815	1400	1180	2400	2220	8045	7666
2006	3436	2650	1844	784	1400	1250	2900	2620	3900	3452
2007	278	143	1431	983	1500	1400	3100	2900	2891	2202
2008	896	997	2204	2013	1500	1450	3192	6039	4563	5289
2009	1884	1330	3004	1912	1300	1450	8600	17000	4150	4623
2010	5637	5350	5535	2853	247	460	11763	14762	6192	7295

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, Aşkabat, 2011

M*: Miktar, D*: Değer

Çizelgeyi inceleyecek olursak ürünlerin ithalatında zaman zaman azalmalar olsa da genel olarak bakıldığında ithalat miktarları artmıştır. En çok ithal edilen ürün ayçiçek yağı olmuştur. 2010 yılında 14.762.000 dolar değerinde 11.763 ton ayçiçek yağı ithal edilmiştir. En çok azalma soya yağında olmuştur. 2001 yılında 1.200 ton ithalat yapılmışken 2010 yılına gelindiğinde talebin azalmasıyla 460 tona kadar düşmüştür.

İşlenmiş ürünlerin ihracatı olarak sadece pamuk yağı, çay ve şarap gibi ürünlerin ihracatı yapılmıştır. Bu ürünlerin ihracatında en büyük payı pamuk yağı oluşturmaktadır. 2010 itibarıyla 420.000 dolar değerinde 410 ton pamuk yağı ihraç edilmiştir. (Çizelge 5.31'e bakınız)

Çizelge 5.31. Yıllara Göre İşlenmiş Ürünlerin İhracat Durumu.

Yıllar	Pamuk Yağı		Çay		Şarap	
	Miktar(ton)	Değer(\$)	Miktar(ton)	Değer(\$)	Miktar(ton)	Değer(\$)
2001	400	310.000	25	53.000	100	45.000
2002	700	550.000	0	0	19	21.000
2003	600	480.000	0	0	18	26.000
2004	1.200	1.000.000	0	0	251	90.000
2005	1.600	1.350.000	0	0	9	9.000
2006	1.500	1.300.000	0	0	10	10.000
2007	2.400	2.100.000	0	0	10	10.000
2008	1.603	1.035.000	0	0	10	10.000
2009	600	360.000	0	0	10	10.000
2010	410	420.000	0	0	10	10.000

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşkabat, Aşkabat, 2011

5.2.2.2Türkmenistan'da hayvancılığın önemi ve yapısı

İnsanların en temel ihtiyacı şüphesiz beslenmedir.Yeterli düzeyde beslenmek insanın temel haklarından birisidir. Dolaysıyla hayvancılık, yeterli beslenme ve ekonominin sağlıklı işleyişi bakımından her ülke için vazgeçilmez sektörlerden biri halindedir. Nitekim ülkenin bağımsızlığına kavuşup, artan nüfusun hayvansal protein ihtiyacını karşılamak ve geliştirmekte olan ülke statüsüne geçiş sürecinde yaşananlar ve Dünya'daki gelişmeler de bu konunun Türkmenistan için önemini daha da arttırmaktadır (Review of the Literature on Pastoral Economics and Marketing, 2009).

Bir insanın büyümesi, gelişmesi ve günlük işlevlerini sürdürebilmesi için temel besin maddelerini tüketmesi gerekmektedir. İnsanlar için temel besin maddeleri karbonhidratlar, proteinler, yağlar, mineraller, vitaminler ve sudur. Bu temel besin maddeleri içerisinde hayvansal kökenli olanlar oldukça önemli bir yer tutar. Bu önem hayvansal ürünlerin hem besin maddesi olarak niteliklerinden hem de üretim özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Hayvansal kökenli besin maddelerinin, besin maddesi olarak birçok üstün özelliğe sahip olduğu bilinmekte ve dengeli bir beslenmeden söz edebilmek için günlük protein ihtiyacının belirli bir bölümünün, hiç olmazsa %40-50'sinin, hayvansal kökenli besin maddelerinden sağlanması gerekmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde protein üretimi günde 105,60 gr olup, bunun 62,10 gramının hayvansal kökenli besin maddelerinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de kişi başına günlük protein üretimi 99,90 gr, bunun 27,30 gramı hayvansal kaynaklıdır. Türkmenistan'da günlük protein üretimi 85,40 gr olup, bunun 31,90 gramı hayvansal kaynaklıdır. Görüldüğü gibi AB bu hususta üstünlük sağlamış durumdadır. Türkmenistan'ın hayvansal protein üretimi ise Türkiye'ninkine nazaran fazla görülmektedir. (Çizelge 5.32'ye bakınız)

Çizelge 5.32. Günlük Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Protein Üretimi (g/kişi/gün).

	Protein	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB	H	60,98	61,89	62,28	62,01	61,30	61,39	61,31	62,13
	B	43,35	43,78	44,03	43,58	43,92	43,71	43,59	43,48
Türkiye	H	25,40	23,40	22,27	25,05	25,33	25,37	26,05	27,31
	B	74,69	74,68	76,06	72,62	72,69	72,9	72,73	72,64
Türkmenistan	H	27,70	29,05	31,74	33,95	33,74	33,72	32,89	31,89
	B	51,67	52,36	52,20	52,54	52,91	53,76	54,39	53,53

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013.

Türkmenistan'da hayvancılık, özellikle son yıllarda ekonomide önemli yer tutmaya başlamıştır. Endüstri ile uyum içerisinde gelişen hayvancılık, özellikle son cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov döneminde değerini daha da arttırmıştır. Ancak hala yapılacak çok şey var bu alanda.

Türkmenistan'da hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesini destekleyici, gelişmiş bir sanayinin olmayışı ve karma yem açığının büyük boyutlara ulaşması,

hayvancılık sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu alanlarda ciddi ve kapsamlı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkmenistan'da hayvancılık yapılan alanların dağılışında en çok fiziki coğrafya faktörleri etkili olmuştur. Türkmenistan'da kıraç saha ve steplerin geniş alanlar kaplaması küçükbaş hayvancılığın gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Türkmenistan'da hayvancılık, koyun ve sığır yetiştiriciliğinin özel bir önemi bulunduğu gözlemlenmektedir. Ancak hayvanların geneli kültür ırkı olduğu halde, bakım ve beslenme eksiklikleri yüzünden düşük verimli oldukları görülmektedir. Koyunların çoğu Karagül koyunu türündendir. Bunların derileri aynı zamanda astragan kürkü olarak kullanıldığı için çok kıymetlidir. Bu yüzden önemli ihraç ürünlerinden birisidir.

Büyükbaş ve küçükbaş yetiştiriciliğın yanı sıra devecilik, atçılık ve kanatlı yetiştiriciliği de hayvancılıkta önemli bir yere sahiptir.

5.2.2.3 Hayvan varlığı ve üretim durumu

Türkmenistan'da ekonomik ve kültürel yapının çeşitliliği, hayvancılığında gerek yapısal olarak, gerek yetiştirilen türler bakımından çeşitliliğini doğurmaktadır. Bu yapı içerisinde çeşitli çiftlik hayvanlarının yetiştiriciliği yapılmaktadır. Sığır, koyun, keçi ve tavuk yetiştiriciliği Türkmenistan'ın en önemli hayvan üretim kaynaklarını oluşturmaktadır. Deve ve at türlerinin yetiştiriciliği açısından da Türkmenistan dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır.

Ülkede çiftlik hayvanları arasında koyun ve keçi yetiştiriciliğinin önemi fazladır. Saha ve steplerin fazla oluşu bu iki çiftlik hayvanının önemini arttırmaktadır. Haliyle hayvan varlığındaki dağılımın büyük bir payı koyun ve keçiye aittir. Dağılımın diğer büyük payı ise inek ve kanatlıya aittir.

Ülkedeki hayvanlar iki tür işletme arasında paylaşılmıştır. İşletmeciliği ve tüm hakları devlete ait olan işletmeler, diğeri ise üreticilerin hususi veya özel işletmeler olarak tabir ettiğimiz işletmelerdir.

Türkmenistan'daki hayvan varlığının yarısından fazlası, küçük gruplar halinde özel işletmelerin bünyesinde yetiştirilmektedir. Geri kalan kısmı da kamuya bağlı işletmelere aittir. Kiralama yöntemiyle devletten kiralanmış işletmeler de özel işletmelere dahildir. Buna göre özel işletmeler ve kamu işletmelerine ait hayvan dağılım yüzdeleri çizelge 5.33'te verilmiştir.

Çizelge 5.33. Özel ve Kiracı İşletmeleri Hayvan Varlığı Yüzde Dağılımları (%).

Hayvan	1990		2010	
	Kiracı İşletme	Özel İşletme	Kiracı İşletme	Özel İşletme
Büyükbaş	45,3	54,7	5,2	94,8
İnek	28,1	71,9	3,4	96,6
Küçükbaş	69,9	30,1	16	84,0
Koyun	73,0	27,0	8,4	81,6
Keçi	18,4	81,6	3,7	96,3
Domuz	98,4	1,6	15,9	84,1
Kanatlı	66,2	33,8	0,4	99,6
At	87,8	12,2	13,6	86,4
Deve	64,7	35,3	22,4	77,6

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2011.

Çizelgeye göre, 1990 yılında hayvanlar kamu işletmeleri ve özel işletmeler arasında yarı yarıya paylaşılmış görülmektedir. Ancak 2010 yılına bakıldığında hayvan varlığının domuz, at ve deve dışında neredeyse tamamı özel üreticilerin elinde olduğu görülmektedir.

Özel işletmelerde üretim yapanlar, hayvanları büyük gruplar halinde yetiştirebilmeleri için yeterli ölçüde barınak ve alana sahip değillerdir. Bu yüzden son dönemlerde yaşanan don olaylarında hayvan kayıpları olmuştur. Bu konuda devlet teşvik ve destekleri yetersiz kalmaktadır.

Türkmenistan'da tarım istatistiklerinin toplanması sürecinden kaynaklanan eksiklikler henüz tam olarak giderilebilmiş değildir. Türkmenistan'da hayvan varlığı da dahil, hayvancılığa ilişkin değerlendirmelerde kullanılan verilerin

güvenirliliği ve verilerin kesikli oluşundan dolayı, çalışmanın sağlıklı olması için Türkmenistan Devlet İstatistik Enstitüsü dışında zaman zaman farklı kaynaklara başvurulmuştur. Hayvan varlığı, hayvansal üretim, üretici fiyatları gibi istatistikler için “Gıda ve Tarım Örgütü” nün (FAO) verilerinden yararlanılmıştır.

Genel olarak Türkmenistan’ın hayvan sayıları her geçen yıl artış göstermektedir. Büyükbaş hayvanlarda, inek sayısı 2010 yılında bir önceki yıla nazaran %2 oranında artış olmuştur. Büyükbaş yetiştiriciliğinde ayrı bir öneme sahip olan at, sayıları bakımından 2010 yılında bir önceki yıla nazaran %1’lik oranında artış olup 25.000’ne ulaşmıştır. Develerin sayılarında ise %2’lik oranında düşüş yaşanmıştır. Yıllara göre büyükbaş hayvan sayılarındaki değişimler çizelge 5.34’te verilmiştir.

Çizelge 5.34. Yıllara Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları (1000 baş).

Yıllar	Sığır	İndeks	Deve	İndeks	At	İndeks	Toplam	İndeks
2001	1.600,0	100	100,0	100	25,0	100	1.725	100
2002	1.750,0	109	100,0	100	25,0	100	1.875	109
2003	1.900,0	119	100,0	100	25,0	100	2.025	117
2004	2.000,0	125	100,0	100	25,0	100	2.125	123
2005	2.024,0	127	100,0	100	25,0	100	2.149	125
2006	2.065,0	129	100,0	100	25,0	100	2.190	127
2007	1.948,0	121	100,0	100	25,0	100	2.073	120
2008	2.157,7	134	125,7	126	26,4	106	2.309,8	134
2009	2.153,9	134	122,1	122	24,7	99	2.300,7	133
2010	2.200,0	138	120,0	120	25,0	100	2.345	136
2011	2.200,0	138	120,0	120	25,5	102	2.345,5	137

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013.

Çizelgeye bakıldığında 2001 yılına göre sığır varlığı %38 artarak 2.200.000 ulaşmıştır. Deve sayısı %20 artarak 120.000’e ulaşmıştır. At varlığında ise kayda değer bir gelişme olmamıştır. 2011 yılında %2 oranında artarak 25.500 ulaşmıştır. Toplam büyükbaş hayvan varlığı ise %37 artarak 2.345.500 ulaşmıştır.

Hayvan varlığındaki en büyük gelişme küçükbaşta meydana gelmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi Türkmenistan'ın coğrafi konumu itibarı ile küçükbaş yetiştiriciliği önem kazanmıştır. Türkmenistan'da küçükbaş olarak koyun, keçi ve az miktarda domuz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bunların içinde koyunculüğün önemi diğerlerinden daha fazladır. Yıllara göre küçükbaş varlığındaki gelişmeler çizelge 5.35'te verilmiştir.

Çizelge 5.35. Yıllara Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları (1000 baş).

Yıllar	Koyun	İnd.	Keçi	İnd.	Domuz	İnd.	Toplam	İnd.
2001	8.230	100	570	100	30,0	100	8.830	100
2002	10.350	126	650	114	30,0	100	11.030	125
2003	12.400	151	900	158	30,0	100	13.330	151
2004	12.400	151	1.500	263	30,0	100	13.930	158
2005	13.890	168	2.000	350	30,0	100	15.920	180
2006	13.900	169	2.698	473	29,0	96	16.627	188
2007	13.758	167	2.642	463	29,8	99	16.430	186
2008	15.331	186	2.944	516	29,8	99	18.305	207
2009	13.513	164	2.848	499	29,8	99	16.391	186
2010	13.500	164	2.800	491	30,0	100	16.330	185
2011	13.650	165	2.750	482	30,0	100	16.430	187

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013.

Çizelge 5.35 incelendiğinde küçükbaş hayvan varlığında önemli değişimler olduğu görülmektedir. Koyun ve keçi sayılarında inişli çıkışlı seyir gözlemlenmekte olup, koyun sayılarında 2006 yılına kadar düzenli artış olmuştur (13.900.000). Sonraki yıllar ise (2008 yılı hariç) düşüş yaşanmıştır. Koyun sayılarında rekor artış 2008 yılında gerçekleşmiştir. Koyun sayısı 15,33 milyon başa ulaşmıştır. Koyun varlığı 2001 yılına göre %65 artarak 2011 yılında 13.650.000 ulaşmıştır.

Koyun sayısında olduğu gibi keçi sayısında da inişli çıkışlı seyir görülmektedir. Değişimlere genel olarak bakıldığında yüksek artış görülmektedir. En büyük artış 2,9 milyon başla 2008 yılında olmuştur. 2007 yılındaki düşüşün sebebi ise, küresel iklim değişikliği nedeniyle yaşanan don olayları olarak

söylenbilir. Kışın sert geçmesiyle hayvan ölümleri yaşanmıştır. Dahası yetersiz beslenme de ölümlerde etkili olmuştur. Çünkü donlar aynı zamanda yem bitkileri üretimini etkilemiş ve yeme olan ihtiyaç daha da arttırmıştır. Keçi varlığı 2001-2011 döneminde %382 artarak 2,75 milyon başa ulaşmıştır.

Domuz varlığında kayda değer gelişme meydana gelmemiştir. Genel olarak hayvan sayıları 2006-2009 yılları arası dışında sabit kalmıştır.

Toplam küçükbaş hayvan varlığındaki değişime bakacak olursak, 2001-2011 döneminde %87 artarak 16,43 milyon başa ulaşmıştır.

Kanatlı olarak tavuk ve hindi üreticiliği yapılmaktadır. Tavuk yetiştiriciliğinin önemi daha fazladır. Son dönemlerde kanatlı yetiştiriciliğinde yatırımların artmasıyla, sayılarında da büyük değişimler oluşmuştur.

Çizelge 5.36' da kanatlı hayvan sayıları verilmiştir.

Çizelge 5.36. Yıllara Göre Kanatlı Sayıları (1000 adet).

Yıllar	Tavuk (toplam)	İndeks	Hindi	İndeks	Toplam	İndeks
2001	6.000	100	200	100	6.200	100
2002	6.500	108	200	100	6.700	108
2003	7.000	117	200	100	7.200	116
2004	8.000	133	200	100	8.200	132
2005	10.000	167	200	100	10.200	165
2006	12.000	200	200	100	12.200	197
2007	14.000	233	200	100	14.200	229
2008	15.000	250	600	300	15.600	252
2009	14.570	243	500	250	15.070	243
2010	15.000	250	500	250	15.500	250
2011	15.500	258	500	250	16.250	262

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013.

Çizelgeyi inceleyecek olursak tavuk (yumurtacı + broyler) sayılarında 2008 yılına kadar düzenli bir artış olmuş, 2011 yılında (2001 yılına göre) %158 artarak 15.500.000 ulaşmıştır.

Hindi sayısı ise 2008 yılına kadar sabit kalmış ve 2008 de %200 artarak 600 bine ulaşmıştır.

Toplam kanatlı varlığında düzenli artış görülmektedir. Toplam kanatlı varlığı 2011 yılına kadar %162 artarak 16.250.000 ulaşmıştır.

Türkmenistan'da hayvansal ürünler üretimi ile ilgili istatistiklerin de aynı şekilde güvenilir olmama özelliği devam etmektedir. Bu da istatistiklere esas olacak bilgilerin toplanmasındaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Üretim ile alakalı istatistiklerin kesikli olmasından dolayı, Dünya Tarım Örgütü'nün verilerinden yararlanılmıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkmenistan'daki hayvanların geneli düşük verimlidirler. Bunun en büyük etkeni de bakım ve beslemenin yetersiz oluşudur. Ancak hayvan sayılarının artışına bağlı olarak bazı ürün kategorilerinde artışlar yaşanmıştır. Son 10 yıllık dönemde et, süt, yumurta ve yün üretiminde önemli artışlar meydana gelmiştir. Buna karşın bal üretiminde hızlı düşüş yaşanmıştır. Hayvansal ürün üretimindeki gelişmeler çizelge 5.37'de verilmiştir.

Çizelge 5.37. Yıllara Göre Hayvansal Ürün Üretimi (1000 ton).

Yıllar	Et	İndeks	Süt	İndeks	Yumurta*	İndeks	Yün	İndeks
2001	166,4	100	1.250,0	100	430,5	100	25,0	100
2002	193,3	116	1.398,0	112	502,5	117	28,0	112
2003	209,7	126	1.529,0	122	621,0	144	30,0	120
2004	215,5	129	1.400,0	112	620,0	144	32,0	128
2005	216,2	130	1.869,0	149	800,0	186	34,0	136
2006	220,0	132	1.197,0	96	660,0	153	35,0	140
2007	293,0	176	2.068,5	165	855,7	199	40,9	163
2008	289,8	174	2.065,0	165	850,3	198	35,8	143
2009	299,2	180	2.145,9	171	883,7	205	37,5	150
2010	310,5	186	2.150,0	172	884,0	205	38,0	152
2011	301,7	181	2.150,0	172	884,0	205	38,0	152

Kaynak: Türkmenmalları Birliği, Hayvansal Üretimdeki Gelişmeler, Aşgabat, 2011

*: 1000000 adet

Çizelgeyi incelediğimizde et üretimi 2001-2011 döneminde %81 artarak 301.700 tona yükselmiştir. Süt üretiminde yıllara göre inişli çıkışlı seyir izlese de, 2001'den 2011'a kadar %72 artmıştır.

Yumurta üretimi 2001 yılında 430 milyon adet iken, 2011 yılına kadar %105 artarak 884 milyon adede çıkmıştır.

Türkmenistan'da yün üretimi ayrı bir öneme sahiptir. Yün üretimi 2011 yılında (2001 yılına göre) %52 artarak 38 bin tona ulaşmıştır. Elde edilen kaliteli yünden dünyaca ünlü Türkmen halıları dokunmaktadır. Türkmen kilimleri ender nakışları, göz alıcı renkleri ve yüz yıllarca renginde solma, eskime ve bozulma olmamasıyla ün kazanmıştır.

Türkmen kilimlerini Türkiye'de birçok Osmanlı saraylarında rastlamanız mümkündür. Çırağın sarayının birçok yeri Türkmen halıları ile döşelidir. Artış gerçekleşmeyen tek ürün baldır. Sebebi ise Rusya'dan ucuz balın ithal edilmesi söylenebilir. Böylelikle bal üretimi 2001-2011 döneminde %74 oranında düşerek 800 ton olmuştur (Hayvansal Üretimdeki Gelişmeler, Aşkabat, 2011).

Hayvanların verimlilik düzeyi, üretilen ürünün hayvan sayısına bölünmesi şeklinde hesaplanmıştır. Hayvanların verimlilikleri çizelge 5.38'de verilmiştir.

Çizelge 5.38. Yıllara Göre Verimlilik (kg).

Yıllar	Sığır*	Koyun*	Keçi*	Domuz*	Piliç*	Sütü ¹	Yumurta	Yapağı
2003	182,70	15,00	15,50	57,10	1,20	1.698,00	13,80	1,20
2004	181,80	15,10	15,50	62,30	1,27	1.400,00	12,83	1,26
2005	189,20	15,00	17,50	64,30	1,25	1.850,00	15,68	1,20
2006	182,10	15,00	15,60	67,10	1,46	1.159,00	11,21	1,24
2007	181,60	15,00	15,50	56,60	1,25	1.379,00	20,47	1,67
2008	180,10	14,90	15,70	56,60	1,25	1.250,00	15,39	1,67
2009	180,00	15,00	15,70	56,60	1,25	1.262,00	15,03	1,71
2010	185,10	15,20	15,40	56,60	1,39	1.225,00	15,63	1,71
2011	190,00	20,00	23,00	56,60	1,25	1.228,00	15,65	1,71

*: Karkas, ¹: İnek Sütü

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013

Çizelge 5.38'i inceleyecek olursak hayvanların karkas ağırlıkları inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Sığırdaki karkas ağırlığı 2011 yılında 2003 yılına göre %3'lük bir artışla hayvan başına 190 kiloya ulaşmıştır. Piliçlerin karkas ağırlığı ise %4'lük bir artışla 1,25 kiloya ulaşmıştır. Aynı şekilde koyunların karkas ağırlığında az da olsa artış söz konusudur. Koyunların karkas ağırlıkları %13'lük

artışla 20 kiloya çıkmıştır. Keçi karkas ağırlıklarında artış meydana gelmiştir. 10 yıllık dönemde keçilerin karkas ağırlıkları %43 artarak 23 kiloya ulaşmıştır. Domuzlarda ise %0,88 oranında karkas ağırlıkları düşmüştür.

En büyük düşüş süt veriminde olmuştur. Süt verimi, bir laktasyon döneminde inek başına %28 oranında düşerek 1.228 kiloya gerilemiştir. Bir yandan inek sayıları artmış, diğer yanda da süt verimi düşmüştür. Bu ikisi arasında bir çelişki söz konusudur. Bu durum bir kez daha hem büyükbaş hem de küçükbaş beslenme ve bakım eksikliğini ortaya koymaktadır.

Yumurta ve yapağıda verimlilik, küçümsenmeyecek miktarda artmıştır. Son yıllarda yapılan desteklerden dolayı yumurta verimi %13 oranında artarak 15,65 kilo yumurtaya ulaşmıştır. Yapağıda ise %55 oranında verim artışı olmuştur.

5.2.2.4 Hayvansal üretim değeri ve üretici fiyatları

Türkmenistan'daki hayvanların bakım ve besleme açısından noksan kaldıklarını söylemiştik. Bu durum hayvan sayılarıyla birebir örtüşmektedir. Çünkü hayvan sayılarına baktığımızda düzenli artmakta, fakat diğer yandan da hayvan başına verimlilik düşmektedir. Ancak hayvansal üretim değeri 2008 yılı hariç bu duruma uyum göstermemiştir. Zira 2008 yılı donların yaşandığı yıl olmuştur. 2003-2010 yılları arası hayvansal ürünlerin üretim değerleri çizelge 5.39'da verilmiştir.

Çizelge 5.39. Yıllara Göre Hayvansal Üretim Değeri (milyon dolar).

Kalemler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İnek eti	602	697	758	790	1.308	641	1.026	1.084	1.026
Keçi eti	16	21	24	25	40	20	33	33	33
Koyun eti	191	235	232	255	420	207	333	337	338
Tavuk eti	77	98	113	145	191	95	157	157	161
Domuz et	1	2	2	2	3	1	2	2	2
İnek sütü	1.059	1.076	1.531	1.042	2.096	1.028	1.758	1.762	1.762
Bal	32	16	11	10	10	4	7	7	7
Yumurta	79	93	127	111	167	83	140	140	140
Yün	145	181	201	219	314	137	223	226	226
Toplam	2.202	2.419	2.999	2.599	4.549	2.216	3.679	3.748	3.695

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013.

Hayvanlar her ne kadar verimsiz olsalar da, toplam hayvan sayılarındaki artışa bağlı olarak üretim değerlerinde artışlar görülmektedir. Değer olarak en büyük artış, inek eti ve inek sütünde olmuştur. Bal hariç hepsinde artış olmuştur. Fakat 2008 yılında tüm ürünlerde keskin düşüş yaşanmıştır. Üretim değerinde artış olmayan tek ürün baldır. 2000 yılında 29 milyon dolarlık üretim varken, 2008 yılında üretim değeri 4 milyon dolara kadar düşmüştür.

Toplam hayvansal üretim değerinde en büyük üretim 2007 yılında olmuştur. O dönemde 4.549 milyon dolarlık bir üretim gerçekleştirilmiştir. Ancak hemen sonraki yılda %51'lik bir düşüşle 2.216 milyona gerilemiştir. Bunun sebebi de, küresel iklim değişikliğinden oluşan mevsim sıcaklıklarının düşüşü ve donların uzun sürmesi olarak söylenebilir. Zaten yem ihtiyacı tam olarak karşılanamazken, donların yem bitkilerini vurmasıyla bu sorun iyice büyümüştür. Fakat hayvansal ürün üretimlerine bakıldığında 2008 yılında yaşanan don üretimi çok az etkilemiştir. O dönemde üretim değerinin bu denli düşmesi üretim miktarları ile çelişmektedir. Bunun doğru olabilmesi için 2008 yılı üretici fiyatlarının da düşmüş olması gerekmektedir.

Türkmenistan'da genel olarak üretici fiyatları 1999-2008 yılları arasında artış göstermiştir. Ancak 2008 yılında üretici fiyatlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Sebep olarak ta o dönemde yaşanan don olayların olması ve buna bağlı olarak hayvansal ürünlerin dışarıdan ithal edilmesi söylenebilir. Yıllara göre üretici fiyatları çizelge 5.40'ta verilmiştir.

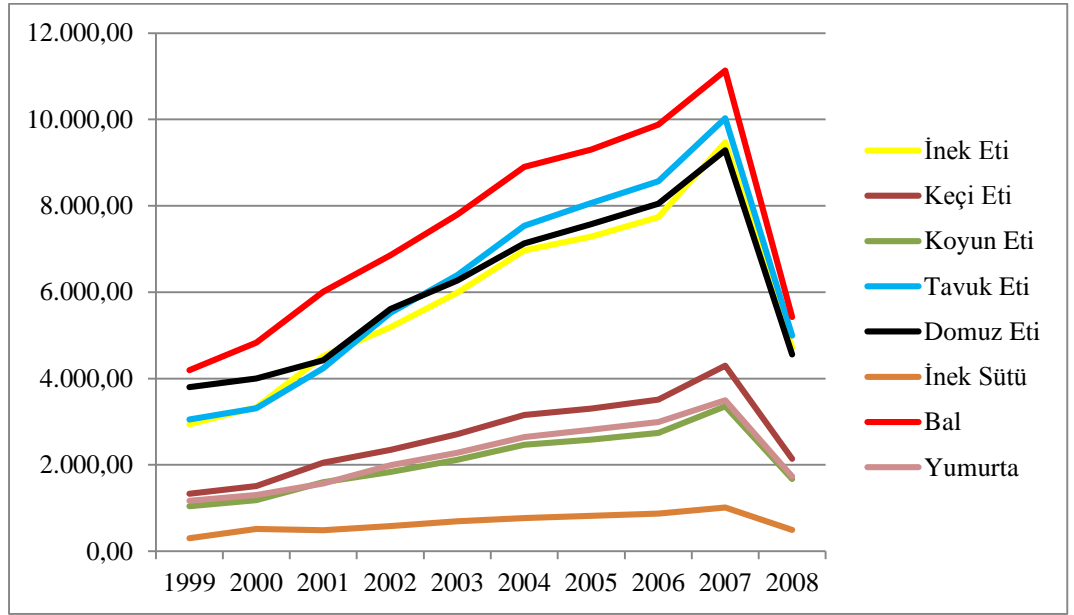
Çizelge 5.40. Yıllara Göre Hayvansal Ürünler Üretici Fiyatları (dolar/ton).

Yıllar	İnek Eti*	Keçi Eti*	Koyun Eti*	Tavuk Eti*	Domuz Eti*	İnek Sütü	Bal	Yumurta
1999	2.940	1.333	1.042	3.055	3.804	299	4.193	1.172
2000	3.336	1.512	1.183	3.313	4.000	514	4.834	1.303
2001	4.520	2.049	1.602	4.241	4.423	488	6.009	1.567
2002	5.187	2.351	1.838	5.519	5.607	581	6.857	1.994
2003	5.987	2.714	2.122	6.396	6.272	692	7.800	2.285
2004	6.968	3.159	2.470	7.535	7.129	769	8.903	2.645
2005	7.286	3.310	2.583	8.063	7.578	819	9.300	2.819
2006	7.740	3.509	2.744	8.566	8.050	870	9.880	2.995
2007	9.476	4.295	3.359	10.026	9.285	1.014	11.134	5.428
2008	4.717	2.138	1.672	4.993	4.557	498	5.428	1.730

*Karkas

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013

Grafik 5.2. Yıllara Göre Üretici Fiyatlarındaki Değişiklikler.

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır, erişim: 15 Şubat, 2013

Hem çizelge hem de grafiğe bakıldığında üretici fiyatların en yüksek değeri 2007 yılında olmuştur. 2008 yılında ise tüm ürünlerin üretici fiyatlarında yaklaşık olarak %50 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

Grafiği inceleyecek olursak, ürünlerin üretici fiyatları gruplaşmış durumundadır. Bu gruplaşmaya göre yatırımcılar karlı olan arıcılık, piliç ve domuz yetiştiriciliğine yönelmeleri takdirde karlı olacakları görülmektedir.

Grafiğe baktığımızda, genel olarak tüm ürünlerin üretici fiyatları 1999-2007 yılları arası düzenli bir artış göstermiştir. Yaşanan don olaylarından 2008 yılında fiyatlar düşmüştür.

5.2.2.5 Hayvansal ürünlerde ithalat ve ihracat

Türkmenistan'da tarım ürünleri pazarlama sisteminde devlet genellikle hem alıcı hem satıcı konumundadır. Bu durum özel teşebbüsün faaliyetlerini ve devreye girişini olanaksız kılmaktadır. Bu durumda Türkmenistan, hayvansal ürünlerin dış ticaretinde çok pasif kalmaktadır. Üreticilerin ihracata yönelmesi için destek ve teşvikler yetersizdir.

Türkmenistan halen gıda ve hayvansal ürünlerde dışa bağıdır. Ülke halen hayvansal ürünlerin aktif ithalatçısıdır.

Yapılan kaynak taramalarında hayvansal ürünlerin iç ve dış ticareti ile ilgili homojen verilere rastlanmamıştır. Bu nedenle FAO'nun veri tabanındaki istatistiklerden yararlanılmıştır. Bu durumdayıllara göre Türkmenistan'ın hayvansal ürünlerinin ihracat istatistikleri çizelge 5.41'de verilmiştir.

Çizelge 5.41. Yıllara Göre İhracat(ton).

Yıllar	Yağı Alınmış Yün	Yünlü Koyun Derisi	Yağlı yün
2001	3.600	1.700	430
2002	80	4.300	0
2003	4.200	600	500
2004	4.465	1.792	414
2005	5.948	475	132
2006	5.363	117	130
2007	6.541	1.386	130
2008	4.553	713	130
2009	1.883	700	130
2010	3.185	870	110

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır,erişim: 15 Şubat, 2013.

Çizelgede de görüldüğü gibi ihracat miktarları çok düşüktür. Ayrıca bu ürünlerin dışında 2000 yılında 36 ton bal ihracatı yapılmıştır.

Yıllara göre Türkmenistan'ın ithalat istatistikleri çizelge 5.42'de verilmiştir.

Çizelge 5.42. Yıllara Göre İthalat (ton).

Yıllar	İnek Eti	Tavuk Eti	Süt	Yumurta	Bal
2001	0	120	30	1.500	1
2002	300	5.700	103	2.000	2
2003	590	3.800	101	4.100	1
2004	0	2.782	22	180	11
2005	25	1.317	11	8	0
2006	30	1.476	97	100	10
2007	30	325	2	153	4
2008	0	6.683	0	840	21
2009	0	5.650	0	800	1
2010	0	2.000	0	800	2

Kaynak: www.fao.org verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır,erişim: 15 Şubat, 2013.

Çizelgeyi inceleyecek olursak en büyük ithalat tavuk etinde yapılmış, inek etinde ise yıl geçtikçe ithalatın azaldığı ve son yıllarda hiç ithalat yapılmadığı görülmektedir. Yumurta ve balda ise zaman zaman ihracat artmış, son yıllarda ise azalmıştır.

5.2.2.6 Hayvancılıkta gelir ve giderler

Hayvansal üretimde en büyük gider, hayvan yemidir. Hayvansal üretimde, toplam giderlerin %50'si hayvan yemi oluşturmaktadır(Türkmenmalları Birliği, 2011). Veteriner hizmetleri, ilaç masrafları, araç ve bina amortismanı gibi giderler %10 dolayındadır. 2011 yılı hayvansal üretime ait gelir ve giderler çizelge 5.43'te verilmiştir.

Çizelge 5.43. 2011 Yılı Hayvansal Üretim Gelir ve Giderleri.

Ürün	Üretim (Ton)	KiloFiyatı(\$)	Gelir (\$)	Masraf(\$)	Net Kar(\$)
Dana Eti	138.300	2,00	276.600.000	171.857.000	104.743.000
Koyun+Keçi Eti	126.400	1,92	242.688.000	146.214.285	96.473.715
Beyaz Et	19.800	1,78	35.244.000	12.500.000	22.744.000
Deve Eti	10.800	1,78	19.224.000	11.571.428	7.652.572
Diğer Et Ürünleri	6.400	1,78	11.392.000	6.857.142	4.534.858
Süt	2.150.000	0,29	623.500.000	354.571.428	268.928.572
Yumurta	884	1,07	945.880	553.571	392.309
Yün	38	0,36	13.680	8.714	4.966
Kullanım Dışı Ürünler	46	2,07	95.220	57.142	38.144
Diğer Ürünler	---	---	857.142	500.000	357.142
Toplam	---	---	1.210.559.922	704.690.710	505.869.212

Kaynak: Stanchin I., Agricultural Productivity Growth in Turkmenistan, Aşkabat, 2011, s. 55.

Çizelgedeki verilere göre, toplam gelirin %58'i masraflar, %42'si karı oluşturmaktadır. En karlı üretim süt ve dana eti üretimi olmuştur. Bu iki ürünün üretimden üreticiler 373.671.572 dolar net kar elde etmişlerdir (Türkmenmalları Birliği, 2011).

Türkmenistan'da genel olarak tarımsal üretimde bitkisel üretime önem daha fazla verilmektedir. Bu durum hayvansal üretim ile uğraşan üreticiler açısından olumsuzdur. Ancak istatistiklere baktığımızda hayvansal üretimin kar marjı

oldukça yüksektir. Bu bağlamda, hayvansal üretime de gereken desteklerin ve teşviklerin yapılması gerekmektedir.

5.2.2.7 Hayvancılıkta işletme yapısı

İşletme yapıları, hayvan varlığı ve üretim sistemi olarak farklılık göstermektedir. Türkmenistan'da işletmeler, aile işletmesi, tarım işletme çiftlikleri, köy sürüleri yetiştiriciliği ve çöl veya yarı çölde yetiştiricilik yapan işletme olarak dört işletme tipi görülmektedir.

Aile işletmesi; Hayvan varlığı 3-5 baş veya en fazla 10-15 hayvandan oluşan küçük çaptaki işletme tipleridir. Genellikle ailenin et ve yün gereksinimini sağlamak bazen de pazara yönelik üretim sistemi söz konusudur. Bakım ve yönetim düşük düzeyde olup, bitkisel üretim artıklarından, işletmeye yakın otsu alanlarından yararlanılmaktadır. Bu üretim sisteminde aile iş gücü yeterli olmaktadır.

Kar amaçlı çiftlikleri; İç pazar isteklerine yönelik kar amaçlı üretim yapan işletmelerdir. Hayvan varlığı 1000-2000 başlık sürüler halindedir. Üretim tamamen iç pazara yönelik yapılmaktadır. Barındırma koşulları daha iyi düzeyde olmakla birlikte entansif yetiştiriciliğe yönelme yeteneği olan üretim sistemidir.

Köy sürüleri yetiştiriciliği; "Çekene" olarak bilinen bu sürüler, herhangi bir köyün ailelerine ait sayıları 8-10 başlık küçük ev sürülerinden oluşmaktadır. Kış ayları dışında, koyunlar her sabah hayvanların sahiplerince ücretlendirilen çoban tarafından toplanır ve meralarda anızlarda otlatılmaktadırlar. Akşam olunca sürü toplu şekilde köye döner ve ailelere teslim edilir. Bu sürüler 200-300 başlık sürülerdir.

Çöl veya yarı çölde yetiştiricilik yapan işletmeler; Farklı köylerdeki sürülerden oluşmuş 500-1000 baş arası büyük sürüler, ilkbaharın başlamasıyla çobanlar eşliğinde çölde otluk alanlarda kış dönemine kadar otlatılmaktadır. Sürüler geceleri derme çatma ağaçlardan yapılmış yarı açık ağıllarda barındırılır. Çoban ise "goş" diye adlandırılan basit konaklarda barınırlar. Az sayıda kendisine

ait sürüsü olan hayvan sahiplerinde de bu uygulama görülmektedir (Türkmenmalları Birliği, 2011).

Yem İhtiyacı

Türkmenistan'da, kaliteli kaba yem, çayır ve meralar, yem bitkileri tarımı olmak üzere iki önemli kaynaktan elde edilmektedir. Ayrıca konserve sanayi atıklarından da karşılanmaktadır. Bu kaynaklardan doğal çayır ve meralar, uzun yıllardır devam edenerken ve aşırı olatma nedeni ile verim güçlerini kaybetmişlerdir. Kaliteli kaba yemin üretimi çok yetersiz kalmaktadır.

Türkmenistan'da her geçen yıl hayvan varlığı artmaktadır. Hayvanların yaşamlarını devam ettirmeleri için gereken nitelikli yem ihtiyacı ortalama olarak 12.491.000 (yedek stok yem hariç) ton olarak hesaplanmıştır (TDİE, 2011). Ancak ülkenin yem üretimi 3.146.000 ton düzeyinde kalmaktadır (Türkmenmalları Birliği, 2011). Bu duruma göre ülkenin 9.345 ton yem açığı bulunmaktadır. Türkmenistan kendi kaynakları ile bu ihtiyacın sadece % 25'ni karşılayabilecek durumdadır. Kaldı ki ekstrem durumlar için gerekli olan %10-15'lik yedek stok yemi de katacak olursak, mevcut potansiyelin hayvanların yetişip ürün vermeleri için yetersiz olduğu görülmektedir. Türkmenistan'ın 2011 yılına göre yem üretim miktarları çizelge 5.44'te verilmiştir.

Çizelge 5.44. 2011 Yılı Yem Üretimi (ton).

	Tarımsal Sanayii Yan Ürünler	Yem Bitkileri	Toplam Yem	İhtiyaç
Toplam	437.000	2.709.000	3.146.000	12.491.000
Yoğun Yem	408.000	26.000	434.000	1.825.000
Kaba Yem	29.000	572.000	601.000	1.754.000
Yumru	-	2.100.000	2.100.000	7.751.000
Yeşil Yem	-	11.000	7.751.000	1.161.000

Kaynak: Sources of Agricultural Productivity Growth in Central Asia, s. 45, 2011.

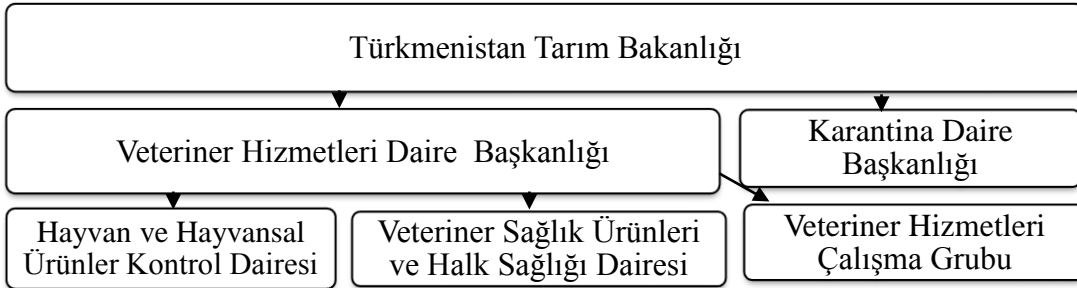
Çizelgeye bakıldığında, yem kaynakların ihtiyaç duyulan düzeyin çok altındadır. Çünkü 2010 yılında toplam üretilen yem miktarı 3.146.000 ton olmuştur. Nitekim bu miktar ihtiyacı karşılamamaktadır.

Hayvan Sağlığı

Bilindiği üzere hayvansal üretimin sürekliliği ve karlılığını belirleyen temel unsurlardan biri de hayvan sağlığıdır. Türkmenistan bağımsızlığına kavuşmasından günümüze dek hayvan sağlığı konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmemiştir. Gereken önem verilmemiştir.

Türkmenistan'da en çok göze çarpan hastalık Brusella'dır. Brusella ile mücadelede zaman zaman dışarıdan hayvan girişi engellenmiş. En son bu salgın hastalık yoğun olarak 2003 senesinde kendisini göstermiş ve birçok hayvanın telef olmasına sebep olmuştur.

Salgın hastalıklarla mücadelede başarısızlıkta idari, ekonomik, coğrafi, besleme yetersizliği, uygun olmayan barındırma koşulları ve bilgisiz sürü yönetimi vb. pek çok faktör bakımından olumsuzlukların etkisinden kaynaklanmaktadır. Türkmenistan'daki hayvan sağlığı denetimi ve kontrolünü yapan kurumlar Şekil 1'de verilmiştir.

Kaynak: Agricultural Development in Turkmenistan, Ashkabat, Collection: 2003-2004.

Şekil 5.1. Hayvan Sağlığı Denetimi ve Kontrolünü Yapan Kurumlar.

Tarım Bakanlığı; Yeni teknolojileri, tohumları, tarımsal yenilikleri öğrenmek-öğretmek, uzmanları yetiştirmek gibi genel görevleri dışında ülkenin hayvan sağlığı denetim kontrolünü yapan ana kurum durumundadır.

Veteriner Hizmetleri Daire Başkanlığı; Ülkedeki hayvan hastalıkları ve zararlıları ile mücadele hizmetlerini yürütmek, hayvan sağlığı konusunda eğitim

eksikliklerini belirlemek, hizmet içi eğitim programlarını hazırlamak ve takip etmek gibi görevleri üstlenmektedir.

Karantina Daire Başkanlığı; Ülkedeki hayvansal ürünlerin karantina işlemlerini yürütmektedir. İllerde şubeleri bulunmaktadır ve sınır kapılarında faaliyetlerini yürütmektedir.

Hayvan ve Hayvansal Ürünler Kontrol Daire Başkanlığı; Hayvan, hayvansal gıda ürünlerinin ülkeye girişi ile ilgili işlemleri ve resmi kontrolleri düzenlemek, kalite ve sağlık şartlarını belirlemek, insan ve hayvan sağlığı açısından gerekli güvenlik tedbirlerini almak gibi görevleri üstlenmektedir.

Veteriner Sağlık Ürünleri ve Halk Sağlığı Daire Başkanlığı; Veteriner tıbbi ürün üretimi onay işlemleri ve denetimini yürütmek, sağlık ürünlerinin ruhsatlandırılması ve satış izinlerinin verilmesi, veteriner tıbbi ürünlerinin etkinlik ve güvenliği ile ilgili kalite kontrollerini yapılması gibi işlemleri yürütmektedir.

Veteriner Hizmetleri Çalışma Grubu; Veteriner Hizmetleri Daire Başkanlığına bağlı olarak çalışmaktadır. Hayvanlarda görülen hastalık ve zarlıları ile mücadele işlemlerini yürütmektedir. Her ilde birimleri bulunmaktadır. Bu birimler belli zaman aralıklarında işletmelerdeki hayvanların muayene edilmesi, kliniklerde veya laboratuvarlarda hastalık teşhislerin yapılması, üreticilere hayvan sağlığı ile ilgili eğitim çalışmalarının yürütülmesi gibi görevleri üstlenmektedir.

Genetik Çeşitlilik

Türkmenistan'da büyükbaş, küçükbaş, kanatlı ve domuz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bunların içinde üreticiler koyun yetiştiriciliğine yoğun ilgi göstermektedirler. Çünkü coğrafi konum itibarı ile saha ve steplerden oluşması koyun yetiştiriciliğinin önemini arttırmaktadır.

Ülkedeyoğun olarakKaragül ve Sarıca koyun ırkları yetiştirilmektedir.

Karagül ırkı; Orijini Özbekistan'dır. Adını Buhara Şehri yakınlarındaki "Karaku" şehrinden aldığı kabul edilmektedir. Türkmenistan'da Karagül koyunu,

sayı bakımından en önde gelen ırktır. Karagül daha çok Afganistan, Türkmenistan, İran ve Rusya'da yetişen bir koyun ırkıdır. Bu ırk çöl ve yarı çöl iklimine adaptasyon sağlamakta olup et, süt ve yapağı verimleri yönünden kombine ırk olmakla beraber Türkmenistan'da yetiştirme amacı kuzularından elde edilen "Astragan" denilen kürküdür. Canlı ağırlıkları 38-42 kilo arasında, laktasyon süt verimi 55-60 kilo arasında, laktasyon süresi 130-140 gündür.

Sarıca ırkı; Türkmen halkının yüz yıllara dayalı ıslah sonucu oluşan bir ırktır. Yapağı ve et verim yönlüdür. Yapağı verimi iyi olduğundan, Orta Asya ve Kazakistan'da yapağı verim yönlü ırkların oluşturulmasında kullanılmıştır. Yerel Tacik ırkı, Alay ırkı, Karagali ırkı ve Aktubi ırkı bunlardan birkaçıdır.

Sarıca koyunu dişilerin ağırlıkları 50-55 kilo, koçların ise 70-75 kilo arasında. Yün verimi ise 3,5-4 kilo arasındadır.

Koyunlardan başka, Türkmenistan'da Ahal ve Balkan illerinin dağlık alanlarında iki keçi ırkı yetiştirilmektedir. Bunlar Kaba Yünlü Yerel Türkmen keçisi ve Sovyet Yün Keçisi.

Ülkede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği dışında deve yetiştiriciliği yoğun ilgi görmektedir. Türkmenistan'da en çok tek hörgüçlü develer grubuna giren "Arvana" ırkı yetiştirilmektedir. Bu ırk, Karakum çölünün son derece zor iklim ve kötü beslenme şartlarında yetiştirilebilmektedir.

Arvana devesi;Eti ve sütü için yetiştirilmektedir. Ayrıca bazı kırsal kesimlerde iş hayvanı olarak kullanılmaktadır. Yıllık süt verimi %3,8-4 yağ oranıyla 1,7-2 bin ton arasındadır. Deve sütünün işlenmesi sonucunda çal (deve ayranı), ağaran (deve yoğurdu), tvorog (deve peyniri) ve benzeri ürünler üretilmektedir. Bu tür ürünler gastrit, tüberküloz ve diğer birçok hastalıkların tedavisinde son derece etkilidirler. 100 bin baş olan Arvana develerin % 30'u devlet çiftliklerinde, %70'i ise mülk işletmelerinde yetiştirilmektedir. Dişilerin canlı ağırlıkları 400-450 kilo, erkeklerin canlı ağırlıkları da 500-600 kilo arasında değişmektedir. Yaşamı boyunca 8-10 yavru vermektedir. Bu ırkın ortalama yaşama süresi 27-30 yıldır.

Küçükbaş ve deve yetiştiriciliği dışında ülkenin sulak alanlarında domuz yetiştiriciliği, büyükbaş yetiştiriciliği, kanatlı yetiştiriciliği, “Ahalteke” ve “Yomut” koşu atlarının da yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Ahalteke atı;Çok asırlık geçmişe sahiptir. Son derece dayanıklı, çevik ve zarif bir at ırkıdır. Amerika, Fransa, Almanya, İspanya, Rusya ve dünyanın birçok ülkelerinde yetiştirilmektedir. Genel olarak Ahal ilinde yaygındır.

Yomut atı;Bu at ırkı az miktarda Daşoğuz ilinde yetiştirilmektedir. Yüksek derecede dayanıklı ve çevik bir at ırkıdır.

At yetiştiriciliği türkmen halkı için ayrı bir öneme sahiptir. Türkmenler yıllar boyu savaştıklarından dolayı, atlar türkmen askerleri için vazgeçilmez taşıma aracı olmuşlardır. Türkmen atları hızı, çevikliği ve güzelliği ile ün kazanmış atlardır. Türkmenistan’da sahip olduğu safkan at ırklarının korunması ve çoğaltılması amacı At Bakanlığı oluşturulmuştur.

Büyükbaş yetiştiriciliği, ülkenin et, süt ve süt ürünleri ihtiyacının karşılanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Türkmenistan’da genel olarak “Şviyets” (İsviçre esmeri, %23), “Krasno-step” (Step kırmızısı, %32), “Buro-latviyskaya” (Letonya kahverengi ırkı, %33), “Çyorno-pyostrıy” (Parlak siyah ırkı, %10) ve diğer inek ırkları (%2) yetiştirilmektedir.

Türkmenistan’da kanatlı üretimi olarak en yaygın tavuk, ördek, hindi, keklik vb. kanatlı çeşitleri yetiştirilmektedir.

Ülkede yumurtacı tavuklardan Belarus-9, Belarus-19, Zarya-19, Alatav-1, Lomann-Brown, Hayseks beyaz ırkları yetiştirilmektedir. Etçi olarak ta Broyler-6 ve Hibro-6 hibritleri yetiştirilmektedir. 15.000.000 olan kanatlı varlığının %97-%98 mülk işletmelerinde yetiştirilmektedir. Türkmenistan hibritleri (civeivleri) genel olarak İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye’den ithal etmektedir (Türkmenmalları Birleşigi, 2011).

6. BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRSAL NÜFUSUN SATIN ALMA GÜCÜ VE YAŞAM STANDARDI

Türkmenistan'da tarımsal üretim sektöründe gelirin düşük olduğunu söylemiştik. Kırsalda ikamet eden nüfus gelirlerini şu harcamalara göre paylaşmaktadır. Tüketim malları %68, tüketim dışı mallar %26,7, hizmet %3,3 ve diğer mallar %1,8'dir. Kırsalda ikamet eden bir kişinin 2011 yılında yıllık geliri 4.158.000 manat veya 297dolar olmuştur (Stançin, 2011). Kırsalda ikamet eden bir kişinin harcamalarının dağılımı çizelge 6.1'de verilmiştir.

Çizelge 6.1. 2011 Yılı Kırsal Nüfusun Kişi Başına Düşen Harcamaların Dağılımları

Harcamalar	Harcama (%)	Manat	Dolar
Tüketim Malları	68,2	2.836.000	203
Tüketilmeyen Mallar	26,7	1.110.000	79
Hizmet	3,3	75.000	5
Diğer Harcamalar	1,8	137.000	10
Toplam	100,0	4.158.000	297

Kaynak: Stançin ve Lerman, Agricultural Productivity Growth in Turkmenistan, 2011, s.58.

Çizelgeyi incelediğimizde kırsal nüfusun az gelirli oluşu harcamalarına da yansımıştır. Bu nedenle kırsal kesim insanının yıllık tüketim mallarına yani gıdaya ayırdığı para miktarı sadece 203 dolar tutmaktadır. Halbuki normal beslenebilmesi için yıllık ortalama 550 dolar ayırması gerekmektedir (Lerman, 2011). Oysaki gıdaya ayrılan para sadece bu normun %36'nü karşılamaktadır. Beslenmeleri karbonhidrat içerikli olan ekmek, şeker ve bitkisel yağlara dayanmaktadır. Ayrıca hayvansal gıda tüketimi normlara göre çok düşüktür. Et tüketimi %28, süt ve süt ürünleri %4, balık %7 ve yumurta tüketimi ise %3 düzeylerindedir. Meyve tüketimi %40 olması gerekirken, sadece %9'da kalmıştır (Stançin, Lerman, 2011).

Bu bilgilerin ışığında kırsal insanının yetersiz beslendiği ve fakirlikle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür.

7. 1990 ÖNCESİ VE 1990 SONRASI DÖNEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümünde iki dönemin genel bir değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Esas olarak 1990 yılları öncesi tarımsal üretim ağırlıklı olarak pamuk ve buğdaydan oluşmaktadır. Araziler, şahıs, sanaşık ve kamu arazisi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yani toprak dağıtımında ve kullanımında belli bir düzen olmamıştır. Araziler daha çok ağalar yani zenginlerin elinde toplanmıştır. Halk tüketim amaçlı buğday ve gelir amaçlı da pamuk yetiştirmektedir. 90'lı yılları öncesi nüfusun yaklaşık olarak %63'ü kırsal kesimde ikamet etmektedir. Bağımsızlığa doğru bu oran %50'lere kadar düşmüştür.

SSCB'nin merkezi yönetimi Türkmenistan'da kollektif yapı düşüncesinden doğan su ve arazi toplulaştırma reformu gerçekleştirmiştir. Kırsal kesimlerdeki toprak ve su varlıkları kamulaştırılmıştır. Kamulaştırma reformunun ardından üreticiler kolhozlar ve sovhozlar çatısı altında örgütlenmişlerdir. Bunun sonucunda ekim alanlarının artışı gerçekleşmiştir.

1950-1980 yılları arasında planlı ekonomik kalkınmaya geçilmiştir. Nasıl ürün üretileceği, nerde üretileceği ve fiyat belirlenmesi gibi konularda devlet sorumluluk almıştır. Bunun sonucunda SSCB'de, yapılan araştırmalar ve analizler sonucu birliğe üye olan ülkeler, belli başlı tarımsal ürünlerin üretilmesinde yükümlü tutulmuştur. Ayrıca üretilen ürünlerin işlenmesini de başka ülkeler üstlenmiştir. Böylelikle birliğe üye olmuş ülkelerin, bağımsızlıkları sonrası ortaya çıkan durum, ülkeleri birbirine muhtaç hale getirmiştir. Ayrıca salma sulama sonucu, ekim arazileri tuzluluk sorunuyla baş başa kalmıştır.

1990 öncesi dönemde tarımsal üretimin bu alanlarda yoğunlaşması hayvansal üretimi de zora sokmuştur. Çünkü hayvanların temel ihtiyacı olan yem üretimi teşvik edilmemiştir. Yem bitkilerinin üretimine ayrılan alanların daraltılmasına bağlı olarak hayvansal üretim ilerleyememiştir. Hatta zaman zaman hayvan sayılarında düşüşler yaşanmıştır.

Tarımsal üretimdeki bu durum, bağımsızlık yıllarının ilk dönemlerine (1991-2001) kadar devam etmiştir. Yapılan reformlarla piyasa ekonomisine geçiş

hedeflenmiştir. Hedefi başarmak amacıyla 5 ve 10 yıllık kalkınma projeleri hayata geçirilmiştir. Bunun sonucunda topraklar ve işletmelerin özel mülk ve kiralık olarak işletilmesi sistemi getirilmiştir. Özelleşme olması belli ölçüde tarımsal yapının gelişmesini sağlasa da daha yapılacak çok şeyin olduğunu farketmiştir.

2007 yılında ülke yönetimine Gurbankulu Berdimuhamedov'un gelmesiyle tarıma daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Özellikle hayvansal üretimde hayvan sayıları artmıştır. Fakat hala hayvansal üretimde yem açığı çok fazladır. Ayrıca kiracı işletmelerin yıl sonunda doğan hayvanların %50'sini kişiye ve %50'sini de kurulan Hayvancılık Birliğine verme zorunluluğu getirilmiştir.

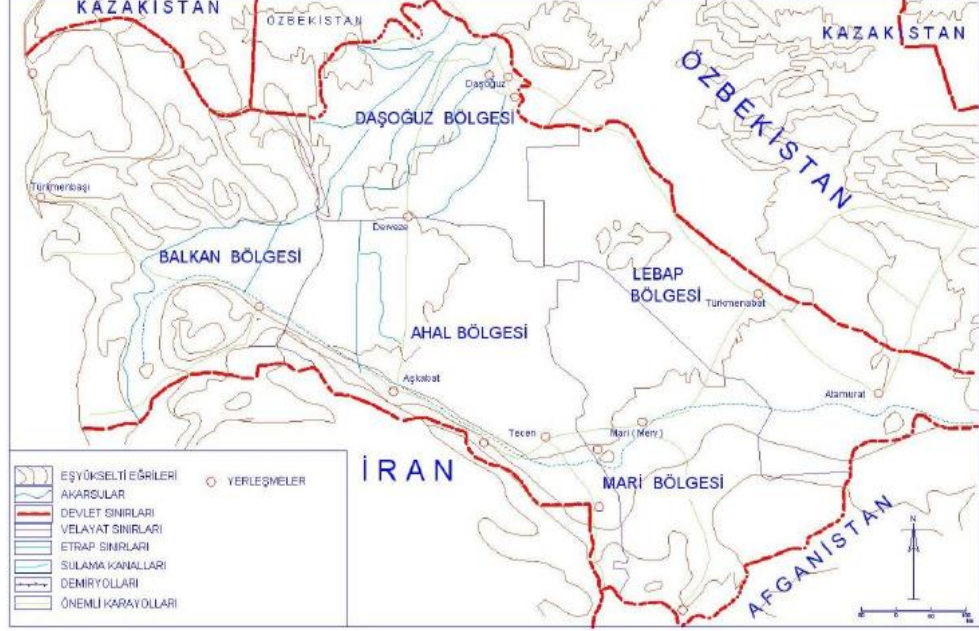
Bağımsızlık alındıktan sonra çiftçilerden alınan toprak ve su vergisi kaldırılmıştır. Kolhoz ve sovhozlar kapatılıp, yerine Çiftçi Birlikleri ve yeni birlikler ve bakanlıklar kurulmuştur. Kurulan bu birlikler tarım sektörü kalkındırma fonunu oluşturmuşlardır. Ayrıca üreticilerin birlikler ile anlaşmalı üretimi yaygınlaştırmıştır.

Bahsi geçen bu iki dönemdeki ortak sorunun devletin hem alıcı hem de satıcı konumunda olmasıdır. Yani özel teşebbüsün piyasaya girişinin engellenmesidir. Bu durum, ülkenin dış ticarete geride olmasının sebebidir. Ayrıca pamuk, buğday, pirinç ve şeker pancarı gibi ürünlerin fiyatları devlet tarafından belirlenmektedir. Diğer ürünlerin fiyatları ise serbest piyasa şartlarında oluşması sağlanmıştır.

Günümüzde tarım Türkmenistan'da gelişmeye hala açıktır. Türkmenistan geliştirmekte olan genç bir ülke olup, artan nüfus, dünyada yaşanan küreselleşme ve buna bağlı olarak ekonomik şartların sürekli değişmesi gelecekte tarım ürünlerine ihtiyaç daha da artacaktır. Türkmenistan'ın gelişmiş ülke olması açısından tarımın gelişmesi ve tarımsal ürünlerde ithalatçı konumundan çıkıp, kendine yeterlilik statüsüne kavuşmalıdır. Bu açıdan tarımsal yapının geliştirilmesi önemlidir. Bu nedenle sorunların tespiti ve çözümlerin önerilebilmesi için tarımsal üretiminin en yaygın yapılan Ahal ilindeki kiracı ve özel işletmeler bazında nüfus, eğitim, işgücü, ürün deseni, toprak ve mülkiyet durumu, verimlilik, pazarlama, üretimde yaşanan sorunlar vb. kıstaslar açısından üreticilerin görüşlerinin alınması faydalı görülmüştür. Bu amaçla çiftçilerle ankete başvurulmuştur. Anket sonucunda elde edilen görüşler değerlendirilmiştir.

8. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

8.1 Coğrafi Konumu

Kaynak: TDİE, Türkmenistan Ahal Bölgesi Fiziki Coğrafyası, Aşgabat, 2013, s. 14.

Şekil 8.1. Türkmenistan Haritası.

Tarımsal üretimin yoğun yapıldığı bölge olması nedeniyle, anket çalışması için Ahal bölgesi seçilmiştir.

Ahal bölgesi dağ, vadi ve çöl relyefi özellikleriyle doğal bir çekiciliğe sahiptir. Ülkenin güney ve güneybatı kesimlerini kısmen içine alan 97.210 km² lik alandır. Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat Ahal ilindedir. Ayrıca Ahal ili sınırları içerisinde 9 ilçe ve 1 şehir bulunmaktadır (Recepov ve Yazgulyev, 2011, s. 23).

Dağ ve dağ eteklerinin dışında kalan alanların büyük bir kısmı çöldür. Bütün 350.000 km²'lik Karakum Çölü'nün bir parçasıdır.

Bölgenin önemli su kaynakları Tecen nehri ile Tecen, Murgap ve Amuderya nehirlerinininsuyununun %20'ni kendi bünyesine alan Karakum Kanalı'dır. Batısında Balkan, kuzeyinde Daşoğuz, Lebap, doğusunda Mari illeri, güneyinde İran ve

Afganistan bulunmaktadır (Babayev ve Kurbandurdiyev, Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası, Türkmen Devlet Neşriyat Birimi basımı, Aşgabat, 2013, s.17).

8.2 İklim Durumu

Ortalama sıcaklık 16,5 °C olup, en sıcak ay ortalam 30,4 C ile temmuz, en soğuk ay -3,3 C ile ocak ayıdır. Yıllık ortalama 39-149 mm yağmur düşmektedir. İlin düzlük alanlarında vejetasyon süresi 230 güne ulaşmaktadır. Bu durum ise ince lifli pamuğun, üzümün, kavunun,karpuzun ve sıcaklığı seven diğer bitkilerin yetişmesine imkan sağlamaktadır.

8.3 Nüfus

2012 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre ilin nüfusu 968.600 kişi olup, 406.812'si (%42) şehirlerde, 561.788'i (%58) köylerde yaşamaktadır. Ayrıca nüfusun%50,6'ı erkeklerden, %49,4'ü ise kadınlardan oluşmaktadır (TDİE, Türkmenistan Nüfus Yapısı, Aşgabat, 2012, s.28).

8.4 Tarımsal Yapısı

Tarımsal üretim il ekonomisi açısından önemlidir. İlde genel olarak pamuk üretimi, tahıl yetiştiriciliği, meyvecilik, hayvancılık, at ve ipek böcekçiliği yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ülkenin genel sebze üretim alanların %63'ü ve bağ alanların %66'sı Ahal ilinde bulunmaktadır (TDİE, Türkmenistan Verileri, Aşgabat, 2012).

2012 yılı verilerine göre, ülkenin toplam tarımsal ürün üretiminin%26'sını Ahal ili karşılamaktadır (İller arasında birinci).

Ülke genelinde üretilen sebze ürünlerinin %36,1'i, bostanın %36,4'ü ve üzümün %79,1'i bu ilde üretilmektedir (İller arasında birinci).Ayrıca ülkenin genel deve varlığının %35,2'i, küçükbaş hayvanların %28,2'si, büyükbaş hayvanların %13,6'sı ve kanatlı varlığının %26,5'i Ahal ilinde yetişmektedir (Türkmenistan Tarım Bakanlığı, Tarımsal Üretim Verileri, Aşgabat, 2012).

9. NÜFUS, EĞİTİM VE İŞGÜCÜ POTANSİYELİ

Araştırmaya göre kiracı işletme hane halkı ortalama 5,3 ile 7,3 arasında değişiklik göstermektedir. Bu duruma göre kiracı işletme başına düşen hane halkı sayısı 5,6 olup, bunun %52'si erkek,%48'i kadındır.

Özel işletmelerde ise hane halkı sayısı 6 ile 11 kişi arasında değişiklik göstermektedir. Özel işletmeler personel ortalamasına bakacak olursak işletme başına 7,9 kişi olup, bunun %51,9'u erkeklerden, %48,1'i kadınlardan oluşmaktadır (Çizelge 9.1'e bakınız).

Çizelge 9.1. Nüfus Durumu ve Cinsiyet Dağılımı.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam	
Kiracı	171	Ortalama	2,9	2,7	5,6
		%	52	48	100
Özel	39	Ortalama	4,1	3,8	7,9
		%	51,9	48,1	100

Kiracı işletmelerde çalışan 0- 6 yaş grubu %5, 7 - 14 yaş grubu % 13, 15-49 yaş grubu %75, 50 ve üzeri yaş grubu arası %7'dir.

Özel tarım işletmelerinde ise çalışan 0-6 yaş grubunun oranı %1,3, 7-14 yaş grubunun oranı %29, 15-49 yaş grubunun oranı %60,8 ve 50 yaş ve üzeri yaş grubunun oranı ise %8,9'dur (Çizelge 9.2'ye bakınız).

Çizelge 9.2. İşletme Başına Düşen Ortalama Nüfus Sayısı.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	0-6 Yaş	7-14 Yaş	15-49 Yaş	+50 Yaş	Toplam	
Kiracı	171	Adet	0,29	0,75	4,19	0,37	5,6
		%	5,0	13,0	75,0	7,0	100,0
Özel	39	Adet	0,1	2,3	4,8	0,7	7,9
		%	1,3	29,0	60,8	8,9	100,0

Anket çalışmasına tabi tutulan kiracı işletmelerinnüfusu 1.181 kişidir. Bunların %56'sı işletmede, %11'i işletme dışındanda çalışmakta ve %6'sı ise hiçbir yerdeçalışmamaktadır. Ayrıca toplam nüfusun % 15'nitalebeler oluşturmaktadır.

Özel tür işletmelerde ise toplam nüfusun %58,7'si işletmede, %15'i işletme dışındaçalışmaktadır. Ayrıca nüfusun %3,7'sinin ise hiçbir yerdeçalışmamadıkları tespit edilmiştir. Buna ek olarak toplam nüfus mevcudunun % 11'i öğrencilerden, %1,6'sı askerlerden ve %10'u ise çocuklardan oluşmaktadır (Çizelge 9.3'e bakınız).

Çizelge 9.3. Nüfusunun Çalışma Durumu.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	İşletmede	İşletme Dışı	İşsiz	Talebe	Asker	Çocuk	Toplam	
Kiracı	171	Adet	661	131	69	174	34	112	1.181
		%	56	11	6	15	3	9	100
Özel	39	Adet	176	45	11	33	5	30	300
		%	58,7	15,0	3,7	11,0	1,6	10,0	100,0

Kiracı çiftçilerin yaş ortalaması 44,5 yıl olup, ortalama eğitim süreleri 8,4 yıldır.Özel işletme yöneticilerinin yaşortalamasıise 44,1 yıl olup, yöneticilerin eğitim sürelerinin ortalaması ise 10,4 olarak tespit edilmiştir. (Çizelge 9.4'e bakınız). Eğitim süresinin8,0'in üzerinde çıkmasını, ülkede zorunlu eğitim süresinin 8 yıl olmasınabağlayabiliriz.

Çizelge 9.4.İşletme Yöneticilerinin Eğitim Durumu ve Yaş Ortalaması.

İşletme Türü	İşleme Sayısı	Ortalaması Yaş	Ortalama Eğitim Süresi
Kiracı	171	44,5	8,4
Özel	39	44,1	10,4

İncelenen kiracıişletmelerinyöneticilerinin %87'si 8 yıl, %2'si 10 yıl , %8'i meslek yüksek okulu,%3'ü üniversite eğitimi almıştır. Üniversite mezunların 2'si Kaka, 1'iGöktepe ve 1'i de Babadayhan ilçesinde bulunmaktadır.

Özel işletmelerde ise yöneticilerin eğitimseviyelerinin kiracı işletmecilerin eğitim düzeylerinden biraz farklıdır. Buna bağlı olarak özel işletmelerin

yöneticilerin %18'i 8 yıl, %20'si 10 yıl, %31'i meslek yüksek okulu ve%31'i ise üniversite eğitimi görmüşlerdir (Çizelge 9.5'e bakınız).

Çizelge 9.5. Yöneticilerinin Öğrenim Düzeyleri.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	8 Yıllık Eğitim	10 Yıllık Eğitim	Meslek Okulu	Üniversite	
Kiracı	171	Sayı	150	3	13	5
		%	87	2	8	3
Özel	39	Sayı	7	8	12	12
		%	18	20	31	31

Çizelge 9.5 incelendiğinde özel işletme yöneticilerin eğitim düzeyleri kiracılara göre daha iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum Khi-kare testi ile analiz edilmiştir. Analize göre eğitim düzeyi ile mülkiyet durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Özel işletmelerde eğitim durumu farklılık arz etmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça mülk sahipliği artmaktadır. Yani yöneticiler eğitilmiş oldukça, kendiözmülk işletmelerinde üretim yapma yönündeki eğilim artmaktadır. Kısacası, üreticilerdeki eğitim düzeyinin yüksekliği özel işletmeciliği teşvik etmektedir (Çizelge 9.6'ya bakınız).

Çizelge 9.6. Mülkiyet ve Eğitim Durumu Arasında Etkileşim Durumu.

İşletme Türü	İlk	Orta	Yüksek	Toplam	Khi-kare		
					Değeri	s.d	P*
Kiracı	150	3	18	171	82	2	0,0039
Özel	7	8	24	39			
Toplam	157	11	42	210			
Oranı (%)	74,76	5,24	20,00	100,00			

*P<0,05 ise anlamlı

10. ÜRÜN DESENİ, TOPRAK VE MÜLKİYET DURUMU

Araştırma kapsamında incelenen özel ve kiracı işletmelerinde 8,54 hektar ortalama işletme arazi ve 1792,7 ha toplam arazisi içinde 1051,2 ha pamuk, 606,3 ha buğday, 10,7 ha üzüm, 58,7 ha yem bitkisi, 65,8 ha alanla diğer bitkiler oluşturmaktadır. Bu ürün desenleri arasında pamuk ve buğday ayrı bir önem arz etmektedir. Pamuk ve buğday işletmelerde ortalama olarak işletme arazisinin %92,46'sını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili veriler 10.1'de verilmiştir.

Çizelge 10.1. İncelenen İşletmelerde Ürün Deseni ve Alan Dağılımları (n=210).

Ürün Deseni	İşletme Başına Düşen Ortalama Arazi	
	Alan (ha)	Dağılımı (%)
Pamuk	1051,2	58,64
Buğday	606,3	33,82
Üzüm	10,7	0,60
Yem Bitkileri	58,7	3,27
Diğer	65,8	3,67
Toplam	1792,7	100,00

Çizelgeyi incelediğimizde anlaşılacağı gibi ağırlıklı üretim pamuk ve buğday olduğunu göstermektedir. Bu ürünlerin devletin yetiştirilmesi talep etmesi üzerine bu kadar yoğun ilgi görmektedir.

Özel ve kiracı işletmelerin arazi varlıkları çizelge 10.2'de verilmiştir.

Çizelge 10.2. Özel ve Kiracı İşletmelerin Arazi Varlıkları.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Alan (ha)	Ortalama (ha)
Kiracı	171	1230,8	7,2
Özel	39	548	14,05
Toplam	210	1792,7	8,54

Çizelgede de görüldüğü gibi toplam arazinin büyük bölümü kiracı işletmelerine aittir. Ancak özel ve kiracı işletme başına düşen ortalama arazi varlığında, özel işletmelerin ortalama arazisi (14,05 ha) kiracılara göre 2 kat fazladır. Yani genel ortalamanın (8,54 ha) üstündedir.

Özel ve kiracı işletmelerin yetiştirilen ürün desenlerinin dağılımında farklılık söz konusudur. Bu durumda özel işletmelerin ürün desenlerinin ortalama arazi dağılımları, kiracılarınkine göre yaklaşık olarak 2 kat fazladır (Çizelge 10.3'e bakınız).

Çizelge 10.3. Özel ve Kiracı İşletmelerde Ürün Deseni.

İşletme Türü	İşletme	Ürün Deseni (ha)				
		Pamuk	Buğday	Üzüm	Yem Bitkisi	Diğer
Kiracı	171	740,70	415,50	5,30	33,40	49,80
Özel	39	310,50	190,80	5,40	25,30	16,00
Ortalama	Kiracı	4,33	2,43	0,03	0,20	0,30
	Özel	7,96	4,89	0,14	0,70	0,40

Çizelge 10.3'e bakacak olursak her iki işletme türünde de ağırlıklı olarak pamuk ve buğday yetiştirilmektedir. Kiracı işletmelerinde pamuk 740,70 ha, buğday ise 415,50 ha alanda yetiştirilmektedir. Özel işletmelerinde ise pamuk 310,50 ha ve buğday 190,80ha'lık bir alanda yetiştirilmektedir.

Türkmenistan'da kiracı işletmeler ekili tarım arazilerini uzun ve kısa sürelikiralama şeklinde işletilmektedir. Araştırma kapsamına alınan kiracı işletmelerin % 47'siarazilerini 1 yıllığına, % 23'ü ise 2-5 yıl arası, %17'si 6-10 yıl arasıve%13'ü ise 10 yıldan fazla kiralamışlardır (Çizelge 10.4'e bakınız).

Çizelge 10.4. Kiracı İşletmelerin Arazi Kullanım Süreleri.

İşletme Sayısı		1 Yıl	2-5 Yıl	6-10 Yıl	10 Yıldan Fazla
171	Adet	80	39	29	23
	%	47	23	17	13

Araştırma kapsamına alınan özel ve kiracı işletmelerin bina varlıkları arasında az da olsa farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre kiracı üreticilerin ortalama olarak 226,60 m² alanında birer ev, 93,30 m² alanında ahır ve 26,75 m² alanında garaja sahiptirler. Ayrıca küçük boyutlarda depo (0,76 adet - 42,76 m²) ve samanlıkları (0,33 adet - 34,53 m²) mevcuttur.

Özel işletme başına ise 1,30 adet ev, 1,10 adet ahır, 0,88 adet depo, 0,46 adet samanlık ve 0,46 adet kümes düşmektedir. Yapıların alanları sırasıyla şu şekilde:234,6 m² ev, 93,7 m² ahır, 41,3 m² depo, 37,74 m² samanlık ve 34,8 m² kümes (Çizelge 10.5'e bakınız).

Çizelge 10.5. İşletmelerin Bina Varlıkları.

İşletme Türü		Bina Türü					
		Ev	Ahır	Depo	Samanlık	Kümes	Garaj
Kiracı	Adet	1,25	1,04	0,76	0,33	-	1,18
	Alan m ²	226,60	93,30	42,76	34,53	-	26,75
Özel	Adet	1,30	1,10	0,88	0,46	0,46	-
	Alan m ²	234,60	93,70	41,30	37,74	34,8	-

Araştırma çerçevesinde çalışma bölgelerinde işletmeler bitkisel üretim dışındahayvancılıkta yaptıkları görülmüştür.Genel olarak yapılan hayvancılık aile geçimini sağlamaya yöneliktir. 2011 yılı verilere göre Ahal ilinde 521.400inek, 3.360.124 küçükbaş (koyun+keçi),4.045.700 kümes hayvanı ve 39.854 deve bulunmaktadır(TDİE, 2012).

Özel ve kiracı işletmelerde genel olarakdeve, inek,koyun, keçi ve kümes hayvanlarıgibi hayvanların yetiştirilmektedir. İki tür işletmelerin hayvan varlıkları çizelge 10.6'da verilmiştir.

Çizelge 10.6. İşletmelerin Hayvan Varlıkları.

İşletme Türü	Deve	İnek	Koyun ve Keçi	Kümes Hayvanları
Kiracı	84	328	952	3.015
Özel	11	119	462	976
Toplam	95	447	1.414	3.991
Ortalama	0,45	2,13	6,73	19,0

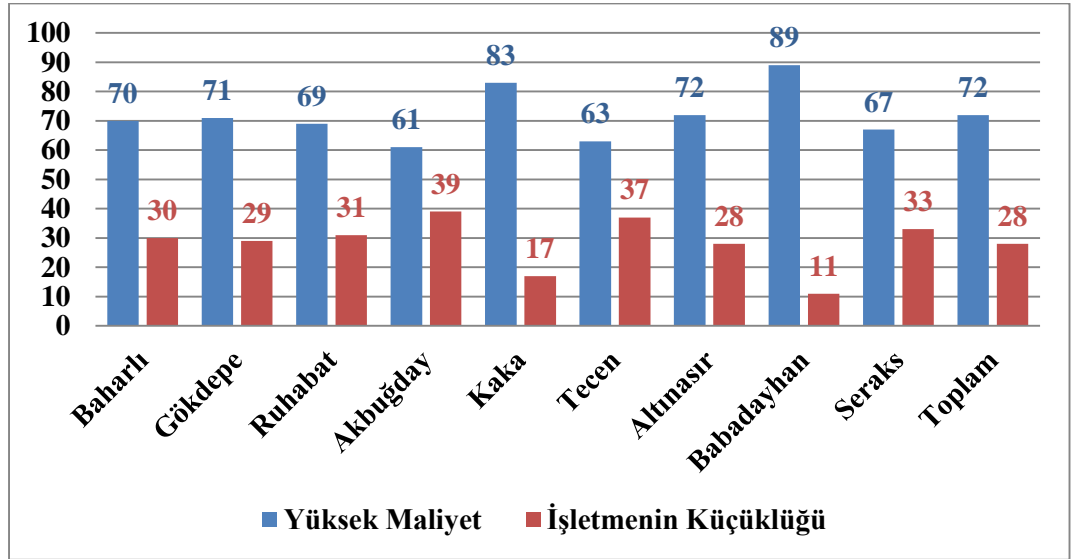
Çizelge 10.6'yı incelediğimizde işletmelerin hayvan sayıları sırasıyla 95 deve, 447 inek, 1.414 koyun-keçi ve 3.991 adet kümes hayvanı tespit edilmiştir. Bu duruma göre işletme başına düşen ortalama hayvan varlıkları ise sırasıyla 0,45 deve, 2,13 inek, 6,73 koyun-keçi ve 19 adet kümes hayvanı olarak hesaplanmıştır.

11. İNCELENEN İŞLETMELERİN TEKNİK ÖZELLİKLERİ

11.1 Alet Makine Varlığı

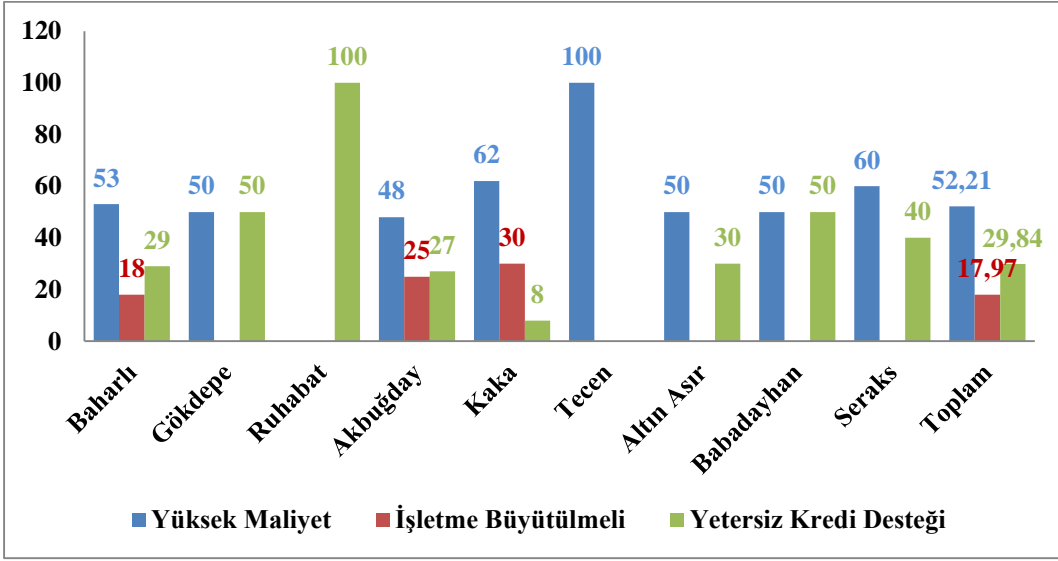
Anket araştırma çalışması çerçevesinde, işletmelerin büyük bir bölümü küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle alet-makineye sahip olan işletme nerdeyse yoktur. Bu bağlamda araştırma esnasında kiracı işletmelerin, ekonomik ömürleri dolmuş sadece 7 traktöre rastlanmıştır. Tesbit edilen traktörler Göktepe’de 1, Ruhabat’ta 2, Tecen’de 2 ve Babadayhan ilçesinde 1 adet olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya göre anket yapılan kiracı işletmelerin %72’si traktör fiyatlarının ve işletme maliyetlerinin yüksek olmasından, % 28’si işletmelerinin küçüklüğünden dolayı traktör veya alet-makine alamadıklarını söylemişlerdir (Grafik 4’e bakınız).

Grafik 11.1. Kiracı İşletmelerin Traktöre Sahip Olamamalarının Sebepleri (%).

Ayrıca özel işletmelerin sadece 7’sinde traktör olduğu tespit edilmiştir. İncelenen özel işletmelerde 7 adet kamyon, 5 adet pulluk ve 8 adet diğer tarımsal alet-makinelere bulunmaktadır. Özel işletmelerin traktöre sahip olmalarının sebepleri sorusuna %52,21’i traktörün maliyeti yüksek olduğunu, % 17,97’i işletmelerinin büyütülmesi gerektiğini ve %29,84’ü kredilerin yetersiz olduğu yönde düşüncelerini belirtmişlerdir. Grafik 5’te özel işletmelerin traktöre sahip olmalarının sebepleri verilmiştir.

Grafik 11.2.Özel İşletmelerin Traktöre Sahip Olmayışın Sebepleri (%).

Türkmenistan’da tarımsal üretimde “Turkmenobahizmet” birliği tüm alet-makinelere sahiptir.Bu birlik işletmelere anlaşmalı olarak alet-makineleri vermektedir.

11.2. Hastalık ve Zararlılarla Mücadele ve Sertifikalı Tohum Kullanımı

Bu bölümde incelenen işletmelerde hastalık ve zararlılarla mücadeledehangi kurumlarla ilişki içinde oldukları konusunda bilgiler verilmiştir.Araştırma kapsamına giren Ahal ilindeki özel ve kiracı işletmelerin hastalıklarla mücadeleyi ağırlıklı olarak devletin yetkilendirdiği kurumlar yapmaktadırlar. Hastalıklarla mücadele yapan kurumlar çizelge 11.1’de verilmiştir.

Çizelge 11.1. Hastalıklarla Mücadele Yapan Kurumlar.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Devlet	Özel Kişi	Kendim	Devlet+Özel Kişi	
Kiracı	171	Adet	143	14	1	13
		%	83,8	8,0	0,6	7,6
Özel	39	Adet	21	11	-	7
		%	53,8	28,3	-	17,9

Çizelgeye göre hastalıklarla mücadelede kiracı işletmelerin %83,8'i devletten, %8'i özel kişilerden, %7,6'sı hem devletten hem de özel kişilerden destek aldığını ve sadece 1 işletme mücadeleyi kendisinin yaptığını ifade etmiştir. Özel işletmelerin %53,8'i devletten, %28,3'ü şahıslardan ve %17,9'u hem devletten hem de şahıslardan destek aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca özel işletmelerin kendilerinin hastalıklarla mücadeleyi yapmadıkları tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde özellikle sözleşmeli üretim yapan işletmelerde tamamen sertifikalı tohum kullanılmaktadır. Üreticiler başta pamuk ve buğday olmak üzere üretiminde birçok ürünün sertifikalı tohumların sözleşme yapılan kurum tarafından temin edildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca birçok üretici sertifikalı tohumların fiyatları elverişli olma durumunda sözleşme yapılmaması durumunda bile kullanabileceklerini belirtmişlerdir.

11.3 Üretimdeki Verimlilik

İncelenen kiracı işletmelerin ortalama pamuk verimi 2,5 t/ha, buğday verimi 3,1 t/ha, üzüm verimi 2 t/ha'dır. Pamukta en yüksek verim 3,2 t/ha ile Tecen ilçesi olup, en düşük verim 2 t/ha ile Altın asır ilçesidir. Ayrıca buğdayda en yüksek verim 3,7 t/ha ile Akbuğday ilçesi en düşük verim 2,6 t/ha ile Seraks ilçesidir. Üzüm üretiminde, Göktepe(3,8 t/ha) ve Akbuğday(3,9 t/ha) ilçeleri öne çıkmaktadırlar (Çizelge 11.2'ye bakınız).

Çizelge 11.2. Üretimde Verimlilik (t/ha).

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Şaraplık Üzüm	Meyve*	Buğday	Pamuk	Yem Bitkisi
Kiracı	171	2,0	2,1	3,06	2,5	2,8
Özel	39	2,9	2,52	3,6	3,14	3,25

*Meyve: Elma, Armut, Kayısı

Çizelgeye göre, özel işletmelerin ortalama pamuk verimi 3,14 t/ha, buğday verimi 3,6 t/ha, üzüm verimi 2,9 t/ha, yem bitkisi verimi 3,25 t/ha ve meyve verimi ise 2,52 t/ha'dır.

İşletme türlerinin ortalama ürün verimlilikleri arasında farkın olup olmadığına bakmak için varyans (t-testi) analizi yapılmıştır. Bu durumda üzüm, meyve, buğday, pamuk ve yem bitkisi ortalama verimlilikleri karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı fark olmadığı ortaya çıkmıştır (Çizelge 11.3'e bakınız).

Çizelge 11.3. İşletme Türlerinin Ortalama Ürün Verimlilikleri Arasındaki Farklılık.

İşletme Türü	Değişkenler				
	Üzüm	Meyve	Buğday	Pamuk	Yem Bitkisi
Kiracı (171)	2,00	2,30	3,30	2,80	2,80
Özel (39)	2,90	2,53	3,60	3,14	3,25
T Değeri	0,96	1,15	3,41	2,16	3,29
P Değeri	0,953	0,911	0,675	0,765	0,617

*P<0,05 ise anlamlı

12. İŞLETMELERİN PAZARLAMA DURUMU

Tarımsal işletmelerde bir diğer önemli hususta çiftçilerin ürettikleri ürünlerin pazarlanmasıdır. Özellikle pazar ekonomisine geçiş sürecinde bu husus büyük rol oynamaktadır. Türkmenistan'da genel olarak kiracı işletmelerin büyük bölümü ürünlerini devlet kurumlarına, özel işletmelerin büyük bölümü ise kendileri pazarlamaktadırlar. Çizelge 12.1'de, çiftçilerin ürünlerini hangi kanallarla pazarladıkları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Çizelge 12.1. Pazarlama Kanalları.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Kendim	Devlet	Çiftçi Birliği	Diğer	
Kiracı	171	Adet	27	109	20	15
		%	16	63	12	9
Özel	39	Adet	17	14	2	6
		%	43,6	35,9	5,1	15,4

Çizelgeye göre çalışma kapsamına giren kiracı işletmelerin ürettikleri ürünlerin %63'ünü devlet kurumlarına, %16'sını kendi çabaları ile, %12'si Çiftçi Birliğine ve %9'u diğer farklı kurum ve kişilere sattıklarını ifade etmişlerdir. Özel işletmelerin %43,6'sı ürünlerini kendilerinin pazarladıkları, %35,9'u devlet kurumlarının pazarladıkları, %5,1'i Çiftçi Birliğine ve %15,4'ü ise diğer kanallara pazarladıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi Ahal ilinde de durum farksız, yani kiracılar Devlet aracılığıyla, özel işletmeler ise ürünlerini kendi çabalarıyla pazarlamaktadırlar.

13. İŞLETMELERİN TARIMSAL BİLGİYİ TEMİN ETMESİ VE ENSTİTÜLERİ İLE İŞİRLİĞİ

Çalışma kapsamına alınan işletmeler için tarımsal bilgi kaynakları çizelge 13.1'de verilmiştir. Buna göre kamu işletmelerin %93'ü tarımsal bilgiyi kurumlardan, 4'ü komşularından, %2'si diğer yerlerden edindiklerini ifade etmişlerdir. Özel işletmelerin %62,6'sı tarımsal bilgiyi tarımsal alanda faaliyet gösteren devlet kurumlardan, %5'i komşularından, %33,3'ü diğer kişi veya özel sektörlerden temin ettiklerini belirtmişlerdir. Böylelikle işletmelerin tarımsal bilgiyi ağırlıklı olarak devlet kurumlarından temin ettikleri tespit edilmiştir.

Çizelge 13.1. Tarımsal Bilgi Edinme Kaynakları.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Komşular	Kurumlar*	Diğer	
Kiracı	171	Adet	7	159	3
		%	4	93	3
Özel	39	Adet	2	24	13
		%	5,1	61,6	33,3

*Kurumlar: Tarım Bakanlığı, Çiftçi Birliği, Türkmen Hayvancılık Birliği, Ziraat Fakülteleri.

Bu verilere göre işletme türleri ve bilgi kaynakları arasında fark olup olmadığını tespit etmek için Khi-kare testi ile analiz edilmiştir. Analize göre bilgi edinme kaynakları ile mülkiyet durumu arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Özel işletmelerde bilgi edinme kaynakları farklılık arz etmektedir. Bu işletmeciler birden fazla kaynaktan faydalanmaktadır. Halbuki kiracı işletmeler bilgi kaynağı olarak daha çok girdi tedarik kurumlarına yağılaşmışlardır (Çizelge 13.2'ye bakınız).

Çizelge 13.2. Mülkiyet ve Bilgi Kaynakları Arasında Etkileşim Durumu.

İşletme Türü	Kurumlar	Komşular	Diğer	Toplam	Khi-kare		
					Değeri	s.d	P*
Kiracı	159	8	4	171	80,92	2	0,0418
Özel	24	2	13	39			
Toplam	183	10	17	210			
Oranı (%)	87,14	4,77	8,09	100,00			

*P<0,05 ise anlamlı

Çalışma kapsamına alınan işletmelerin tarımsal bilgiyi temin etmesi bağlamında enstitülerle işbirliği söz konusudur. Bu bağlamda kiracıüreticilerin %29'u her zaman, %39'uarasına, %32'sihiçbir konuda enstitülere danışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda gevşek davranan Tecen ve Babadayhan ilçeleridir. Özel işletmelerin %38,5'i tarımsal araştırma enstitüleri ile her zaman, %41'i ara sıra ve %20,5'i hiç işbirliği yapmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 13.3'te bakınız).

Çizelge13.3.Üreticilerin Araştırma Enstitülerle İşbirliği Durumu.

İşletme Türü	İşletme Sayısı		Her Zaman	Arasına	Hiç Yapmıyorum
Kiracı	171	Adet	49	66	56
		%	29,0	39,0	32,0
Özel	39	Adet	15	16	8
		%	38,5	41,0	20,5

Türkmenistan'da araştırma kapsamına alınan işletmelerin çeşitli bilgi ve destek aldığı, kurumlar ile ürün veya para karşılığı hizmet sözleşmesi yaptıkları görülmüştür. Bu kapsamda hizmet karşılığı en çok anlaşma yapılan kurumlar çizelge 13.4'te verilmiştir.

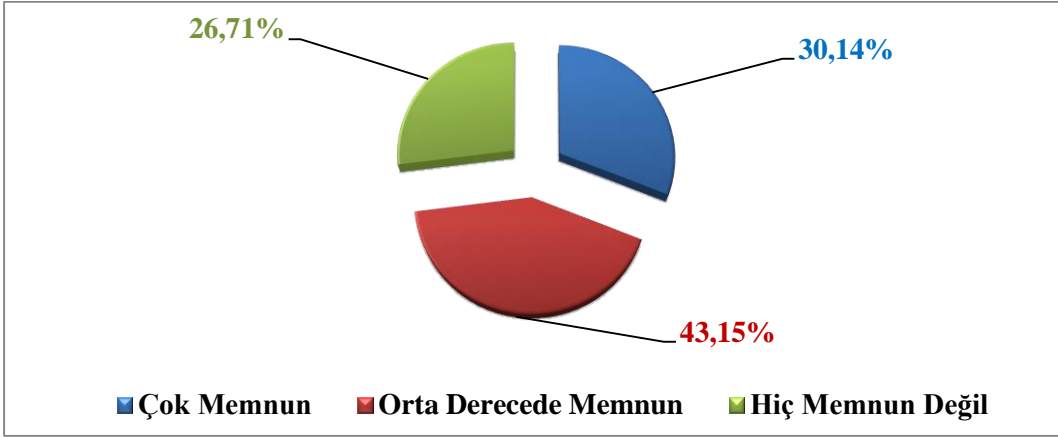
Çizelge 13.4. Sözleşme Yapılan Kurumlar.

İşletme	Sayısı	Çiftçi Birliği	Alet-Makine A.Ş.	Çırcır Sanayi	Tahıl Ürünler A.Ş.	Çiftçi Bankası	Gübre Sanayi	Devlet Su İşleri
Kiracı	171	171	165	171	168	171	155	171
Özel	39	8	38	32	31	25	32	39

İşletmelerin anlaşma yaptıkları kurumlardan aldığı hizmetin memnuniyet düzeyleri farklılık göstermektedir. Bu anlamda işletmelerin %31'iverilen hizmetlerden çok memnun iken, işletmelerin %42'si orta derecede memnun ve%27'si ise hizmetlerden hiç memnun olmadıklarını belirtmişlerdir (Grafik 6'ya bakınız).

Grafik 13.1. İşletmelerin Hizmet Veren Kurumların Memnuniyet Durumu.

14. ÜRETİCİLERİN GELECEĞE YÖNELİK FİKİRLERİ

14.1 Mesleki ve İşletme Geleceği ile İlgili Düşünceleri

Kiracı üreticilerin çocuklarının gelecekleri ile ilgili bulgular çizelge 14.1’de verilmiştir.

Çizelge 14.1. Kiracı İşletmecilerin Çocuklarının Geleceği ile İlgili Düşünceler (%).

İlçeler	Çiftçi	Öğretmen	Diğer*
Baharlı	26,12	22,41	51,47
Gökdepe	21,33	30,35	48,32
Ruhabat	22,48	23,40	54,12
Akbuğday	23,62	30,38	46,00
Kaka	30,11	19,40	50,49
Tecen	31,38	20,44	51,82
Altınasır	21,13	31,47	47,40
Babadayhan	37,29	20,74	41,97
Seraks	30,56	32,63	36,81
Toplam	26,73	24,57	48,70

*Mühendis, Hukukçu, Doktor

Çizelgeye göre kiracı işletmecilerinin çocuklarının gelecekte % 26,73’ü çiftçi, %24,57’si öğretmen ve %48,70’i diğer meslek gruplarından meslek seçmelerini arzu etmektedirler. Ayrıca çocuklarının en çok çiftçi olmalarını isteyen, Tecen (%31) ve Seraks (%31) ilçeleridir.

Özel işletmelerde yöneltilen bu soruya, işletmelerin %47,07’si çocuklarının ilerde çiftçi, %20,41’i mühendis, %13,28’i öğretmen ve %19,24’ü diğer meslekleri seçmelerini arzu etmektedirler. Özel işletme sahipleri, çocuklarının ilerde çiftçi olarak görmek istemelerinin en büyük sebebi, kendi tarımsal işletmelerinin gelecekte daha modern ve daha verimli bir şekilde çalıştırmak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Çizelge 14.2’ye bakınız).

Çizelge 14.2.Özel İşletmecilerin Çocuklarının Geleceği ile İlgili Düşünceler (%).

İlçeler	Çiftçi	Mühendis	Öğretmen	Diğer*
Baharlı	42,15	18,44	20,45	18,95
Gökdepe	49,48	-	-	50,52
Ruhabat	50,49	49,51	-	-
Akbuğday	55,60	20,18	3,64	20,58
Kaka	70,18	-	-	29,82
Tecen	-	100	-	-
Altınasır	50,42	-	49,58	-
Babadayhan	24,57	24,70	25,28	25,45
Seraks	50,22	21,10	9,53	19,15
Toplam	47,07	20,41	13,28	19,24

*Mühendis, Hukukçu, Doktor

Kiracı ve özel işletmelerin mesleki tercihleri arasında etkileşimin olup olmadığına bakmak amacıyla Khi-kare testi yapılmıştır. İşletmecilerin çocuklarının gelecekteki mesleki tercihleriyle mülkiyet durumu arasında fark vardır. Özel işletmelerde çocukların mesleki tercihlerinin daha çok çiftçilikten yana olduğu tespit edilmiştir. Kiracı işletmelerin çocukları ise diğer mesleklere yönelmek istediklerini belirtmişlerdir. Yani, üreticiler mülk sahibi oldukça çiftçi olma eğilimi de artmaktadır (Çizelge 14.3'e bakınız).

Çizelge 14.3. Mülkiyet ve Mesleki Tercihler Arasındaki Etkileşim.

İşletme Türü	Çiftçi	Öğretmen	Diğer	Toplam	Khi-kare		
					Değeri	s.d	P*
Kiracı	46	43	82	171	7,68	2	0,00043
Özel	19	5	15	39			
Toplam	65	48	97	210			
Oranı (%)	30,95	22,86	46,19	100,00			

*P<0,05 ise anlamlı

Çizelge 14.4. Kiracı İşletmecilerin Gelecek ile İlgili Fikirleri (%).

İlçeler	Araziyi Genişletmek	Hayvancılık Yapmak	Şirketleşmek
Baharlı	27,36	45,03	27,61
Gökdepe	24,42	35,83	39,75
Ruhabat	42,65	20,37	36,98
Akbuğday	44,20	30,48	25,38
Kaka	41,14	33,33	25,53
Tecen	47,42	39,13	13,45
Altınasır	21,61	40,67	37,72
Babadayhan	35,55	40,60	23,85
Seraks	37,74	33,02	29,24
Toplam	35,63	32,10	32,27

Çizelge 14.4'ten anlaşılacağı gibi kiracı işletmecilerin geleceği ile ilgili olarak; işletmelerin %35,63'ü arazilerini genişletmek, %32,10'u hayvancılık ile uğraşmak, %32,27'si ise şirket kurmak istediklerini ifade etmişlerdir. Tecen (%47,42) ve Akbuğday (%44,20) ilçelerindeki işletme sahiplerinin arazilerini genişletme istekleri fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca Gökdepe (%39,75) ve Ruhabat (%36,98) ilçelerin üreticileri en çok şirket kurmak isteyen ilçelerdendir.

Özel işletmeler açısından bu durum biraz farklıdır. Araştırma kapsamında özel işletmelerden elde edilen verilere göre işletmelerin %41,52'si arazilerini genişletmek, %12,02'si hayvancılığı geliştirmek, %14,14'ü şirket kurmak ve %32,32'si diğer uygulamaları yapmak istediklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 14.5'e bakınız).

Çizelge 14.5. Özel İşletmecilerin Gelecek ile İlgili Fikirleri (%).

İlçeler	Araziyi Genişletmek	Hayvancılık Yapmak	Şirket Kurmak	Diğer
Baharlı	14,13	21,32	32,50	32,05
Gökdepe	49,76	-	-	50,24
Ruhabat	100	-	-	-
Akbuğday	28,32	15,44	10,04	45,84
Kaka	50,56	19,11	28,01	2,32
Tecen	24,19	25,17	24,52	26,12
Altınasır	-	49,34	-	50,66
Babadayhan	50,14	-	49,86	-
Seraks	30,01	6,76	28,10	35,13
Toplam	41,52	12,02	14,14	32,32

Yukarıda verilen iki çizelgeye göre iki işletme türü arasında şirket kurma eğilimi yoğun olduğu görülmektedir. Bu iki tür işletmenin işletme geleceği arasında fark olup olmadığına bakmak için Khi-kare testi yapılmıştır. Buna göre, işletme geleceği ile mülkiyet durumu arasında fark vardır. Yani mülk sahipliği arttıkça kurumsal şirket kurmak isteği de artmaktadır. Başka bir deyişle özel işletmeler kiracılara göre şirketleşme eğilimi daha fazladır (Çizelge 14.6'ya bakınız).

Çizelge 14.6. Mülkiyet ve İşletme Geleceği Arasındaki Etkileşim.

İş etme Türü	Arazi yi Genişletmek	Hayv ancılık Yapmak	Şirketl eşmek	T oplam	Khi-kare		
					Değeri	s.d	P*
Kiracı	61	55	55	171	8,9	2	0,00038
Özel	10	7	22	39			
Toplam	71	62	77	210			
Oranı(%)	33,81	29,52	36,67	100,00			

*P<0,05 ise anlamlı

14.2. İşletmelerin Gelecekte Arazi Kullanımı Konusundaki Fikirleri

Çalışmaya konu olan kiracı işletmeler gelecekte arazinizde ne yetiştirmek istersiniz sorusuna, % 83,8'i pamuk, %7,6'sı buğday,%8'i yem bitkileri ve %0,6'sı ise meyve üretimi yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. "İleride arazinizde ne yetiştirmek istersiniz?" sorusuna özel işletme sahipleri ise şu şekilde cevap vermişlerdir: % 41'i pamuk,%35,9'u buğday, %10,3'ü yem bitkileri ve %12,8'i ise meyve üretmeyi veya mevcut olan üretimi geliştirmek istediklerini söylemişlerdir. Sonuçlardan anlaşılacağı gibi üreticilerin asıl hedeflerinin pamuk üretimini arttırmak olduğunu söyleyebiliriz (Çizelge 14.7'ye bakınız).

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, Türkmenistan'da bağımsızlık öncesi yapılan yanlış planlama ve uygulanan politikalardan dolayı oluşan, pamuk ve buğday üretimine odaklı tarımsal üretim sonucu oluşan monokültürleşme söz konusudur. Son yıllarda, hükümetin bu iki ürüne yaptığı yatırım ve desteklerden

sonra monokültürleşme daha da artmıştır. Araştırma kapsamında üreticilere yöneltilen “Geliştirilmesi Düşünülen Üretim Dallarını Hangileri?” sorusuna da bu monokültür gerçeğini ispatlar nitelikte cevaplar alınmıştır. Yani çiftçiler dahi bundan vazgeçememektedirler (Çizelge 14.7’ ye bakınız).

Çizelge 14.7. Geliştirilmesi Düşünülen Üretim Dallarını.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Yem Bitkisi	Meyve	Buğday	Pamuk	
Kiracı	171	Adet	14	1	13	143
		%	8	0,6	7,6	83,8
Özel	39	Adet	4	5	14	16
		%	10,3	12,8	35,9	41

14.3. Kooperatif Kurulması Halinde Üye Olma Durumu

Araştırma kapsamında incelenen kiracı işletmelerde çiftçilerin %40’ı kooperatif kurulması durumunda üye olabileceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca işletmelerin %32’si bu konuda hiç fikir sahipleri olmadıklarını belirtmişlerdir. İşletmelerin %17’si kooperatife üye olmayacaklarını söylemişlerdir. Babadayan, Tecen ve Kaka ilçeleri kooperatif konusuna daha olumlu baktıkları tespit edilmiştir (Çizelge 14.8’e bakınız).

Çizelge 14.8. Kooperatife Üye Olma Durumu.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Evet	Hayır	Fikrim Yok	Cevapsız	
Kiracı	171	Adet	68	29	55	19
		%	40	17	32	11
Özel	39	Adet	19	12	7	1
		%	48,7	30,8	17,9	2,6

Çizelge 14.8’e göre tarımsal amaçlı kooperatifin kurulması durumunda, özel işletmecilerin %48,7’si birtarımsal amaçlı kooperatif kurulduğunda üye olacağını, %30,8’i üye olmayacağını, %17,9’u bu konusundafikrinin olmadığını ve %2,6’ı ki bu tek işletme bu soruyu cevaplamak istemediklerini belirtişlerdir. Bu durumda kooperatifin kurulması durumunda hem kiracı hem de özel işletmelerin üye olma konusunda olumlu baktığını söyleyebiliriz. Bu eğilim özel işletmelerde daha fazladır. Bu durumu anlayabilmek için, işletme türlerinin kooperatife üyelik

açısından bir farkın olup olmadığını Khi-kare analizi ile incelenmiştir. Kooperatife üye olma durumu ile mülkiyet arasında bir ilişki vardır. Özel işletmelerde kooperatife üyelik farklılık arz etmektedir. Yani özelleşme arttıkça kooperatife üyelik artmaktadır (Çizelge 14.9'a bakınız).

Çizelge 14.9. İşletmelerin Kooperatife Üyeliğın İşletme Katkısı Arasındaki Etkileşim.

İşletme Türü	Olumlu	Olumsuz	Cevapsız	Toplam	Khi-kare		
					Değeri	s.d	P*
Kiracı	68	29	74	171	7,17	2	0,0017
Özel	19	12	8	39			
Toplam	87	41	82	210			
Oranı (%)	41,42	19,52	39,06	100,00			

*P<0,05 ise anlamlı

15. TÜRKMENİSTAN'DA YAPIVE ÜRETİM SORUNLARI

Türkmenistan bağımsız olduktan sonra ülkedeki yönetim şekli değişmiştir. Bu süreçte, yöneticiler ilk olarak ülkenin piyasa ekonomisine geçişini onaylamıştır. 70 yıl SSCB'nin merkezi yönetim sisteminden sonra piyasa ekonomisine geçiş ve adaptasyon oldukça zor geçmektedir. Bu anlamda ülke bu uygulamaya yabancılık çekmektedir.

Tarımsal üretim, geçiş sürecinde önceden gelen ve hala devam eden bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların çözülmesi, tarımsal üretimin piyasa ekonomisine uyum sürecinin hem hızlanması hem de kolaylaştırması açısından son derece önemlidir.

Bu bölümde, kaynak taramaları sonucunda rastlanan ve anket araştırmasında tespit edilen sorunlara yer verilmiştir. Başka bir deyişle, piyasa ekonomisine tam uyumu açısından çözülmesi hız kazandırabilecek sorunlardan bahsedilmiştir. Bu anlamda anket çalışması sonucunda, üreticilerin tarımsal üretimde karşılaştıkları sorunlar ile literatürdeki sorunlarla bir noktada örtüşmektedir. Ahal ilinde çalışma kapsamına alınan üreticilerin tarımsal üretimde karşılaşılan toprak işleme, tohum ve gübreleme dışındaki sorunlar çizelge 15.1'de verilmiştir.

Çizelge 15.1. Üretimdeki Sorunlar.

İşletme Türü	İşletme Sayısı	Gübre Yetersiz	Kredi Yetersiz	Makine Yetersiz	Yem Yetersiz	Barınak Yetersiz	Diğer
Kıracı	171	Adet 57	4	33	28	32	17
		% 33	2	20	16	19	10
Özel	39	Adet 5	9	19	-	-	6
		% 12,8	23,0	48,8	-	-	15,4

Çizelgeyi incelediğimizde tarımsal üretimde kıracı işletmeler açısından en büyük sorun gübre yetersizliğidir. Bu soruna karşın devlet Tecen, Mari, Daşoğuz ilçelerinde büyük kapasiteli gübre ve üre fabrikaları inşaa etmiştir ve birkaç yeni gübre fabrikası projeleri devam etmektedir. Bu şekilde gübre yetersizliğinin önleneceği düşünülmektedir. Gübre yetersizliğinden sonra işletmelerin %20'si alet-makine ve %19'u barınak yetersizliğinden şikayetçi olmuşlardır. Aynı şekilde özel işletmelerin sorunlarına bakacak olarak işletmelerin %48,8'i alet-makine

tehzizatının,%12,8'i gübrenin, %23'ü kredinin, %15,4'ü ise diğer bir takım girdilerinyetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca yem ve barınak sorunlarının olmadığı tespit edilmiştir.

Ahal ilinde yapılan anket çalışması sonucunda tespit edilen sorunların oluşmasını tetikleyen yapı ve üretim sorunlarıdır. Bu anlamda Ahal ilinde ve genel olarak Türkmenistan'da en sık karşılaşılan yapı ve üretim sorunları aşağıda özetlenmiştir.

1. Araştırma kapsamında, konuyla ilgili kaynak ve veri taramalarında diğer ülkeler ve özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyet'lerinde yapılan bir çok kaynağa erişilmiştir. Ancak Türkmenistan ile ilgili araştırmalar yetersizdir. Erişilen kaynaklarda ise kapsamlı ve homojen kaynaklara rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırılan konu, bu zamana kadar hep eksik kalmıştır.

2. Araştırmanın önceki bölümlerinde de bahsettiğimiz gibi Türkmenistan'da ekim alanlarının büyük bir bölümü pamuk ve buğdaya ayrılmış durumdadır. SSCB'nin tarımsal üretim sisteminden günümüze kadar devam eden bu uygulama toprak yorgunluğu, hastalıklar ve monokültürleşme gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu iki ürünün yetiştirilmesi aşamasında bilinçsiz salma sulama yöntemi uygulanması, toprakları tuzluluk sorunu ile baş başa bırakmıştır. Kaldı ki sulamada harcanan su miktarı oldukça fazladır. Coğrafyasının büyük bir bölümünün Karakum çölünün oluşturduğu ülkede, ileride su sorunu oluşacağı kaçınılmazdır.

3. Türkmenistan'da tarımsal üretimden, devletin kurduğu kurum ve kuruluşlar sorumludur. Bu kurum ve kuruluşlar dışında tarımsal üretime kimse müdahale edememektedir. Çünkü piyasaya özel şirketlerin girmesi engellenmektedir. Üretilen ürün, çeşit, miktar, üretilen yer ve ürünün fiyatının belirlenmesinde bu kurumlar etkilidirler. Ülkenin dış pazarda etkisinin az olmasının sebebi de bu kurumlardır. Bu durumda ülkede pazarlama sorunu da mevcuttur. Devlet hem alıcı hem de satıcı konumundadır.

4. Sorunlardan bir tanesi de tarım alet-makine ve teknolojiye erişiminde düşük oluşudur. Bu sorun, yapılan anket sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Üreticilerin çok azı alet ve makinelere erişebilmektedirler. İşletmelerin çok azında traktöre rastlanmıştır. İşletmeler bu anlamda yoğun insan emeği kullanarak üretimi gerçekleştirmektedir. Ayrıca üreticiler yeni üretim tekniklerinden de habersizdirler. Bu anlamda teknik bilgi destek lojistiği görevi üzerine düşen kurumlar bu konuda başarısızdırlar.

5. Sovyetler döneminde, Türkmenistan'da ve birliğe üye olan diğer ülkelerde, üretilen tarımsal ürünün işlenmesi için gerekli olan tarımsal sanayi gelişmemiştir. SSCB'nin izlediği politikaya göre, birliğe üye ülkeler olan ülkelere bazı tarımsal ürünlerin üretilmesinde zorunluluk getirmiştir. Yani üretilecek ürün merkezi yönetim tarafından belirlenmiştir. Türkmenistan SSCB'nin pamuk, buğday ve ham petrol ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca üretilen söz konusu ürünler, üretim bölgesinde değil, aynı şekilde işlenmesini zorunlu kılınan ve bu duruma göre sanayileşen ülkelerde işlenip pazara sunulmuştur. Böylelikle birliğe üye olmuş ülkelerin, bağımsızlıkları sonrası ortaya çıkan durum, ülkeleri birbirine muhtaç hale getirmiştir.

6. Son dönemlerde Türkmenistan'da bir takım ulusal çapta reformlar yapılmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi ülkenin sanayileşme yönünde yapılan reformlardır. Sovyetler Birliğine üyeliği döneminde ülkede, sanayileşme adına çok az atılımlar yapılmıştır. Tarıma dayalı sanayi neredeyse hiç yoktu. Bu nedenle yapılan son reformlar ile tarıma yönelik sanayinin geliştirilmesi üzerinde çok durulmuştur. Ülkenin farklı bölgelerinde tarımsal ürün işleme fabrikaları kurulmuştur ve kurulmaya devam etmektedir. Ancak bu tür sanayileşme bilinçsiz yapılmaktadır. Çünkü sanayileşme, hammadenin üretim yerine veya tarımsal ürünlerin üretimi konusunda stratejik öneme sahip olan yerlerde olması gerekmektedir. Bu şekilde sanayileşme, bölgelerin ekonomik açıdan kalkınamayacağı demektir.

7. Türkmenler tarihi boyunca hep göçebe hayatı yaşayan bir millet olmuştur. Bu nedenle türkmenlerdaha çok hayvancılıkla uğraşmışlardır.

Özellekle küçükbaş(koyun-keçi) ve at yetiştiriciliğini yapmışlardır. Bu nedenle türkmen halkı bu alanlarda uzmanlaşmıştır.

Günümüz Türkmenistan'ında hayvancılık git gide gelişmektedir. Hayvan sayıları ve hayvansal ürün üretim miktarları her geçen sene artmaktadır.

Bildiğimiz gibi hayvansal üretimde masrafların %50'sini yem oluşturmaktadır(Türkmenmalları Birliği, 2011). Türkmenistan hayvancılığı açısından hayvanların yem ihtiyacının karşılanmasında çok zorluk çekilmektedir. Çünkü, Türkmenistan'da ekim arazilerinin büyük bir bölümü pamuk ve buğdaya ayrılmış durumdadır. Bu alışkanlık, SSCB'ye üyelik yıllarında uygulanan politikalardan ileri gelmektedir. Yem bitkilerine çok az yer ayrılmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre, yetiştirilmekte olan yem bitkileri miktarı ihtiyaç duyulandan çok altında kalmaktadır. Üretilen yem miktarı ancak ihtiyacın %25'ini karşılamaktadır (Türkmenmalları, 2011). Hayvansal üretim açısından bu durum büyük bir sorun oluşturmaktadır.

8. Türkmenistan'daki tarımsal üretimin eski teknik ve yöntemlerle yapıldığını söylemiştik. Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan diğer bir sorun da kalifiye elemanların eksikliğidir. Çünkü Türkmenistan'da üreticiler, atalardan kalma tekniklerle üretim yapmaktadırlar. Bu anlamda, günümüzde uygulanan modern tarım tekniklerini üreticilere öğretip, yayacak teknik ve uzman kadrolara ihtiyaç vardır. Bu konuda atılacak her bir adım türkmen tarımının gelişmesi adına iyi sonuçlar doğuracaktır.

16. TARIMSAL YAPININ GELİŞTİRİLMESİ ÜZERİNE ÖNERİLER

Bu gelişmeler ışığında Türkmenistan tarımı hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak, tarım sektörü hala ekonomik açıdan verimli ve yatırımlara muhtaç bir alandır. Fakat yetiştirme tekniklerinin, pazarlama olanaklarının olmayışı ve üretimde mekanizasyonun düşüklüğü tarımı kötü yönde etkilemektedir. Bunlara hektar başından alınan verimin düşüklüğü, su kaynaklarını yetersiz oluşu ve genel olarak tarıma olan ilginin az oluşu tarımın geliştirilmesini zora sokmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan kaynak taramalarında, dünyada ve özellikle Türkmenistan'ın yapısına benzer olan diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde konuyla ilgili birçok kaynağa rastlanmıştır. Ancak Türkmenistan'da bu konuyla ilgili çalışma pek yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle konuyla ve genel olarak Türkmenistan tarımı ile ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaların yapılması ülke tarımının gelişmesi açısından faydalı olacaktır.

Türkmenistan tarımını geliştirmeye yönelik ışık tutabilecek öneriler başlıklar halinde aşağıda özetlenmiştir.

16.1 Alternatif Ürünlerin Yetiştirilmesi

Stançin ve Lerman'ın 2012 yılında yapmış oldukları “Kırsal Nüfusun Gelir Arttırma Olanakları, Türkmenistan Örneği” konulu çalışmalarında Türkmenistan tarımının kötü gidişatını değiştirmek için bir takım önerilerde bulunmuşlardır. Önerilerinden biri olan alternatif tarım kültürlerinin üretime katılması tarafımızca da uygun görmüştür.

Stançin ve Lerman çalışmalarında, en yoğun üretim yapılan ve aynı zamanda parasal değeri açısından yüksek gelir sağlayan üzüm, pamuk, sebze, bostan (kavun, karpuz) ve meyve yetiştiriciliğinin alternatifleri (farklı çeşitler) üzerine durmuşlardır. Bu ürünlerin daha karlı ve verimli alternatif çeşitlerini önermişlerdir. Ayrıca Türkmenistan'da yaygın üretilen kaba lifli pamuğun yerine

ince lifli pamuğun yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü pamuk kalitesi düştükçe gelir de düşmektedir. Yetiştirilen ürün aynı, olgunlaşma zamanı aynı fakat parasal anlamda ince lif kalitesindeki pamuğun yetiştirilmesi daha karlı olmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen üreticilerden alınan sonuçlara göre Ahal ilinde monokültür üretime yoğun ilgi olduğunu tespit edilmiştir. Monokültür tarımdan polikültür tarıma geçmek için pamuk ve buğday gibi ürünlere alternatif ürünlere yönelmek çok önemli, fakat üreticilerin hedefi bu değildir. Çünkü yoğun pamuk ve buğday üretiminden vazgeçememektedirler. Bu anlamda polikültür tarım ve alternatif ürünler konularında üreticileri ikna etmek amacıyla kapsamlı yayım çalışmasının yapılması son derece etkili olacaktır.

Bu durum aynı şekilde hayvancılık için de geçerlidir. Türkmenistan hayvansal ürün verimliliği açısından çok özel ve değerli hayvan ırklarına sahiptir. Ancak değerli hayvan ırklarının geliştirilmesi adına farklı ırklar ile suni tohumlama yapılmalıdır. Bu anlamda ıslah çalışmaları arttırılmalıdır. Ayrıca, Türkmenistan coğrafik şartlarında yetiştirilebilecek farklı hayvan ırklarının getirilmesi hayvancılığın gelişmesi adına faydalı olacaktır.

Bu hedefi gerçekleştirirken, ülkenin değişik iklim koşullarına sahip olan yörelerde farklı çeşitlerin yetiştirilmesi, istihdam sağlama açısından hem de tarımın bölgesel anlamda kalkınması açısından faydalı olacaktır.

16.2 Tarımsal Altyapının Yeniden Düzenlenmesi

Türkmenistan'ın piyasa ekonomisine geçişi, tarımsal üretim altyapısının düzenlenmesi gereksinimini beraberinde getirmiştir.

Geçiş sürecinde tarımsal üretim altyapısı üretim, eğitim ve pazara yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu anlamda tarımsal ürünlerin üretimi daha çok devlet kurum ve kuruluşlarından oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Bu kurumların tamamı devlet yönetiminde olan derneklerden, federasyonlardan, birliklerden ve şirketlerden oluşmaktadır. Tarımsal sektörde bu gibi özellikleri taşıyan alternatif kuruluşlar mevcut değildir. Örneğin çiftçilere teknik-lojistik desteği sadece “Türkmenobahizmet” devlet kurumu veya çiftçilere gübre tedarikçisi olarak

“Türkmenkimya” devlet şirketi hizmet vermektedir. Bunların dışında bu anlamda hizmet veren başka her hangi bir kuruluş bulunmamaktadır. Yani Türkmenistan’ın tarımsal üretim devlet tekeli kuruluşlar tarafından yapılmaktadır.

Dünyadaki deneyimler gösteriyor ki, piyasa ekonomisine geçişini hızlandırmak emtia piyasası altyapısının güçlendirilmesinden geçmektedir. Böylece sermaye ve emeğin uygulaması geniş bir alana yayılarak kar getirecektir. Bu anlamda bunların gerçekleşmesi için uygun bir şekilde tarımsal üretim altyapısının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle tarımsal üretimde hizmet veren kuruluşlarının mevcudiyetlerini dünya piyasa ekonomisine göre yeniden düzene sokulmalıdır. Kamu kuruluşları %52, özel şirketler %18, anonim şirketler %22, diğer kurumlar %8 şeklinde olmalıdır (Pihenko, 2011). Bağımsızlık öncesi yıllarda özelleşmenin az olduğunu söylemiştik. Bağımsızlıktan sonraki yıllarda özel şirketlerin sayısı artmıştır. Bu ise tarımsal üretimi olumlu etkilemiştir. Bu nedenle özel şirketlerin kurulması veya arazilerin özel mülkiyete geçişi hızlandırılmalıdır.

16.3 Ticaret Fırsatlarının Geliştirilmesi

Türkmenistan’ın dış ticaret politikası genel olarak enerji (petrol, doğalgaz, elektrik) üretimi ve ihracatına dayanmaktadır. Bu politika tüm dünya ülkeleri desteklemektedir. Doğalgaz ve petrol gibi doğal kaynakların sınırsız olmadığı herkes tarafından bilinmektedir.

Ülkenin dış ticareti sadece enerji satışına bağlı kalmamalıdır. Tarımsal ürünlerin ticaretiyle de aynı ekonomik katkıyı sağlamak mümkündür.

Türkmenistan’da çıkartılan doğal gazın ve petrolün satışından elde edilen gelir sadece devlet hazinesine değil diğer yabancı şirket ve kuruluşlar tarafından paylaşılmaktadır. Bu anlamda dış ticareti hareketlendirmek tarımsal ürünlerin ihracat fırsatlarını değerlendirilerek başarılabilir. Fakat bunu yapmadan önce üretimi, ülkenin tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterliliğini sağlayacak şekilde düzenlendikten sonra yapılmalıdır. Yani iç talebi karşıladıktan sonra ürün

fazlalığı ihraç edilmelidir. Böylelikle ülke, dış pazarda etkinliğini arttırabilir. Bu anlamda aşağıda özetlenen önerilere başvurulabilir.

Tarımsal ürünlerin, uluslararası pazarlarda pazarlama fırsatları son derece yüksektir. Örneğin Türkmenistan'da üretilen sebze, bostan (kavun, karpuz) ve üzümün tamamını alabilecek çok büyük Rusya pazarı mevcuttur. 2005-2011 Rusya pazarı analizleri gösteriyor ki bu tür ürünlerin talebi yıl boyunca devam etmektedir. Ayrıca fiyat analizlerindeki yorumlar, fiyatların sürekli artışın olduğu yönündedir. Özellikle erken yetişen tarımsal ürünlere talep çok fazladır. Türkmenistan'da ise erkenci birçok tarım ürünü yetişmektedir. Örneğin ocak ayında bir demet (125 g.) yeşil soğan fiyatı 100-120 rubledir (3,5-4 dolar)(Pihenko A., Rusya'nın Diğer Ülkeler ile Ticari İlişkileri, Moskova, 2011, s.57).Türkmenistan'ın güneyinde yeşil soğan açık alanda yetiştirilmesi mümkündür. İstatistiklere göre güneyin iklim şartlarında 1 hektar alandan yaklaşık olarak 10 ton yeşil soğan mahsulü alınabilmektedir (TDİE, 2012). Bu ise toptan fiyat işlemi görürse yaklaşık olarak 8.000.000-10.000.000 rubleye veya 250.000-300.000 dolara tekabül etmesi anlamına gelmektedir. Aynı şekilde dış pazarda en çok rağbet gören tarımsal ürünleri tespit edilerek, Türkmenistan toprak yapısı ve iklim şartlarına uygun olan tarım ürünlerini yetiştirilerek dış piyasaya arz edilebilir. Devlet desteklemelerin sadece pamuk, buğday, pirinç, şeker gibi belli ürünler için değil dış piyasaya yönelik üretimi yapılabilecek ürünler için de geçerli olmalıdır.

Ek olarak iç piyasaya pazarlama kanallarını geliştirmek amacıyla iller bazında yaş meyve-sebze halleri geliştirilmelidir. Yerel halk pazarlarının sayıları arttırılmalıdır.Ayrıca marketlerde manav bölümleri oluşturulmalıdır. Bunun gibi uygulamalar ürünün daha etkin pazarlanması açısından faydalı olacaktır. Böylelikle, o yörelerde üretilen tarımsal ürünler hem geliştirilmiş olacak hem de bu tip ürünleri işleyecek sanayi kollarını oluşmasına zemin hazırlamış olacaktır.Sanayileşme ile yeni istihdam alanları oluşacaktır. Böylece işsizlik te azalacaktır.

16.4 Nitelikli Elemanların Yetiştirilmesi

Önceki bölümlerde Türkmenistan'da tarımsal üretimin eski teknik ve yöntemlerle yapıldığını söylemiştik. Bunun en büyük sebebi kalifiye eleman eksikliğidir. Çünkü hem üretim aşamasında hem de pazarlama aşamasında, kendi alanında uzman kişilere ihtiyaç vardır. Bu anlamda, kalifiye eleman sorununun geniş kapsamlı ele alınması gerekmektedir. Öncelikle üniversitelerde ziraat fakültelerinin, bölüm ve kürsilerin sayıları arttırılmalıdır. Etkili sulama, sulu tarım, hayvancılık, bağcılık, bahçecilik, ince iplikli pamuk yetiştiriciliği, sebzeçilik, kavun - karpuz ve yem üretimi gibi konular için bilimsel çalışmaların, deneylerin, sempozyumların ve kurultayların yapılması faydalı olacaktır. Bu anlamda bu görevleri üstlenecek ara elemanların yetiştirilmesi önemlidir. Bu tür organizasyonlarda bahsedilecek konuların ve özellikle etkili üretim yöntemlerini kırsal kesimdeki üreticilere anlatacak yayımcı elemanlara ihtiyaç vardır. Örneğin, Ahal ilinde yaptığımız anket çalışmasında görüldüğü gibi, üreticiler monokültür üretim gibi alışkanlıklarından vazgeçmemektedirler. Bu anlamda bölgede, polikültür yetiştiriciliği konusunda yapılacak kapsamlı yayım çalışması faydalı olacaktır.

Diğer ülkeler ile ticaret kanallarının oluşturulması ve geliştirilmesi için dünya piyasasını bilecek uzmanlar yetiştirilmelidir. Ayrıca üretim, nakliye ve ürün işleme alanlarında uzman elemanların yetiştirilmesi gerekmektedir.

16.5 Merkezi Yönetim Sistemin Değişmesi

Günümüzde Türkmenistan'daki tarım sektörüne yön veren kurumlar arasında merkezi yönetim sistemihakimdir. Bu durum bir bakıma iyi gibi görünse de bazı durumlarda bir çok sorunu doğurmaktadır. Çünkü merkezi yönetim sisteminde, başkasının üretim bölgesine karışmak yasaktır. Örneğin bir üretim bölgesinde bitkilerde görülen zararlı hastalığa ancak merkez müdahale edebilmektedir. Halbuki, aynı zararlı hastalık veya böcek zararlısına diğer bir başka üretim bölgesinde de rastlanmış olabilir. O bölgenin, sorunu çözmede müdahale etmesi daha anlamlı olacaktır.

Ayrıca yetiştirilecek ürünün, miktarı ve yetiştirilecek yöreye gene merkezi yönetim karar vermektedir. Bu durumda çok hatalı yetiştirme yapılmış olacaktır. Çünkü o yöreyi üreticisinden daha iyi bilecek yoktur. Yani merkezden müdahale edileceğine, bölgesel anlamda yönetim sistemi olursa daha etkili olacaktır.

17. SONUÇ

Tarımsal üretim, çok fonksiyonlu olan üretim alanıdır. Gıda maddelerinin karşılanması, devlet refahını ve gelirini arttırması, istihdam sağlanması ve ulusal ekonominin dinamiği olma gibi fonksiyonları açısından önemli sektördür. Bu anlamda tarımsal üretim potansiyelinin en verimli şekilde kullanılması, ticaret politikasının liberalleşmesi, uluslararası ticaret işbirliğinin artırılması gibi hedefleri esas tutularak geliştirmek mümkün olacaktır.

Bu çalışmada Türkmenistan'ın bağımsızlıktan önceki, bağımsızlıktan sonraki ve günümüzdeki tarımsal yapısı incelenmiştir. Bu anlamda üretim, verimlilik, ekim alanı, hayvan sayısı, yetiştirme teknikleri, ithalat-ihracat, tarımsal işletme yapısı ve üretimde yaşanan sorunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin yoğun yapıldığı Ahal ilinde özel ve kiracı üreticilerin görüşlerini öğrenmek için soru anketine başvurulmuştur. Alınan sonuçlar özel işletme üreticilerin, kiracı işletme üreticilerine göre bir çok yönüyle başarılı oldukları tespit edilmiştir. Bu anlamda mevcut tarımsal yapının geliştirilmesi için özelleşmeye dayalı yeni tarımsal sisteme geçilmesi gerekmektedir. Fakat bunun gerçekleştirirken, kiracı ve özel işletmeler arasında girdi tedarigi, pazarlama, lojistik destek gibi unsurlar açısından kutuplaşmayataviz verilmemelidir. Yani özel işletme olsun veya kiracı işletme olsun, bağımsızlık öncesindeki kolhoz ve sovhozlarda olduğu gibi kendi aralarında örgütlenme sağlanmalıdır. Bu şekilde işletmeler kendilerini destekleyerek etkilerini arttıracaklardır.

Çalışma kapsamına alınan işletmelerin teknoloji ve yeni üretim tekniklerinden yoksun oldukları tespit edilmiştir. Birçok işletmede traktör mevcut değildir. Devlet destekleri bu konuda yetersiz kalmaktadır. Ayrıca üreticiler arasında monokültür tarım hala desteklenmektedir. Bu anlamda polikültür tarım özendirilmeli ve desteklenmelidir. Bu nedenle yasaların, bu sistemin işleyişini kolaylaştıracak şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Yeni yasalar paketi, toprakların ve işletmelerin mülkleşmesi, kooperatif kurmak, kiracılık, tarımsal destekler gibi düzenlemeleri içerecek şekilde ele alınmalıdır. Aynı zamanda bölgesel yönetimlerin, işletmelerin, kooperatiflerin ve toprak

sahiplerinin görevleri, yönetim şekli ve işleyişleri hakkında hukuksal işlemler yapılarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Ne gaz, ne petrol veya herhangi bir başka yeraltı zenginliği kırsal nüfusa tarımdan alacağı bolluğu, zenginliği, ekonomik kalkınmayı, gelişmeyi ve ilerlemeyi vermesi mümkün değildir. Tarımda yaşanan sorunları ancak tarım üzerine gidilerek çözülecektir. Kanun ve yasa çıkarıcılar, göz ardı edilen tarım sorununu çözülebilmesi için daha cesaretli davranmalıdırlar. İnsanlar, ulusal ekonomiye katkı sağlamak, kendi ürettiği ürünlerin efendisi olma haklarına sahip olmalıdırlar.

Türkmenistan'da konuyla ilgili yapılan çalışmalar azdır. Bu nedenle ülke için konu, hep eksik kalmıştır. Araştırılmaya ve geliştirilmeye açıktır. Bu anlamda konuyla ilgili yapılacak olan her türlü çalışma tarımın geliştirilmesi açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Aksenko K.**,1961,1935 Yılı Tarımsal İşletmelerin Yapısı, Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşkabat, 70s.
- Aganov A.**,2011, Küresel Isınmanın Türkmenistan İklimine Oluşturacağı Etkiler, Aşkabat.
- Ahmataliyev D.**,2000,Kırgızistan'da Tarımsal Üretim Yapan Özel İşletmelerin Kalkınması, Bişkek.
- Aral S.**,1986, Türkiye'de Kırmızı Et Sanayiinde Rasyonelleştirme Tedbirleri, İAV, İstanbul.
- Arçabil Beldesinde Soğuk Depo İnşaatı Hakkında Karar**, 2003,Türkmenistan Cumhurbaşkanı, №6312.
- Arhangelskiy A.**,1940,Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşkabat, 48s.
- Atabayeva A.**,2012, Türkmen Sahrası, Altın Asır Neşriyatı, Aşkabat, 18s.
- Babayev ve Kurbandurdiyev**, 2013, Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası, TürkmenDevlet Neşriyatı Basımı, Aşkabat, 17s.
- Çiftçi Birliğin Hedefleri**,2013,Oba Hocalık Dergisi, sayı no:1458, Aşkabat, 11-15s.
- Dayhan Bank (Çiftçi Bankası)**,2011, Destekleme Projeleri, Aşkabat.
- Dış Ekonomik İşler Kurumu**, 2010,Türkmenistan Raporu, Ankara, 18s.
- Douça**,1998,Çek Cumhuriyeti'ninTarımsal Yapısı ve Problemleri, Prag.
- FAO**,2011,Sources of Agricultural Productivity Growth in Central Asia, Astana, 45s.
- Frenz**,1997, Macaristan'daki Tarım işletmelerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Reorganizasyonu, Budapeşte.
- Gamayunov K.**,1970,Kolektif Tarıma Doğru, Sokol Basımevi, Moskova, 17s.
- Gayıpov S.**,2008, Türkmenistan Tarımının Yeniden Yapılanması Reorganizasyonu Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar, Doktora Tezi, İzmir, 23-24s.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

- Gordopolov**,2003, Rusya'nın Tarıma Dayalı Sanayinin Sürdürülebilir Olması Yönündeki Stratejilere, Moskova.
- Grigoryova**,2001, Rusya'da Faaliyet Gösteren Tarım Satış Kooperatiflerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları, Moskova.
- Hramov V. M.**,2005,Türkmenistan, XXI Asrın Zirvesine Doğru, basım yeri Almanya, TDH, Aşkabat, 210s.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP**,2007, “Pamuk Laneti” Raporu.
- İnşaat Alanındaki İşçi Ücretlerinin Belirlenmesi Üzerine Bildiri**, 2003, Türkmenistan Cumhurbaşkanlığı, №6521, Cumhurbaşkanı Kararnağmesi, №12.
- Kakabayev M.**,1970,Tarımsal İşletmelerin Yapısı, Dotor Tezi, Aşkabat, 43s.
- Kavun Yetiştiriciliğinde Mekanizasyon**,1972, Türkmenistan Tarım Bakanlığı, “Türkmenistan” yayınları, Aşkabat, 17s.
- Kontimost dergisi**, 2008, 73s.
- Koşelyova R. V.,Stirjak A. P.,Zayko A. A.,Nagiyeva E.**,1985, Bağcılığı Geliştirmenin Yolları, Türkmenistan Tarım Bakanlığı, “Türkmenistan” yayınları, Aşkabat, 5-31s.
- KPSS**, 1988, Soviyet Birliği Komünist Partisi 18. Toplantı Açıklaması, Moskova.
- Lavrinenko A.**,1988, Tarımsal Sektör Analizi, Araştırma, Moskova.
- Lerman**,2010, Türkmenistan'ın Tarımsal Üretim Ulusal Ekonomiye Katkısının, Aşkabat.
- Leşinskiy G. T.,Krista B. T.**,1973, Türkmenistan Su Rezervleri, Türkmenistan İlim Akademisi, Türkmenistan Ekonomi Enstitüsü, “İlim” yayınları, Aşkabat, , 25-28s.
- Melayev**,1980, Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Türkmenistan Tarımın Kalkınma Olanakları,Aşkabat.
- Moldaşev**,2004, Kazakistan Tarımının Gelişmesi Yönündeki Engellerin Kalkması, Astana, 18s.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

- Morozov M.**,1975,Türkmenistan Tarımsal İşletmelerin Kalkınması, Sektörel Analiz, Kolos Basımevi, Moskova, 51-52s.
- Muradov K.**,1985, Türkmenistan SSB'in Tarım Sektörünün Kalkınması, Aşkabat, №40, 85s.
- Mümünçanov**,2006,Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan Tarımsal YapılarınınKarşılaştırılması, Taşkent, 14-21s.
- Myagkov N. Ya.,Okseniç İ. G.**,1958, Türkmenistan İklim Şartları, Aşkabat Hidrohava Merkezi, 1. basım, Aşkabat.
- Nikitin L.**,1958,Tarımsal İstatistikler, Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşkabat, 83-86s.
- Nilyubov S.**,1970, Türkmenistan'da Ekonomik Kalkınma Problemleri, Türkmenistan Ekonomi Enstitüsü, Aşkabat, 13s.
- Oba Hocalık Dergisi**,2009, Tarımsal Bitkilerin Yetiştiriciliği, Aşkabat, 14s.
- Orazmammedov**,2009, Türkmenistan'ın Bağımsızlık Sonrası Süreçte Hayvancılığın Durumu, Aşkabat, 44s.
- Osipov İ. G.,Strijak A. P.**,1966,Yerel Üzüm Çeşitleri, Türkmenistan Toprak İşleme Enstitüsü, “Türkmenistan” yayınları, Aşkabat, 5-15ss.
- Özbekistan'ın Buhara İlinin Tarımsal Yapınının Yönetimi**, 1960,Özbekistan Tarım Bakanlığı, Taşkent: 87s.
- Paiskov V. G.**,2000, Rusya Federasyonu'nda Vergiler, 2. basım, kitap dünyası.
- Papenko**,2002, Rusya'nınKrasnodarsk BölgesindekiPirinç Üretiminde Entegrasyonunun Farklı Modeli, Krasnodarsk.
- Pazar Altyapısı**, 1997,“Ekonomi” dergisi, № 10, 44s.
- Pihenko A.**,2011,Rusya'nın Diğer Ülkeler ile Ticari İlişkileri, Moskova, 57s.
- Praust T.**,1998,Türkmen Tarım Tarihi, Sokol Basımevi, Moskova, 52-55s.
- Praust T.**,2000,Rusya'nın Tarım Sektörünün Aile İşletmeciliği Üzerine Etkisi, Moskova.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

- Rahmanov S.**,1998,Toprak Reformu, Çiftçi Birliklerine Arazi Dağıtımı, 5 Yıllık Ulusal Kalkınma Proğramı, Aşkat, 23s.
- Recepov ve Yazgulyev,** 2011, Türkmenistan Cumhurbaşkanı SaparmuratNiyazov'un Çevreyi Koruma Hareketinin Milli Meyilnamesi, Türkmenistan Eğitim Bakanlığı, Aşkat, 23s.
- Review of theLiterature on Pastoral Economicsand Marketing,** 2013,FAO, 27s.
- SaparmuratTürkmenbaşı'nın Doğal Çevreyi Koruma Plan Çizelgesi,** 2002,Aşkat, 22s.
- Sebze Yetiştiriciliği Üzerine Tavsiyeler,** 1985,Türkmenistan Tarım Bakanlığı, Protokol №1, Gosagprom, “İlim” yayınları, Aşkat, 29-40s.
- Serov,**1999, Rusya'daki, Kolhoz ve Sovhozların Özelleştirilmesi Sonucunda Oluşacak Etkiler, Moskova.
- Stançin İ.**,2005, Türkmenistan'ın Tarımsal Üretimde Yapılabilecek Yenilikler, Aşkat.
- Stançin İ.**,2011, Agricultural Productivity Growth in Turkmenistan, FAO, Aşkat, 58-74s.
- Stançin İ.**,1989, Kırsal Kalkınma Üzerine Notlar, Ders Kitabı, Moskova, 38-39s.
- Stançin İ.,Lerman T.,Sedik D.**,2011, Kırsal gelirin büyüme potansiyeli, FAO.
- Stançin İ.,Lerman T.,Sedik T.**,2011, Kırsal Nüfusun Gelir Arttırma Olanakları, İsrail, 40s.
- Stançin İ.**,2011, XXI Asır Hedefleri, Birleşmiş Milletler Türkmenistan Raporu, Aşkat, 100-133s.
- Statistical Yearbook of Turkmenistan 1991-2007,** 2007, NationalInstitute of theStateStatisticsand Information of Turkmenistan,Ashgabat, 36s.
- Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2005,**2006, NationalInstitute of theStateStatisticsand Information of Turkmenistan,Ashgabat,13-18s.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

- Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, 2008, State Committee of Statistics of Turkmenistan, Ashgabat:, 12-14s.
- Statistical Yearbook of Turkmenistan 2003-2004**, 2009, Agricultural Development in Turkmenistan, Ashgabat, 21s.
- Statistical Yearbook of Turkmenistan 2006-2012**, 2012, State Committee of Statistics of Turkmenistan, Ashgabat, 13-16s.
- Şamradov B.**, 1958, Ailelerin Sosyal Hayatı, Türkmenistan Ansiklopedisi, Aşgabat, 91s.
- Şults V. L., Saidov A. S.**, 1975, Sulama Kaynakları: Nehir ve Kanallar, Özbekistan Topraklarında İrrigasyon, Taşkent, 44s.
- Tarım Bakanlığı**, 2011, Hayvansal Üretimdeki Gelişmeler, Aşgabat, 13s.
- TDİE**, 2013, Türkmenistan Ahal Bölgesi Fiziki Coğrafyası, Aşgabat, 14s.
- TDİE**, 2012, Türkmenistan Nüfus Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Gelişmeler, Aşgabat, 28s.
- TDİE**, 1950, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 1987, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 1988, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 1991, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 1995, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 2010, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 2011, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TDİE**, 2012, Türkmenistan Verileri, İtatistik Arşivi, Aşgabat.
- TSSR Tarım Bakanlığı, Yıllık Tarımsal Plan**, 1970, “Türkmenistan” yayınları, Aşgabat, 52s.
- Türkiye Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi**, 2012, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Amaçlı Ülkelerin Analizi, 13-17s.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

- Türkmen Malları Birliği Veri Tabanı**, 2011, Canlı Hayvan Stoğu, Aşkabat.
- Türkmen Oba Hizmet, Çiftçi Birliklerin Teknik Donanım Raporu**, 2009, Aşkabat, 8s.
- Türkmen Tarımına Yatırımların Arttırımı ve Nöbetleştirme Yöntemi**, 2000, 1986-2000 arası istatistikler, STEN 33-2.1.04, SSCB, 1986.
- Türkmen Tarihi Ansiklopedisi**, 2010, Ulusal Kalkınma, Aşkabat, 87s.
- Türkmenistan Tarım Bakanlığı Bildirisi**, 1997, №12/1268, 23.07.
- Türkmenistan Tarım Bakanlığı**, 2007, Tarımsal Ürün Fiyatlar Yıllığı, Aşkabat, 28s.
- Türkmenmillihasabat**, 2007, Türkmenistan Tarımı, İstatistiksel Veriler (1990-2006), Aşkabat, 16s.
- Türkmenmillihasabat**, 2007, Türkmenistan Tarımı, İstatistiksel Veriler (1990-2006), Aşkabat: 3-4, 16-17s.
- Türkmenistan tarımı (1990-2006)**, 2007, Türkmenmillihasabat, Aşkabat: 3-4s.
- Türkmenistan Tarımı (2006-2011)**, 2011, Devlet İstatistik Komitesi (Goskomstat), Aşkabat, 20s.
- Türkmenistan Devlet İstatistik Komitesi (Goskomstat)**, 2011, Türkmenistan Tarımı (2006-2011), Aşkabat, 21s.
- Türkmenistan Tarımının Yönetimi**, 1978, Türkmenistan Tarım Bakanlığı, “İlim” yayınları, Aşkabat, 211, 243, 246s.
- Türkmenistan Tarım Bakanlığı**, 1970, Türkmenistan Üzüm Çeşitleri, “Türkmenistan” yayınları, Aşkabat, 6-15s.
- Türkmenistan’ın Tarımsal Ürün İşleme Rehberi**, 2000, Türkmenmillihasabat, Aşkabat, 28s.
- Uzun**, 1990, Tarım İşletmelerin Arazilerinin Özelleştirilmesi Sonucunda Yaşanan Sorunlar, Ankara.
- Ürün Satış Tavsiyeleri**, 2009, Türkmen Borsası, ‘Türkmenistan’ gazetesini, №60.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Üzüm Çeşitlerin Verim Arttırılması, 2008, Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonu Tarım Bakanlığı, №195.

Üzüm Çeşitlerini Yetiştirme Kılavuzu, 1974, Türkmenistan Tarım Bakanlığı, “Türkmenistan” yayınları, Aşabat, 50-51s.

Zavarsev A.,1929, Tarımın Kalkındırılmasına Yönelik Yapılan Reformlar, Moskova.

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1987 tarihinde Türkmenistan’da doğdu. 2004 yılında Ahal ilinin Tecen şehrinde lisenden mezun oldu. Bir sene özel sektörde çalıştıktan sonra 2005 yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümüne girdi. 2009 yılında Zootečni Bölümünden mezun olduktan sonra, yaklaşık 1 yıl Türkiye’de özel sektörde çalıştı. 2010 yılında Ege Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsünün Tarım Ekonomisi Bölümüne kayıtlılandı. 2011 yılında Erasmus Öğrenci Değişim Programı çerçevesinde İtalya’nın Bologna kentindeki Universitadi Bologna Üniversitesinde eğitim görür ve aynı yılda yüksek lisans tezi çalışmalarına başladı.

EKLER

- Ek 1 Türkmenistan Ahal İli Kiracı Ve Özel Tarımsal İşletmelerin Durumlarının
Tespiti İçin Anket Formu Örneği

ÇİFTÇİ ANKET ÖRNEĞİ

Soru Formu no: K1[ ]

1. Oturum birimi

1. İl K2[ ]
2. İlçe K3[ ]
3. Köy K4[ ]

2. Kişisel bilgiler ve ilgili bilgiler

1. Yaşınız: K5[ ]
2. Eğitim durumunuz (Yıl): K6[ ]
3. Medeni haliniz: K7[ ]
  - 1) Bekar
  - 2) Evli
  - 3) Eşi vefat etmiş
  - 4) Boşanmış

3. Aile bilgileri

No	Yakınlık düzeyi	Yaşı	Eğitim durumu (Yıl)	İşi	Çalıştığı yer	
					İşletmede	İşletme dışı
1	K8 [ ]	K9 [ ]	K10[ ]	K11[ ]	K12[ ]	K13[ ]
2	K14[ ]	K15[ ]	K16[ ]	K17[ ]	K18[ ]	K19[ ]
3	K20[ ]	K21[ ]	K22[ ]	K23[ ]	K24[ ]	K25[ ]
4	K26[ ]	K27[ ]	K28[ ]	K29[ ]	K30[ ]	K31[ ]
5	K32[ ]	K33[ ]	K34[ ]	K35[ ]	K36[ ]	K37[ ]
6	K38[ ]	K39[ ]	K40[ ]	K41[ ]	K42[ ]	K43[ ]
7	K44[ ]	K45[ ]	K46[ ]	K47[ ]	K48[ ]	K49[ ]

3. 1. Aile planı

1. İlerde çocuklarınızın hangi mesleği tercih etmesini isterdiniz ? K50[ ]

1. Çiftçi
- 2.
- 3.

4. İşletmenizin türü nedir? K51[ ]

1. Kamu işletmesi
2. Özel işletme

5. İlerde işletmeniz hakkında ne planlıyorsunuz?

K52[ ]

1. Araziyi büyütmek
2. Hayvansal üretime geçmek
3. Markalaşmak (kurumsallaşmak)
4. Şirket kurmak

6. Bina varlığı

Türü	Sayısı	Alan m ²
K53[Ev]	K54[ ]	K55[ ]
K56[Ahır]	K57[ ]	K58[ ]
K59[ ]	K60[ ]	K61[ ]
K62[ ]	K63[ ]	K64[ ]

7. Hayvan varlığı

Cinsi	Adet	İrki	Verim(kg,lt,adet)	Açıklama
Koyun	K65[ ]	K66[ ]	K67[ ]	
Keçi	K68[ ]	K69[ ]	K70[ ]	
Deve	K71[ ]	K72[ ]	K73[ ]	
İnek	K74[ ]	K75[ ]	K76[ ]	
Dana	K77[ ]	K78[ ]	K79[ ]	
Tavuk	K80[ ]	K81[ ]	K82[ ]	
Hindi	K83[ ]	K84[ ]	K85[ ]	

8. Alet-Makine varlığı

Cinsi	Adedi	Yaşı
K86[ ]	K87[ ]	K88[ ]
K89[ ]	K90[ ]	K91[ ]
K92[ ]	K93[ ]	K94[ ]
K95[ ]	K96[ ]	K97[ ]
K98[ ]	K99[ ]	K100[ ]

9. Üstte saydığımız alet-makineler sizin için yeterli mi?

K101[ ]

1. Evet
2. Hayır

10. Hayır ise neden?

K102[ ]

1. Maliyetli
2. İşletme küçük

11. İşletmenin arazi varlığı ve tasarruf şekli?

No	Cinsi	Alan (ha)	Sulu	Susuz	Kira süresi
1	K103[ ]	K104[ ]	K105[ ]	K106[ ]	K107[ ]
2	K108[ ]	K109[ ]	K110[ ]	K111[ ]	K112[ ]
3	K113[ ]	K114[ ]	K115[ ]	K116[ ]	K117[ ]
4	K118[ ]	K119[ ]	K120[ ]	K121[ ]	K122[ ]

12. Tarla arazisinin kullanım şekli ve münavebe

Tarih	Ekilen Alan (ha)	Pamuk	Buğday	Yem Bitkisi	Değer
K123[ ]	K124[ ]	K125[ ]	K126[ ]	K127[ ]	
K128[ ]	K129[ ]	K130[ ]	K131[ ]	K131[ ]	
K132[ ]	K133[ ]	K134[ ]	K135[ ]	K136[ ]	

13. Münavebeyi hangi esasa göre karar veriyorsunuz?

K137[ ]

1. Ürün verimliliğini arttırmak için
2. Yapılması gerektiği için
- 3.

14. Münevebeye girecek bitkileri hangi esasa göre seçiyorsunuz?

K138[ ]

1. Bölgenin durumuna göre
2. Hayvan yemi
- 3.

15. İşletmelerin tarımsal üretim için sözleşme yaptıkları kurumlar

Kurum	Yapılan Sözleşme
Çiftçi birliği	K139[ ]
Alet ve Makine as.	K140[ ]
Çıçır sanayii	K141[ ]
Tahıl ürünleri as.	K142[ ]
Çiftçi bankası	K143[ ]
Gübre sanayii	K144[ ]
Su işleri müdürlüğü	K145[ ]

16. Sözleşmeye göre verilen hizmetlerden memnun musunuz?

K146[ ]

1. Çok memnunum
2. Hiç memnun değilim
3. Orta derecede memnunum
4. Diğer

17. Bitkisel ürün bilgileri

Ürün Deseni	Ekim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (kg/ha)
K147[ ]	K148[ ]	K149[ ]	K150[ ]
K151[ ]	K152[ ]	K153[ ]	K154[ ]
K155[ ]	K156[ ]	K157[ ]	K158[ ]
K159[ ]	K160[ ]	K161[ ]	K162[ ]

18. Tarımsal bilgiyi nerden temin ediyorsunuz?

K163[ ]

1. Tarım Bakanlığı
2. Ziraat Mühendisleri
3. Komşularım
4. Hiç Kimseye
5. Diğer

19. Tarım bilgi dereceniz ne düzeyde?

K164[ ]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

1. 1-2-3 Kötü
2. 4-5 Orta
3. 6-7-8 İyi
4. 9-10 Çok iyi

20. İşletme arazinizde ne yetiştirmek istersiniz?

K165[ ]

1. Buğday
2. Pamuk
3. Yem bitkisi
4. Diğer

21. Hastalıklarla mücadele yapıyor mu?

K166[ ]

1. Evet
2. Hayır

Ürün Cinsi	Mücadeleyi Yapan Kurum			Bu konudaki Sorularınız
	1. Kişi[ ]	2. Devlet[ ]	3. Karışık[ ]	
K167[ ]	K168[ ]	K169[ ]	K170[ ]	K171[ ]
K172[ ]	K173[ ]	K174[ ]	K175[ ]	K176[ ]

22. Sertifikalı tohum kullanıyor musunuz?

K177[ ]

1. Evet
2. Hayır

Ürün Cinsi	Tohum Cinsi	Nereden temin edildi			Konuyla İlgili Sorunlar
		Şahıs	Devlet	Karışık	
K178[ ]	K179[ ]	K180[ ]	K181[ ]	K182[ ]	K183[ ]
K184[ ]	K184[ ]	K185[ ]	K186[ ]	K187[ ]	K188[ ]

23. Ürünlerinizi kimler pazarlıyor?

K189[ ]

1. Kendim
2. Devlet
3. Çiftçi Birliği
4. Diğer

24. Hangi tarımsal desteklerden yararlanıyorsunuz?

K190[ ]

1. Gübre
2. Tarımsal makine desteği
3. Kredi
- 4.

25. Genel anlamda tarımsal üretimde karşılaştığınız sorunlar?

K191[ ]

1. Gübre yetersizliği
2. Yem yetersizliği
3. Kredi yetersizliği
4. Barınak
5. Alet-Makine yetersizliği
6. Diğer

26. Yörede tarımsal üretim amaçlı kooperatif kurulsa üye olurmuydunuz?K192[ ]

1. Evet
2. Hayır
3. Bir fikrim yok
4. Diğer

27. Tarımsal Araştırmalar Enstitüler ile işbirliği yapıyor musunuz?

K193[ ]

1. Hiç yapmıyorum
2. Arasına
3. Her zaman

4. Diğer

28. Turkmenisatn tarımının gelişmesi için neler önerirsiniz?

.....

.....

.....